

Medvigy Mihály Pápa életpályák

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Dr. Medvigy Mihály
Pápa életpályák

A Magyar Kegyestanítórend főnökének 51/1990 sz. engedélyével

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1991-ben jelent meg Budapesten, a Medicina Könyvkiadó gondozásában az ISBN 963 243 728 4 azonosítóval. Az elektronikus változat a Piarista Rend Magyarországi Tartománya engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a Piarista Rend Magyarországi Tartományáé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Az út odáig.....	4
Gregorius Anicius Magnus – Nagy Szent Gergely: 590-604.....	7
Ildebrando degli Aldobrandeschi – Hildebrand: VII. Gergely 1073–1085.....	12
Lotario de’ Conti di Segni – III. Ince: Innocentius 1198–1216.....	18
Enea Silvio Bartolommeo de’ Piccolomini – II. Pius: 1458–1464.....	25
Giovanni de’ Medici – X. Leó: 1513–1521.....	30
Felice Peretti – V. Sixtus: 1585–1590.....	37
Prospero Lorenzo Lambertini – XIV. Benedek: 1740–1758.....	42
Giovanni-Maria Mastai-Ferretti – IX. Pius: 1846–1878.....	50
Gioacchino Vincenzo Pecci – XIII. Leó: 1878–1903.....	56
Angelo Giuseppe Roncalli – XXIII. János: 1958–1963.....	63
Giovanni-Battista Montini – VI. Pál: 1963–1978.....	71
Karol Józef Wojtyła – II. János Pál: 1978–2005.....	79
Irodalom.....	86

Az út odáig

Péter apostol utódjának, a világszerte elterjedt katolikus egyház legfőbb „pásztorának” – tanítójának és vezetőjének – hivatalba lépése nem olyan székfoglalás, mint a világi fejedelmeké, királyoké, császároké, akik trónöröklés révén jutnak hozzá. Az egyházi főhatalom birtoklóját szabadon választják az egyház férfitagjai közül. Egy meglehetősen szűk körű, manapság legfeljebb száztagú testület választja meg, legtöbbször a saját kebeléből: a kardinálisok testülete, amelynek tagjait 1274 óta bíborosoknak is nevezik. Általában az egyház egésze iránt érzett nagy felelősséggel és igen sok politikai szempontot is mérlegelve választanak. Bizonyára sokakat érdekel, hogy miképpen jutott vagy juthat el mindmáig valaki odáig, hogy kardinális társai alkalmasnak ítélik és az egész egyház, tehát önmaguk fölé is emelik, mégpedig élete fogytáig, mert lemondás, „nyugalomba vonulás” igen ritkán fordult elő.

A pápa-karriernek korántsem szokványosak. A pápai székig vezető út minden egyes esetben más és más. Épp ilyenekről kíván szólni ez a könyv. Nem a pápaság történetéről, nem is az egyes pápák egyházkormányzati, művelődéstörténeti vagy éppen világpolitikai tevékenységéről. Az ilyesmire legfeljebb bevezetés- vagy befejezésként, röviden és nagy vonalakban utal. A pápaegyéniségek kialakulásáról lesz szó. Miről ismerhették fel a választásra jogosultak a leendő pápa alkalmasságát arra, hogy megfeleljen az idők követeléseinek. Honnét tudják, hogy kinek a kezére ajánlatos rábízniuk a római és a világegyház sorsát?

Volt köztük, aki egy-egy válságos időben nem kívánt pápa lenni, mint VII. Pius 1800-ban. Úgy kellett kérlelni és meggyőzni, hogy el kell fogadnia a választást. Volt rá eset, hogy „kapituláltak” a választók, vagyis jegyzékbe foglalt feltételek teljesítését vállalták arra az esetre, ha pápává lesznek. Olykor akadtak uralomra vágyó pályázók, akik álcázták szándékukat: XXII. János betegnek mutatta magát, V. Sixtus pedig gyenge öregnek, jól tudva, hogy a választók félnek az erős egyéniségektől.

A pápa Róma püspöke, és lényegében mindmáig a püspöki széketöltés ókori módján kerül méltóságába. A keresztény ókorban a püspöki székváros oda beosztott (inkardinált) papsága választott a hívő nép színe előtt és helyeslésével, a tartománybeli püspökök pedig hozzájárultak a választáshoz, és kezük fölé terjesztésével püspökké szentelték a megválasztottat, aki többszörre legfeljebb csak szerpap volt vagy éppen világi férfiú. A választás elvben szabad volt, különben nem tekintették érvényesnek. Az ókori Róma esetében a hét előváros (Ostia, Porto, Albano, Sabina, Velletri, Frascati, Palestrina) püspökeinek jelölése alapján a papság és a nép is beleszólt a választásba, idővel egyre inkább az előkelők. Ha a helyi nagyurak, a környékbeli „bárók” a maguk jelöltjeit erőltették rá a választókra, nemegyszer vitás volt a választás érvénye. Számos esetben beavatkozott a keresztény római császár is: akár a bizánci-római császár Konstantinápolyból (vagy itáliai helytartója, a ravennai exarcha), akár a német-római császár – esetleg ott a helyszínen. Olykor éppen a jogosult választók szakadtak pártokra, és mindegyik párt állított püspököt: „ellenpápát”. Ez annál könnyebben előfordulhatott, mert nem a többségi (maior), hanem a bölcsebb (senior) pártot illette meg a győzelem, és az egyház alkotmánya nem ismert köztük döntőbírákat. I. (Szent) Damasus pápának 366-ban egy Ursinus nevű ellenpápája volt, akit azonban a derék Gratianus császár egy év múlva száműzött. 1130-ban a számszerint kisebb párttól választott Frangipani II. Incének ellenpápája az egyébként méltó, bankár-családból való Pierleoni II. Anaklétus volt, a „gettóból jött pápa”, aki birtokolta is a Vatikánt, míg Incének csak a Laterán jutott. Mindkettejük halála után a II. lateráni zsinat rendezte az összekuszált egyházi jogviszonyokat. Két évtized múltán 1159-ben I. (Barbarossa) Frigyes német-római császár kéretlen döntőbíróként beavatkozott III. Sándor pápa megválasztásának vitáiba, és a

németpárti IV. Viktort hadsereggel juttatta a pápai székbe. Sándor pápa francia földre menekült. Itáliai hívei, kiváltképp a császár uralma alól felszabadulni vágyó lombard városok harcba szálltak ügyéért, és a hosszas háborúskodás végén Barbarossa súlyos vereséget szenvedett. Békét kötött, és alávetette magát III. Sándornak. Egy évre rá, 1179-ben a III. lateráni zsinat mondta ki, hogy azontúl a kardinálisok szótöbbsége dönti el a választást. Így van mindmáig.

A középkorban a pápa már nemcsak egyházi főpásztor volt, hanem a Római Birodalom szétesése után világi fejedelemmé is lett, egy közép-itáliai ország uralkodójává. Ebből érthető, hogy a pápajelöltek egyéniségének vallás-erkölcsi értékelése mellett, vagy attól többé-kevésbé eltekintve, uralmi rátermettségükre is ügyelniük kellett a választóknak, sőt azontúl családi kapcsolataikra vagy éppen politikai elkötelezettségükre, például bizánci-, német-, illetve franciabarát álláspontjukra. Egyetlen alkalommal, már a középkor alkonyán történt, hogy egyetlen zsinaton kellett pápát választani.

A 15. század elején tudniillik egyszerre három pápa próbálta kormányozni az egyházat. Jogszerűen persze csak egyikük, de hogy melyik, arról megoszlott a véleménye a keresztény Európa népeinek. Legtöbb híve a XXIII. János nevet viselő Cossa Boldizsár „ellenpápanak” volt. Vele szövetkezett Zsigmond magyar király, a német-római császári cím várományosa. Egyetemes zsinatot hívott össze az akkori világ püspökeiből, apátjaiból, sőt hit- és jogtudósaiból is. Cossa ünnepélyesen bevonult a Konstanzban, a Bodeni-tó partján egybegyűlt zsinatra, és biztosra vette, hogy ott neki adnak igazat. Csakhogy a résztvevők mindenekelőtt Cossa előéletét kezdték feszegetni, nevezetesen azt, hogy mint Firenze tengernagya állítólag kalózkodott is a Földközi-tengeren. A megszegyenyülés elől tehát szökni próbált a zsinatról, majd kézre kerülve „önként” lemondott a pápaságról. Firenzébe vonult vissza. A városállam nagyszabású síremlékkal róttá le háláját „az egykor volt pápa” (quondam Papa) iránt. Cossa két vetélytársa közül a mai ismereteink szerint törvényes öreg XII. Gergely békesség kedvéért hajlandó volt szintén lemondani, sőt még pápaválasztásra is meghatalmazta a zsinatot, hogy a megválasztott személy jogszerűségéhez majd kétség ne férjen. De a harmadik „pápa”, a hírneves spanyol Luna grófok családjából való XIII. Benedek híveinek immár csak egy maroknyi csapatával a peñiscolai félsziget sziklavarában húzódott meg, és makacsul hallani sem akart a zsinatról. Konstanzban erre – hallatlanul merész lépéssel – letettnek nyilvánították, és 1417. november 11-én, Szent Márton napján pápává választottak egy vérbeli római oligarchát, Colonna Ottó bíborost, aki mint pápa az V. Márton nevet vette fel. A személye biztosíték volt egy újabb egyházszakadás ellen, hiszen az előző épp azért következett be, mert a pápák nem érezték biztonságban magukat az elhatalmasodott nagyurak közelében; a Colonnáknak viszont erődeik voltak Rómában, és váraik a környéken.

Rómát a nápolyi trón igénylőjének, II. Johannának katonasága tartotta megszállva, az észak felől odavezető útvonalat pedig egy Fortebraccio nevű gróf zárta el. Az új pápa egyelőre csak Firenzéig tudott eljutni. Ablaka alatt a mesterlegények dalolták, hogy „Márton pápa nem ér egy fityinget”. A nehéz idők találékony pápát kívántak, és Márton a sakkhúzások mesterének bizonyult. Johannának megüzente, hogy hajlandó elismerni a nápolyi királyság birtokában, mire a királyné hűbéri esküt tett a pápának, és kivonta utolsó csapatát is a római Angyalvárból. Fortebracciót pedig a pápa a saját helytartójának nevezte ki a hatalmában tartott területre. A gróf meghódolt, és szabad utat nyitott Róma felé.

Sajnálatos intézmény volt a császárok és a katolikus királyok évszázados gyakorlattal alátámasztott vétőjoga („ius exclusivae”: kizárási jog), a tiltakozás bejelentésével meghíúsítani egy bizonyos személy pápává választását. Legutóbb I. Ferenc József osztrák császár, Magyarország „apostoli királya” járt így el 1903-ban. X. Pius, aki az ellenjelölt kizárása után lett pápa, haladéktalanul tett róla, hogy ilyen eset meg ne ismétlődhessék. Azóta a legsúlyosabb kiközösítést vonja magára, aki ilyen tiltakozást merészel közölni a választókkal. Nem is fordult elő többé.

A 19. században és azóta érdekes „váltógazdaság” volt megfigyelhető a pápaválasztások történetében. Az egészségügyi viszonyok javulása folytán meghosszabbodott az átlagéletkor, és nem egy pápaság jóval tovább tartott egy évtizednél. Az erőteljes pápaegyéni ségek hosszú kormányzatának kétségtelen egyoldalúságait tapasztaló választók olyan személyeket igyekeztek Szent Péter székébe emelni, akiktől jótékony irányváltozást remélhettek. A bíboros testületben két mérvadó csoport alakult ki: olasz szóval „zelanti” (buzgólkodók), akik hagyományos gondolkodású, lelkipásztori hajlandóságú pápát óhajtottak, és „politicalti”, akik haladékony és nagy tárgyalóképességű pápát tartottak időszerűnek. Ennek következtében többnyire más-más jellegűek az egymásra következő pápaságok. Talán a legjellegzetesebb példa volt rá a legutóbbi századforduló táján a bátor, újtól vissza nem riadó, diplomata, franciabarát XIII. Leó és az óvatos, szigorúan hagyományörző, lelkipásztori gondolkodású, franciául nem is beszélő Szent X. Pius egyéniségének eltérése.

A hatalmon lévő pápák és a szóhajóhető utódok életpályájának és jellemének ismerete tehát némi előrejelzést is lehetővé tesz a pápaságok végén. És reményeket; ilyenekkel tele is van olyankor a világsajtó. Persze jöhetnek meglepetések, sőt tragikus fordulatok. Mily nagy bizakodással fogadta a világ 1978. augusztus 26-án Albino Luciani, azaz I. János Pál megválasztását! És a proletár fiúból lett mosolygós főpásztornak, a felszabadulást sóvárgó latinamerikai szegény néptömegek barátjának pápasága nem tartott tovább harminchárom napnál.

Gregorius Anicius Magnus – Nagy Szent Gergely: 590-604

Nagy Szent Gergely pápa „az utolsó római”. Két világtörténelmi kor határmezsgyéjén áll. Ízig-vérig ókori ember, de életműve már a középkor alkotó tényezője lett. Az olaszok 568-tól számítják a középkort, attól, hogy a longobárdok népe a Keleti-Alpokból Itália földjére ereszkedett.

A népvándorlásnak korábban érkezett más népei, elsősorban a nyugati és a keleti gótok a Fekete-tenger környékén érkeztek a Római Birodalomba. Magukévá tették az ariánus, eretnek kereszténységet, amelynek elfogadásához akkor a bevándorlási engedély kötve volt. Egyebekben is iparkodtak a római polgárokhoz hasonlítani, és birodalmi területen vonultak tovább Itáliába. Jelenlétük nem veszélyeztette a tartományi és városi szervezet létét, sem az ókori műveltség megmaradását.

Ám az utolsó hullám, a longobárd bevándorlók még ariánus keresztények sem lettek teljes számban. Jelentős tömegeik szilaj pogányok maradtak. Hamarosan véget vetettek a lakosság zökkenésmentes további életének. A birodalomból örökölt szervezet helyébe egy csomó longobárd hercegség jött létre, a városok – egy-két olyan kivétellel mint Ravenna, Milano, Róma, Nápoly – elnéptelenedtek; az egykor virágzó földbirtokok művelői pedig az új urak várai alá húzódtak. A régi értelmiség maradékai szinte már „a levegőben is” érezni kezdték, hogy közel van a világvége.

Egy ilyen római családból született Gergely (Gregorius) minden valószínűség szerint 540-ben, Rómában. Nagynevű és dúsgazdag nemzetsége, az Aniciusok, az akkori közelmúltban egy olyan jeles férfiút vallhattak a magukénak, mint a bölcselő államférfit, Anicius Manlius Severinus Boethiust, aki Ravennában Nagy Theodorik keleti gót király minisztere volt (†524). Sőt Gergely nem kisebb személyiséget mondhatott dédapjának, mint IV. Félix pápát (526–530), akit Theodorik igen kegyelt, és mint közszeretben álló áldozópapot könnyűszerrel Szent Péter székébe juttatott. Gergely apja Gordianus római szenátor volt, „kegyelmes úr” (vir clarissimus), aki egyházi tisztséget is viselt, regionárius volt, azaz a szegénysorsúak kerületi gondozója. Gergely édesanyja a szentéletű Silvia volt; de tudunk egy férfi és három nőtestvéréről is.

Gergely élettörténetének három kútfője maradt ránk. Egyikük sem egykorú, és mind a hármát legendás elemek tarkítják. A legkorábbit egy magát megnevezni sem kívánó angolszász szerzetes írta 713 táján. A következőt „Paulus diaconus” longobárd származású aquileiai szerpap állította össze, aki előzőleg Desiderius longobárd fejedelem jegyzője volt, és megírta népe történetét is. 790 után halt meg mint a monte-cassinói monostor szerzetese. Még egy évszázaddal későbbi a harmadik életrajz, „Ioannes diaconus” monte-cassinói szerzetesből lett róma-városi szerpap terjedelmes műve. VIII. János pápa kérésére a 870-es években szerkesztette meg elbeszélését. Ámde Gergely pápa maga is szorgalmas író volt, és a saját műveiben található adatokból ellenőrizhetjük és kiegészíthetjük pályafutásának részleteit.

Gergely tehát értelmiségi és nagybirtokos, igen gazdag családból származott. Családjuknak még Szicíliában is hatalmas termékeny területei voltak. Az apa, Gordianus korán meghalt, özvegye egy női monostorba vonult vissza Rómában. Gergely nem készült egyházi személynek. Apja példája nyomán közigazgatási pályát óhajtott futni. Elvégezte tehát az általános alaptanulmányokat, és természetesen szónoklattan is tanult, minthogy ez a nyilvános szerepléshez nélkülözhetetlen volt; a római jogból pedig Iustinianus császár Institutióit tanulta meg, a leendő köztisztviselők tankönyvét. Egyházi írókat is olvasott:

Ambrust, Ágostont és Jeromost, vagyis csak latinokat, mert görögül nem tudott, és később sem tanult meg. Kiváltképp kitűnő emlékezőtehetségével emelkedett társai fölé.

Végigjárta a közhivatali pálya szokásos állomásait. Egészen fiatalon lett praetor, azaz eljárásjogi szabályokat alkotó és ítélkező bíró. 572–573-ban a városprefektus tisztét viselte, mai fogalmaink szerint Róma polgármestere volt. Díszes ruhában, felékszerezve jelent meg a város utcáin.

Egyszerre aztán mást gondolt. Elhatározta, hogy visszavonul a világi élettől. Nem papságra gondolt, hanem szerzetessé kívánt válni.

Nagy Szent Gergely pápa és íródeákja

Pappá lenni akkoriban éppen nem jelentett szakítást a világgal. Rómában viszont a gazdagok körében már a 4. században divatba jött a szerzetes életforma. Akkor merült fel, amikor Szent Athanásziosz, a Constantius császártól Nyugatra kitelepített alexandriai érsek száműzetésébe magával hozott két remetét az egyiptomi sivatagból. A római urak és hölgyek ekkor kezdték olvasni a pusztai szerzetestelepek lakóinak életmódjáról és bölcsességéről szóló könyveket. Ezek hatására számos jómódú férfi és nő kezdett el palotájában „szerzetesdit” játszani, természetesen igazi böjtölésekkel, virrasztásokkal és közös zsoltár-imádkozással. Ez a hanyatló korban, a főváros-jellegét veszített Rómában utóbb hagyományossá lett. Öröklött nagy vagyonát Gergely is valamilyen szent szerzetesi célra kívánta hasznosítani. Szicíliai birtokain hat monostort alapított, és látott el a szükséges

jövedelemmel a szerzetesek eltartására. Követte ezzel számos patriciusi rangtársának példáját, hiszen így járt el a dúsgazdag Eucherius, Paulinus, Cassiodorus és Liberius is.

Hetedik monostora a saját városi palotája lett mint Szent Andrásról nevezett szerzetesház a római Caelius-dombon, a Clivus Scauri nevű utcában. Oda vonult vissza a városi közéletből. Szerzetestársai apátjukká választották, amit ő készségesen el is fogadott. Édesanyja, a szerzetesnővé lett „méltóságos asszony” (clarissima femina) közeli zárdájából, a Kis-Aventinus lejtőjén álló villájának kertjéből reggelenként egy-egy kosár friss zöldséget vagy gyümölcsöt küldött át fiának. Jót is tehetett Gergelynek a könnyebb étrend, mert kegyetlen böjtöléseivel mindhalálíg tartó gyomor bajra tett szert. Emellett időnként görcsös önkívületbe esett, amit a monostorban a túlságba vitt böjtölések és virrasztások következményének tekintettek. Mi inkább Iulius Caesar, Mohamed, Napóleon és más tehetséges emberek betegségének, epilepsziának mondanók. A bajok ellenére Gergely igen jól érezte magát monostorában, ahová későbbi életpályája során is könnyes szemmel visszavágyódott. Mert hát zavartalanul boldog élete nem sokáig tartott.

A monostor csendjéből I. Benedek pápa ragadta ki újra, ezúttal az egyházi közéletbe. Megüresedvén egy hely a hét pápai szerep testületében, parancsszóval beállította Gergelyt a hetedik, utolsó helyre. Természetesen szereppá is szentelte, és a szerepokra bízott hét városkerület egyikében a szegények és a kórházak ügyének intézőjévé tette. Ez volt a szerepok főfeladata. Szerepaporában kezdett ébredni Gergelyben a hithirdetői hivatás.

Pál szerep így írja meg az esetet. Gergely egy ízben „átment a piacon, és rabszolgafiúkat látott eladásra kiállítva. Testük fehér volt, mint a tej, az arcuk szép, a hajuk pedig gyönyörű színben tündökölt. Amint mondják, rájuk nézett, és megérdeklődte, hogy milyen vidékről vagy országból hozták őket. Azt a választ kapta, hogy Britannia szigetéről, és hogy az ottaniak mind ilyen szépek. Tüstént tovább kérdezősködött, hogy azok a szigetlakók keresztények-e, vagy a pogányok tévedéseibe bonyolódva élnek. Azt mondták, hogy pogányok. Erre szíve mélyéből felsóhajtott: «Jaj, be kár, hogy ily tündöklő arcú embereket a sötétség szerzője tart hatalmában; és hogy beteg lelket és örömtelen benső világot hordoz magában a szép külső.» Aztán tovább kérdezte, hogy mi a neve ennek a népnek. Azt a feleletet kapta, hogy angoloknak hívják őket. «Jól mondják – hagyta rá – mert angyali arcuk van, és úgy illik, hogy az ilyenek az angyalok örökös társai legyenek a mennyben. És mi a neve annak a tartománynak, ahonnan ide hozták őket?» «Deira a tartomány neve; annak lakosai.» «Úgy van – válaszolta – de-iraiak, azaz a haragból (de ira) kimentve Krisztus irgalmára vannak meghíva. És – folytatta – hogy hívják a királyát annak a tartománynak?» Azt a választ kapta, hogy Alle a neve. «A Teremtő Isten dicséretet (Alleluját) kell majd azon a vidéken énekelni!» És tüstént a pápához fordult, hogy küldjön hithirdetőket az angolok népéhez, hogy Krisztushoz térítsék meg őket.” Isten segítségével ő maga is kész volt útnak indulni erre a szent kalandra. Ismételten unszolta a pápát, aki végül is hozzájárult a vállalkozáshoz. Róma lakosságának követelésére azonban kénytelen volt háromnapos járóföldről visszaparancsolni Gergelyt és társait.

Mindez már alighanem a következő pápa, II. Pelagius (579–590) idejében történt. A pápa, tekintettel Gergely közhivatali múltjára, ügyviteli tapasztalatára és – nem utolsósorban – megnyerő egyéniségére, kinevezte a római egyház ügyvivőjének, apocrisariusnak a bizánci-római császárhoz, és a birodalmi fővárosba, Konstantinápolyba küldte. Ezzel egyúttal elejét vette annak, hogy ismét az angolszászok földjére kíváncsozzék.

A keleti császárváros, ellentétben a hanyatló, pusztuló, elnéptelenedő és szegényedő Rómával, Gergely idejében műveltségének, szépségének és gazdagságának teljében tündökölt. Nemhogy hanyatlott volna, sőt Constantinus és Iustinianus nagy építkező korszakai után még harmadik virágkorára várt. A császárok, Iustinianus uralkodóházának egymásra következő tagjai, Nagy Constantinus „Szent Palotájában” tartották udvarukat, az újonnan épült hatalmas székesegyház, a Hagia Szophia tőszomszédságában. Gergelynek

palotában kellett laknia, de módja volt megismerkedni a Szent Palota dísztermeivel is. Bemutatkozásakor a Magnaura-trónteremben nyújtotta be követi megbízólevelét II. Tiberius császárnak (578–582), majd díszlakomákon kellett részt vennie a palota „arany-ebédlőjében” a chrysotriclinusban; meg kellett jelennie nemcsak a székesegyház kábitó pompájú liturgiai cselekményein, hanem udvari szertartás számba menő császári vadászatokon, és végig kellett néznie a páratlanul népszerű kocsihajtó versenyeket is az ötvenezer nézőt befogadó hippodromban, a díszpáholyban ülő császári család közelében. Görög nyelvismeretének hiánya nem jelentett hátrányt, mert az uralkodó és főtisztviselői tudtak latinul. A császárral tárgyalnia mégiscsak ritka alkalmakkor lehetett. Konstantinápolyi működése így 579-től 585-ig tartott.

Pedig Pelagius pápa fontos megbízatással küldte Gergelyt Konstantinápolyba. Utasítása az volt, hogy a császár katonai segítségét biztosítsa a Rómát állandóan fenyegető longobárdok ellen. A longobárdoktól veszélyeztetett „Római Hercegségnek” és a pápának nem voltak jó tapasztalatai a Birodalom segítőkészségéről. Hasztalanul vártak védelmet akár a messzeségből, császári uruktól, akár sokkal közelebről, az északkelet-itáliai Ravennából kormányozni próbáló császári helytartótól, a római patrícius címet viselő exarchától. Az egymást váltó exarcháknak elegendő katonai erejük sem volt, és maguknak is tartaniuk kellett a longobárd hercegektől. Igyekeztek hát békén maradni velük. A pápák önálló védekezésre kényszerültek. II. Pelagius pápa csak úgy tudta visszavonulásra bírni a Rómát ostromzár alatt tartó longobárdokat, hogy háromszáz font aranyat (mintegy 140 kg-ot) fizetett vezéreiknek az egyház kincseiből.

Gergely sem tudott Konstantinápolyban katonai segítséget kieszközölni. Már csak azért sem, mert II. Tiberius császár nem vállalt kétoldali háborút. Minden gondját lekötötte a Keleten véget érni nem akaró hadviselés a perzsa nagykirályok ellen. Nem akart tehát Nyugaton is háborúba bonyolódni. Gergely tárgyalásai a legteljesebb kudarcba fulladtak. A császár még ahhoz sem volt hajlandó hozzájárulni, hogy a pápa fegyverszünetet kössön a longobárdokkal. Gergely egyébként barátságos viszonyt alakított ki az uralkodóház hölgytagjaival, sőt ő keresztelte meg a császár elsőszülött fiát. Katonai segítség helyett azonban csak nagy szavakat kapott.

Mégsem töltötte haszontalanul konstantinápolyi éveit. Lakópalotájában szerzetesi közös életet élt azokkal, akiket saját római monostorából magával vitt új állomáshelyére. Szintén a keleti fővárosban tartózkodott ekkor Leander sevillai püspök, hogy a nyugati gót királyság ügyeiben eljárjon. Ő kérte meg Gergelyt, hogy írjon magyarázatokat a bibliai Jób-könyvhöz. Kéréséhez a Rómából jött szerzetesek is csatlakoztak. Gergely baráti szeretetből elvállalta. Művében nemcsak betű szerinti szövegértelmezést adott, hanem a keresztény hittan és erkölcs, nevezetesen az erények és bűnök szempontjai szerint is épületes olvasmányt nyújtott. Írása így harmincöt könyvre terjed, és csak Rómába visszatérve tudta befejezni.

Gergely bár csupán szerepapi rendfokozatú pápai ügyvivő volt, a hit tisztaságának védelmében is fellépett a császárvárosban. Ellenfele nem kisebb személyiség lett, mint a keleti kereszténység rangelső püspöke, Eutükhiosz konstantinápolyi pátriárka. Ez a főpap úgy vélekedett a világ végén esedékes feltámadásról, hogy az üdvözüteknek a feltámadt Krisztushoz hasonló új teste nem szilárd lesz, hanem még a légnemű állapotnál is áthatolhatóbb, „finomabb a szélnél és a levegőnél”. Ezzel a nézettel Gergely szembeszegezte, hogy az evangélium tanúsága szerint (Lk 24,39) a feltámadt Krisztus megtapogattatta magát tanítványaival, és hangoztatta, hogy „csontja és húsa” van, ami a szellemi lényeknek nincsen. Gergelynek úgyszólván sikerült a maga pártjára állítania Tiberius császárt, hogy a pátriárka kénytelen volt engedni álláspontjából. Elfogadta Gergely nézetét, és a feltámadásra vonatkozó „eretnokség” nem is támadt fel többé.

Pelagius pápa 585-ben (vagy 586-ban) végre visszahívta Gergelyt az éppen nem eredményes küldetéséből. A monostori élet nyugalomára sóvárogva indult útnak. Minden

bizonyval a Via Egnatia közforgalmú műúton haladt, keresztül kocsizva Makedónián és Epiruson Dyrrachium kikötőjéig, ahonnét átkelhetett az Adrián, és máris otthon volt. A közügyekből kikapcsolódnia azonban talán egy-két évre sem sikerült. Pelagius pápának kényes hivatalos leveleket fogalmazni tudó titkárra volt szüksége, és Gergelyt vette maga mellé. Be kellett költöznie a lateráni palotába, a „patriarchiumba”.

589 a nyomor és a rémület éve lett Rómában. A télvégi rendkívül nagy esőzéstől annyira megáradt a Tiberis, hogy a víz egészen a városfalakig nyomult, sőt előntötte a lakónegyedek jórészét is. Számos régi épület összedőlt, és sokan lettek hajléktalanná. Az egyház nagy gabonaraktárai természetesen a rakpart mellett voltak. Elsősorban ezeket pusztította el az árvíz, és több ezer mérő búza tönkrement. Az éhínséget a tengeri hajókon behurcolt dögvész követte nyomon: bubópestis, mégpedig megdöbbenően gyors lefolyású. A hullák tömegét eltemetni sem tudták; egyelőre kihordták a kapukon a városfalak elé. A járváynak a pápa is áldozatul esett.

Róma népe Gergely szerepét kiáltotta ki II. Pelagius utódjának. Gergely bűnbánatra szólította a lakosságot, és a város hét templomából induló, Istent engesztelő körmenetet rendelt el a nagy Szűz Mária-bazilikához. A körmenet alkalmával egyetlen óra leforgása alatt nyolcvan estek össze és haltak meg. De a ragály ezzel mintha ki is adta volna erejét. Gergely visszaritult a pusztulás után reá váró mérhetetlen feladatoktól. Levélben fordult Konstantinápolyba II. Tiberius utódjához, Mauricius császárhoz, és kérte, hogy ne hagyja jóvá a választást. Gergely testvéröccse azonban, aki akkor Róma praefectura volt és tudott bátyja szándékáról, elfogta és visszatartotta a levelet. Csupán a néphatározatot terjesztette fel jóváhagyásra. Gergely eleinte rejtőzött, majd elutazni készült. Távozását megakadályozták. Mihelyt a császári jóváhagyás megérkezett, kénytelen volt engedni, hogy püspökké szenteljék. Áldozópap tehát sohasem volt, de az nem is feltétlenül szükséges, hiszen a püspöki rendfokozat tartalmazza az áldozópap minden jogosítványát.

Mint pápa továbbra is hű alattvalója maradt császári urának, de lelki dolgokban függetlennek vallotta magát. A politikai és gazdasági állapotok következtében mégis ő lett – mint egyetlen igazi tekintély – Róma ura. Főgondja a szegény nép ellátása volt. Evégett emelnie kellett a Szentszék birtokainak terméshozamát. El is érte, miután a kevésbé megbízható világiak helyébe a papság köréből nevezett ki jószágkormányzókat. Okos politikát folytatott az Ibér-félszigeten megtelepült nyugati gótok és az Itáliában hatalmaskodó longobárdok irányában. Mind a két nép elhagyta ariánus vallását és a katolikus egyházba tért. Még sikeresebb volt a kenti angolszászok megtérítése. Hozzájuk saját egykori házának, a római Szent András-monostornak negyven szerzetesét küldte el Britanniába, apátjuknak Ágostonnak vezetésével. Szelíd szóra könnyen megtértek. Ágoston lett az első canterbury érsek.

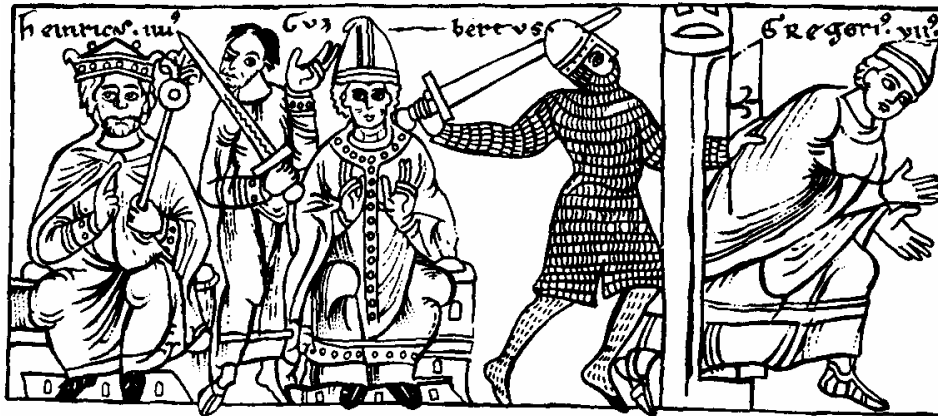
A pápát utolsó éveiben már nemcsak régi gyomorbaja kínozza, hanem a köszvény is szinte állandóan ágyhoz kötötte. Meghalt 604-ben, március 12-én. A Szent Péter-bazilikában temették el, amelyet az eredeti síremlék-szentélyből ő rendezett át misemondó templommá. Verses sírfelirata a hajdani Róma nagyjával állította egy sorba. Utolsó sorai:

HISCE DEI CONSUL FACTUS LAETARE TRIUMPHIS
NAM MERCEDEM OPERUM IAM SINE FINE HABES

Magyarul:

ISTEN KONZULAKÉNT ÖRVENDVÉN TARTSD A TRIUMFUST!
TETTEIDÉRT AMI JÁR, NEM MARAD EL SOHASEM.

Ildebrando degli Aldobrandeschi – Hildebrand: VII. Gergely 1073–1085

Hildebrand az első „óriás” a középkor nagy pápaegyéniségeinek sorában. Eszméi, amelyeket képviselt, Európa történetét alakították, noha nem ő aratott velük diadalt, hanem csak hozzá méltó utódai, mintegy fél évszázad múlva. Ő maga elbukott „a szent apostolok dicsőségéért” vívott küzdelemben, és nem Rómában, hanem idegen földön kellett meghalnia. Az egyház VII. Gergely néven – és szentjei között tiszteli.

Hildebrand származását mindmáig meglehetősen homály fedi. Igen különböző nézetek merültek fel róla mind a maga korában, mindpedig utóbb a történetíróknál. Kortársai részint rajongva szerették, részint elkeseredett ellenségei voltak. Nem csoda, ha legendák és rémmesék egyaránt keringtek róla.

Valamikor 1018 és 1028 között született. Teljes neve alighanem Ildebrando degli Aldobrandeschi. Állítólag Toscanába való volt, egy Rovaco nevű városkába (Tusculus de oppido Rovaco). Csakhogy Toscana – azaz Etruria – helyett valószínűbb a máig Tuscianak nevezett, Róma-környéki területre gondolnunk, vagy még inkább az igen közeli Tusculumra, az ottani grófok birtokára. Rovaco nevű városka vagy vár azonban nem létezett; legalábbis további írásos feljegyzés vagy helyi hagyomány sehol sem szól róla. Hildebrand egyesek szerint egy ács fia volt, vagy éppen egy kecskepásztoré; sőt olyan nézet is felmerült, hogy egyik ágon a római gettóból származott. Életének körülményei viszont arra utalnak, hogy nemesi családokkal állt rokonságban, és ízig-vérig róma-városi volt. Ott élt kisfiú kora óta.

A család nevelőbe adta egyik nagybátyjához, aki a hét halom egyikén, az Aventinuson működő előkelő Szűz Mária-monostor apátja volt. Ott volt az időnként Rómába látogató clunyi főapátok rendszeres szálláshelye is. Hildebrand a monostorban tanult meg írni-olvasni, de nem tették szerzetessé, noha Szent Benedek szabályzata erre módot adott volna. Mindenesetre innét vitte tovább magával vágyakozását a szerzetesélet után, amelynek azonban csak hosszú évek múltán sikerült úgy-ahogy eleget tennie.

A fiú aztán még előkelőbb helyre került: a Lateránba. Pontosabban a pápai palota-együttessel, a patriarchiummal kapcsolatos énekes-iskolába, ahol Róma jómódú családjainak gyermekei lettek a tanulótársai: Alberik-, Cencius- és Pierleoni-fiak. Egyikük-másikuk családjával rokonságban is lehetett. Mesterei közt emlegették a tusculumi grófok családjából való Theophylactust, továbbá Laurentiust, aki eredetileg a monte-cassinói monostor szerzetese volt, kitűnően tudott latinul és görögül, utóbb Amalfi érseke lett, és Firenzében is megfordult (†1048).

Az ifjúvá serdült Hildebrandot hamarosan egy másik nagybátyja fogadta maga mellé, a kitűnő Giovanni de' Graziani római főáldozópap (archipresbyter), aki a Porta Latina melletti Szent János-bazilika papi testületét vezette. Az ottani közösség lett az egyházi megújulás bölcsője Rómában. Nagybátyja ösztönzésére lett Hildebrand – bár saját későbbi bevallása szerint nem szívesen – a klérus tagjává: felszentelve az egyházi rend alsó fokozataira.

A római egyház akkoriban igen viszontagságos éveket élt át. Alberik, a nagy befolyású tusculumi gróf 1032-ben fiát Theophylactust – a mindössze tizennyolc éves portói püspököt – IX. Benedek néven a pápai székbe juttatta. Az ifjú pápa zsinatot tartott, szentet avatott, érsekeket erősített meg, de egyúttal világias életmódot folytatott, lakomázott és vadászgatott, sőt a szertelen népi képzelődés szerint rablóvezérekkel és még az ördöggel is cimborált. Fellázadt hívő népe elől sikerült Cremonába menekülnie, ahonnét az éppen ott tartózkodó II. Konrád német-római császár segítette vissza Rómába. Atyjának, Alberik grófnak 1044-ben bekövetkezett halála után újra elűzték Rómából, és helyébe Jánost, Sutri püspökét választották pápává, aki III. Szilveszter néven el is foglalta a pápai trónt. A tusculumiak pártja azonban hamarosan felülkerekedett. Szilveszter visszavonult Sabinába, és János néven mint püspök működött tovább. IX. Benedek visszajött ugyan ősei várkastélyából, de már ráunt a pápaságra, házasodni készült, és lemondott keresztapjának, a derék Giovanni de' Grazianinak javára, akit a kardinálisok annak rendje-módja szerint pápává választottak VI. Gergely néven, és püspökké is szentelték. Az új pápa végkielégítés címén kétezer font értékű aranyat fizetett a volt IX. Benedeknek, abból a pénzből, ami hódolati adomány, „péterfillér” gyanánt épp akkor folyt be Angliából a pápai kincstárba. Így szabadult meg az egyház a hivatástalan pápától. VI. Gergely erős kézzel hozzálátott a közrend helyreállításához és a papság fegyelmének megjavításához. A rablókat is kiirtotta. Ám a kielégíthetetlen IX. Benedek megbánta lemondását. Harmadszor is visszatért, és visszakövetelte magának a pápaságot.

A sajnálatos hercehurca Európa-szerte felháborodást keltett. A cseh-német határszél erdőségeiből egy szentéletű remete verses üzenettel szólította fel az ifjú és uralomra termett új német királyt, III. Henriket, hogy teremtsen végre rendet a római egyházban, amelyért – mint a bibliai Dávid király szüzen hagyott utolsó feleségének, a sunámi Abiságnak kezéért – hárman is vetélkednek:

Romana superstitione
indiget iudicio:
una Sunamitis
nupsit tribus maritis.
Sede modo, rex Henrice
Omnipotentis vice:
solve connubium
triforme dubium!

A római visszavonás
sürgeti a bíraskodást:
az egy sunámi leány
három férjet is talál.
Henrik király, ülj széket
a Mindenható helyett:
oldjad fel a frigyüket,
háromszoros kétséget!

A király útnak is indult, hogy Rómában császárrá koronáztassa magát. A Sutriban összeült zsinaton VI. Gergely pápa abba a gyanúba került, hogy „simóniával”, pénzen vette meg a pápaságot. Minthogy pápa fölött törvényszék nem ítélt, önként lemondott. A király Suitger bambergi püspököt választotta meg a kardinálisokkal pápává II. Kelemen néven; az új pápa viszont császárrá koronázta 1046. december 25-én. A lemondott pápát, VI. Gergelyt a császár kényszer-tartózkodásra magával vitte Kölnbe, a németek „szent városába”, és Hildebrand mint a volt pápa káplánja vele ment. Nem szívesen csatlakozott, mert szerzetessé kívánt lenni; de nem hagyhatta cserben nagybátyját, akit továbbra is törvényes pápának tekintett. Mellette is maradt annak 1048-ban következett haláláig.

Hildebrand még nem volt harmincéves, amikor elhagyta Rómát, hogy átkeljen az Alpokon. Ez az utazása tette ismertté a császári család, az udvar és számos birodalmi főpap előtt. Így lépett be a világtörténelembe. A pápa-nagybácsi halálára következő évben már nem volt többé akadálya, hogy régi vágya teljesülhessen. Szerzetessé lehetett. A jó hírű clunyi főmonostorra gondolt, amelynek példás élete mintakép volt Rómában a Porta Latina melletti papi közösség számára is. Hugó, az ifjú clunyi nagyperjel – nemsokára főapát – bizalommal fogadta be Hildebrandot a monostor újoncai közé.

Rómában II. Kelemen rövid pápasága után megint német pápa következett, II. Damasus, de egy hónap múltán, 1048 augusztusában meghalt ő is; sőt még előbb, ugyanazon a nyáron költözött el az élők sorából a tuscolumi IX. Benedek, miután negyedszer is megpróbálta visszakövetelni trónját. III. Henrik császár 1048. december 22-én a worms-i birodalmi gyűlésen rokonát, Brúnó Egisheim-Dagsburg grófot, Toul püspökét nevezte ki az immár minden kétséget kizáróan megürült pápai székbe.

A kardinálisok választójogának elébe vágó császári gyámkodás, cézáro-papizmus efféle megnyilatkozásaihoz a németországi hívek már hozzászórtak, Róma papsága pedig kénytelen volt túrni a hatalmi túlkapást. Az újonnan kinevezett főpásztor nem azonnal indult el Itáliába, hanem előbb munkatársakat toborzott magának a Birodalomban. A jól képzett és a papság erkölcsi megújítását kívánó szerzetesek köréből válogatott. Így hívta meg maga mellé, és tette utóbb kardinálissá régi barátját, a görögül is jól tudó Humbertet a moyenmoutieri apátságából és Hugo Candidust a remiremonti apátságából, majd a lotharingiai hercegek családjából való Friedrichet, szintén szerzetest, aki később mint szerpap a római egyház könyvtárosa és kancellárja (irodaigazgatója) lett, sőt végül IX. István néven pápa (1057–1058).

Brúnó már pápává történt kinevezésekor a birodalmi gyűlés alkalmával ismerte Hildebrandot, és 1049 januárjában Clunyn átutazva felszólította, hogy kísérje el Rómába. Az immár szerzetessé lett egykori pápai káplán eleinte vonakodott. A saját későbbi elbeszélése szerint akkor nyíltan kijelentette, hogy Brúnó „nem kánoni székbetöltés révén, hanem világi, királyi hatalmat igénybe véve akarja kezébe keríteni a római egyházat”. Ezért nem kíván vele menni. Brúnó megszívlelte a bátor szemrehányást. Elkerülte a szabálytalanságot. Rómában február 12-én a Szent Péter sírjánál egybegyűlt papság és hívek előtt – Hildebrand füle hallatára – kinyilvánította, hogy az ő választói döntésük a jog szerint előbbre való minden másvalaki intézkedésénél. Erre megválasztották IX. Leó nevet adva neki, és csak ettől fogva tekintette magát pápának.

Amily áldásos volt a császár intézkedése, amellyel a papság erkölcsi megújulását sürgető főpapot juttatott Brúnó személyében a pápai székbe, ugyanolyan szerencsés sakkhúzás Brúnó részéről, hogy Hildebrandtól kísérve vonult be új székhelyére. A volt pápai káplánnak már jó híre és némi tekintélye volt Rómában. Családi összeköttetései is tehetett egyet-mást az új pápa érdekében. Brúnó – immár mint IX. Leó (1049–1054) – személyesen szentelte Hildebrandot alszerpappá; hogy pedig szerzeteséletre irányuló vágyát kielégítse, megtette a Rómától néhány mérföldre fekvő Szent Pál-monostor kormányzójává a galliai küldetésben éppen távollévő Ailardus apát-kardinális helyett. A szerzetesélet nyugalmát azonban aligha

élvezhette Hildebrand sokáig, mert a római egyházban fontosabb feladatok várták. A szerzetesi ruhát viszont többé nem tette le. Később, pápasága folyamán is viselte.

Az új kardinális-alszerpap személye IX. Leónak 1054. április 19-én bekövetkezett halálakor vált egyszerűen igen fontossá. Hildebrand élvezte III. Henriknek és udvarának személyes ismeretségét és bizalmát. Kardinális társai tehát jónak látták helyi pártviszályok elkerülése érdekében őt küldeni a császárhoz, hogy kérje egy olyan új pápa kijelölését, aki képes folytatni a máris szentként tisztelt IX. Leó életművét.

Hildebrand azzal a sürgető kéréssel lepte meg Henriket, hogy Leó pápa utódja Dellstein-Hirschberg gróf, az eichstätti püspök legyen, mint kortársai minden romlottságától mentes egyházi férfiú. Továbbá, hogy III. Henrik a jövőben önként mondjon le a római patrícius címről, amellyel együttjárt a pápakinevezés vélt joga. Hildebrand egyik előterjesztése sem járt azonnali eredménnyel. A császár nem volt hajlandó nélkülözni hűség és kitűnő tanácsadónak, sőt tehetséges államférfiúnak bizonyuló püspökét. Hildebrand rábeszélő képességének öt hónapjába került, míg Henrik császár ráállt mind a két kívánságra, és Gebhard püspök is felhagyott vonakodásával a pápai méltóságtól. Hildebrand tehát teljes sikerrel térhetett végül vissza Rómába, és az új pápa birtokba vehette a lateráni székesegyházat és palotát II. Viktor néven (1055–1057).

Közvetlen elődeihez hasonlóan Viktor pápa sem lett hosszú életű. Hildebrandot a papság erkölcsi reformjának előmozdítására Franciaországba küldte, ő maga pedig Németországba utazott. Ott állt III. Henrik halálos ágyánál, majd eltemette császárat a speyeri dóm altemplomában. Lotharingiai Gottfried herceget, Toscana urát római patrícius címmel tüntette ki. Rómában 1057 húsvétján még egy helyi zsinaton elnökölt, de július 28-án Arezzóban halálos láz áldozata lett.

Amikor a pápa halálhíre Rómába megérkezett, a papság és a nép az éppen ott-tartózkodó Friedrich áldozópap-kardinálishoz, a monte-cassinói monostor apátjához fordult, aki fivére volt a patrícius Lotharingiai Gottfriednek. Jelöltekért kértek tőle a pápaválasztáshoz. Friedrich ekkor két nevet vetett fel: Humbertus kardinális-püspökét és Hildebrand alszerpap kardinálisét. A választás mindennek ellenére éppen Friedrichre esett. Császári megerősítésről nem lehetett szó, hiszen a trón üresen állott, az özvegy császárné nem volt patrícius, a fia, IV. Henrik pedig nem volt több ötévesnél. Gottfried patrícius természetesen örült testvére pápaságának, aki IX. István néven foglalta el Szent Péter székét. Hildebrandból tehát még nem lett pápa, de már közel járt hozzá.

IX. István két közvetlen elődjéhez hasonlóan tisztakezű és tisztalelkű egyháziakat akart a méltóságukat pénzen vásárló főpapok és az ágyast tartó alsópapság helyébe. A papság bűneit gorombán ostromozó Damiáni Péter fonte-avellanai apátot ostiai püspökké, a kardinális testület fejevévé tette; Hildebrandot pedig valami fontos, de számunkra csak sejthető feladattal – alighanem az özvegy császárné és udvara megnyugtatására – pápai követként német földre küldte. A pápákat pusztító betegség, a „mocsárláz” azaz malária miatt saját halálát közeledni érezve, a püspököket, a római papságot és a népet kiközösítés terhe alatt kötelezte, hogy egy új pápaválasztással várni fognak addig, amíg Hildebrand alszerpap-kardinális küldetéséből vissza nem érkezik. A pápa Firenzében halt meg 1058. március 29-én.

A Róma környéki nemes urak Gergely tusculumi gróffal az élükön már torkig voltak az egymást váltó német pápák uralmával. Most tehát a gróf és pártja Velletri város kardinális püspökét, Jánost kiáltotta ki pápának X. Benedek néven. Damiáni Péter és a legtöbb kardinális tiltakozott, és menekült Rómából. Az egyház sorsát Hildebrand kezében látták, aki májusban már ismét Itáliában volt. Hildebrand ekkor maga köré gyűjtötte a kardinális püspököket, és akit csak tudott, Rómából. A német királyi udvar hozzájárulásával Sienában pápát választott velük: Firenze püspökét, a burgundi Gherardo di Tarantast, aki ha nem is volt olasz, nem volt a szó szoros értelmében véve német nemzetiségű. Az új pápát Toscana ura, Gottfried patrícius kísérte el Rómába. Útközben Sutriban zsinatot tartottak, ahol letettek

nyilvánították a betolakodó és amúgy is kiközösítésbe esett X. Benedeket, aki már el is menekült Rómából. Vele távozhatott el a párthíve, Pietro Mancio kardinális-főszerpap, aki ettől fogva eltűnt a történelemből. Szerepét a Lateránban az 1059. január 24-i pápai székfoglaláskor Hildebrand alszerpap töltötte be, és – kardinálistársai megdöbbenésére – nemcsak a hagyományos pápai süveget (a phrigiumot) tette II. Miklós fejére, hanem rajta egy arany koronaabroncsot is, annak jeléül, hogy a kereszténység legfőbb pásztorának minden evilági uralkodó fölött kell állnia. Miklós pápa a maga részéről egy jó félév múlva alszerpappból szerpappá szenteltette és kardinális-főszerpappá (archidiákonussá) tette Hildebrandot. A továbbiakban az eddigieknél is inkább ő intézett minden számottévó ügyet a római egyházban.

Hildebrand nem hittudós volt, hanem diplomata. Hittani és erkölcsstani nézeteit a pápai hatalom természetéről, a pénzen vásárolt püspökszentelés és a papok házasságainak érvénytelenségéről kardinális-társainak, Humbertusnak és Damiáni Péternek gondolatvilágából merítette. Hildebrand nagy tettei, amelyek a pápai székig emelték, államférfiúi tettek. Az első volt ezek sorában az „In nomine Domini” (Az Úr nevében) szavakkal kezdődő új pápaválasztási szabályzat 1059-ben. Természetesen II. Miklós pápa bocsátotta ki, de Hildebrand fogalmazta, és Humbertus kardinális keze írásával készült. Ez a törvény, a közelmúltra pillantva vissza, a Sienában lefolyt pápaválasztás újszerű részleteit foglalja össze mint a jövőben követendő szabályt: a megválasztandó pápa személyéről a kardinális-püspökök döntenek, aztán a többi kardinális hozzájárul, és végül mindazok, akik Róma népéből éppen jelen vannak. A választás lehetőleg a róma-városi papság egy tagjára, vagyis kardinálisra essék, és szükség esetén Rómán kívül is megejthető. A világi hívek tehát gyakorlatilag nem tényezői többé a választásnak. Tekintettel kell azonban lenni arra a tiszteletre, ami Henrik királynak és utódainak jár. Ez a pont szándékolatlan határozatlan: jelentheti azt, hogy a választás eredményét utólag tudatni kell a német királlyal, vagy azt, hogy a királynak, illetőleg udvarának előzetes hozzájárulása szükséges.

Tagadhatatlan, hogy Hildebrand olykor megütközést kiváltó politikai lépésekre határozta el magát. Így – az egyház reformjának érdekében – szövetkezett Észak-Itália alsóbb néposztályainak mozgalomával, amely durva hangon támadta, sőt nyers erőszakot alkalmazva el is űzte az írástudatlan püspök-grófokat és a nősülő papságot. Ezt a felkelést a gazdagok „patáriának”, rongyszedésnek csúfolták. Egyik alapítójuk, Landulfo Cotta milánói pap oly stílusban hirdette az ígét, hogy a simóniások miséi „kutyák piszka” (canina stercora), templomaik „baromistállók”. A mozgalom másik alapítóját, Szent Arianót a papság körébe tartozó két elkeseredett ellenfele gyilkolta meg. Egy harmadik alapító tagot, Anzelm luccai püspököt Hildebrand befolyására Rómában pápává választottak II. Sándor néven (1061–1075). A német királyi udvar természetesen nem ismerte el, és a bázeli birodalmi gyűlésen megválasztotta helyébe a reformellenes észak-olasz püspökök jelöltjét, Cadalus Péter páрмаi püspököt: II. Honorius ellenpápát (1061–1072). Hívei – a Róma környéki nemes urak – átmenetileg Róma egy részét is birtokba tudták venni. Cadalus letételével, majd halálával az „egyházszakadás” szerencsésen elsimult.

További hildebrandi sakkhúzás volt rávenni a normann fejedelmeket, Richard capuai grófot és Guiscard Róbert amalfi herceget, akik a bizánci-római császár dél-itáliai birtokait bitorolták, hogy legyenek a pápaság hűbéres alattvalói. Így biztosított Hildebrand déli hátvédet a pápaválasztások szabadságának az északról jövő német beavatkozás ellen. A normann szövetség mellesleg arra is jó volt, hogy segítségével meg lehessen törni a tusculumi grófok pártjának hatalmi túlkapásait.

Hildebrand törekvéseit elvbarátai sem értették egészen. Hugó clunyi főapát beszélte el a következő esetet. Küldetésben jártak. Hildebrand mint pápai követ úton volt, és Hugó apát mögötte lovagolt a csoportban. Némán töprengett a követ jelleméről: arról, hogy ez a kistermetű, jelentéktelen ember mekkora hatást gyakorol a világra, mily öntelt, és mennyire

hajhássza a maga dicsőségét. Hildebrand hirtelen hátrafordult, és így kiáltott: „Ez hazugság! Nem a magam dicsőségét keresem, hanem a szent apostolokét.”

Hildebrand „romano da Roma” volt: róma-városi római. A város egyszerű népe a magáénak tekintette, és büszke volt rá. Amikor mint főszerpap II. Sándor pápa temetését irányította, a tömeg kiáltozni kezdett: „Hildebrandot pápának!” Erre összeültek a kardinálisok, és megválasztották. Ez 1073. április 22-én történt. Nem a népi közfelkiáltást megelőzően, mint a pápaválasztási törvény előírta, hanem kivételesen utána döntöttek így a kardinálisok. A VII. Gergely nevet adták neki. Talán derék nagybátyjának, a lemondott VI. Gergelynek reform-pápaságát várták el tőle; vagy talán az első Gergely pápához, Nagy Szent Gergelyhez hasonló népszerűt szerettek volna látni benne.

Minthogy az új pápa még csak szerpap volt, a következő évszaki böjt alkalmával, a pünkösdi utáni szombatn áldozópappá szenteltette magát. A római egyház védőszentjeinek, Péter és Pál apostoloknak közös ünnepét követő vasárnapon, június 30-án szentelték aztán püspökké. Megválasztásának jóváhagyását a német királytól nem kérte, mert az ifjú IV. Henrik akkor éppen kiközösített állapotban volt tanácsadóival együtt a milánói és még néhány püspökség pénzért való betöltése miatt.

A király anyja, Ágnes anyacsászárné azonban jelen volt Rómában a püspökké szentelés szertartásán.

Így lett Hildebrand Róma teljesjogú püspökévé. Immár nem érzett gátlást elveinek maradéktalan valóra váltásában. Ez lett a tragédiája. Oly kegyetlenül szigorú törvényeket léptetett életbe az egyházi személyiségek tiszta életéért és Szent Péter székének dicsőségéért, amilyeneket akkor még nem tudtak elviselni Európa népei. A pápaság és a császárság között kitört az a két évszázadon áthúzódó háború, amelynek első szakaszát investitúra-harc néven tartja számon a történelem.

Lotario de' Conti di Segni – III. Ince: Innocentius 1198–1216

VII. Gergely pápának a pápai hatalom természetéről vallott és tollba mondott elvei – a „Dictatus Papae” – akkoriban, a 11. század vége felé ugyanúgy meghökkentették a kortársakat, ahogyan ma, a 20. század végén is csak fennkölt légváraknak tekinti őket a világ. „Egyedül csak a római főpap nevezhető egyetemesnek ... Egyedül ő használhat császári jelvényeket. Csupán a pápa lábát csókolják az összes fejedelmek ... Szabadságában áll letenni a császárokat ... Fölötte senki sem bíraskodhat ... Feloldhatja az alattvalókat a gonosz uralkodónak fogadott hűség alól.” A szent pápa csak elbukhatott, amikor megkísérelte átültetni elveit a gyakorlatba. Ám az 1200-as századfordulón, a középkor delén sikerült a hihetetlen egy pápának. III. Ince európai értelemben véve a nyugati világ ura lett. Elismerten és csodáltan a történelem legnagyobb pápaegyénisége, bár kifogástalan magánélete ellenére szentként sohasem tisztelték.

III. Ince pápa

Távoli ősei apai ágon Spoleto longobárd hercegei voltak. A nagy nemzetség mindhárom ága, a Trasmondiak, a Contiak és az Anibaldiak egyaránt III. Trasmondo spoletói hercegre vezeti vissza eredetét. Közülük a Trasmondiak fennmaradtak a legújabb korig, az Anibaldi-ág 1763-ban halt ki, a Contiak 1811-ben. Ez utóbbi ágból származott Lotario, Trasmondo de' Conti grófnak, Anagni és Segni urának fia. Anyja Clarice degli Scotti volt, aki a Savelli család rokonságába tartozott. A Róma környéki hatalmas főurak akkor két pártra oszlottak, valósággal két táborra, mert családjaik gyakorta ellenségeskedtek egymással. Az egyik családszövetség a Colonna hercegek pártja volt; hozzá tartoztak a Savelliek és a Contiak is. Ez a csoportosulás a Campagnának nevezett tágabb értelemben vett Róma-környék hegyi váraiból uralkodott, de erősségeik voltak Róma falain belül is. A de' Conti család erősített lakótornya például, a Torre dei Conti ma is áll az egykori császárfórumok mögötti domboldalon mint Róma egyik csodája, bár egy 14. századi földrengés miatt nem teljes magasságában.

A másik csoportosulás az Orsini hercegek pártja volt. Főhadiszállása a családi vár, a Monte Giordano az egykori Marsmezőn emelkedett, Róma városfalán belül, légvonalban körülbelül fele távolságban a Pantheon és a Tiberis hídja között, szemben a túlparti Angyalvárral, ahogy Dante említi (Pokol 18,33). A mai sűrűn beépített városrészben már alig észrevehető a „vár” szerény magaslata.

A pápák a két hatalmas pártból kerültek ki – a Contiak nemzetségéből nyolcan –, és még számosan kardinálisok. Lotario, a későbbi III. Ince 1160-ban vagy 1161-ben született a család valamelyik sásfészkében, talán Anagni várában vagy éppen Rómában. Viharos idők jártak akkor. Elkeseredett harc folyt III. Sándor, a törvényes pápa (1159–1181) és Barbarossa I. Frigyes német-római császár között, aki Sándor ellenében három egymást váltó ellenpápát ültetett trónra. Lotario rokonságából ekkor hárman is kardinálisok voltak, mégpedig mindnyájan III. Sándor hűséges hívei. Igen közeli rokon volt Paolo szerpap-kardinális, valószínűleg Lotario anyjának testvére, továbbá Ottaviano, aki egyre fontosabb ügyekben ténykedett, és Giovanni áldozópap-kardinális, egyike annak a tizennégynek, akik a császár szemében ellenszenves III. Sándort annak idején megválasztották. Ottaviano Franciaországba is követte az oda menekülni kényszerülő pápát, és védelmezte jogait, amikor Barbarossa tárgyalás végett a francia királyhoz látogatott. Hét kardinálistársával együtt jelen volt 1177-ben Velencében is, amikor a császár végre elismerte III. Sándort, hódolt előtte, és békét kötött vele. Ottavianót utóbb III. Kelemen pápa (1187–1191), szintén a Contiak rokona, tárgyalni küldte Franciaországba és Magyarországra. Küldetése mindkét alkalommal sikerrel is járt.

A gyermekifjú Lotario Rómában kezdett iskolába járni, mégpedig minden bizonnyal a lateráni bazilika iskolájába, ahonnét már sok jeles egyházi férfiú kikerült. Az „artes liberales”-nak, „szabad származású emberhez illő mesterségeknél” nevezett középfokú tanulmányokban oktatója Petrus Hismael volt, neve után ítélve szintén főúri származású fiatal tanár, akit pápává lett hálás tanítványa később Sutri püspökévé tett.

Lotariónak még középkorának évei vége felé részesülnie kellett a hajkorona-rendben (tonzúrában), hogy a tágabb értelemben vett papság kötelékébe jusson. Így javadalmat kaphatott, és kapott esetleg többet is. Ezek jövedelme ösztöndíj módjára tette lehetővé, hogy külföldön magasabb iskolákban képezze tovább magát. Párizsba utazott tehát, abba a városba, amelynek főiskolái a legjobb hírűek voltak akkor Európában. Aligha ment egyedül, legalább egy ékeesebb korú szolgálattelvő nélkül. Bizonyára vitt magával ajánló leveleket is a püspökhöz vagy éppen VII. Lajos francia királyhoz, akinek a család figyelmébe ajánlotta. Párizs tudniillik nemcsak az igényes tanulmányok és a vidám diákélet városa volt, hanem rengeteg bűnalkalomé is. Szilárd jellemű kellett legyen az a fiatalember, aki Párizsban el nem csábult. Lotariót felvértezhetette komoly tudásvágya, törekvő szorgalma és nagyra hivatottságának önérzete.

Párizsban a Szajna szigetén állott a király és a püspök palotája és a székesegyházi iskola. Az általunk ismert Notre Dame (Miasszonyunk)-székesegyházat épp Lotario születése idején kezdte el építtetni a paraszti származású Maurice de Sully püspök. Ott-tartózkodásának éveiben még csak a szentély és a kereszthajó volt készen belőle. Működött azonban a régi székesegyház káptalani iskolája, és múltjában oly nagynevű tanárokkal dicsekedhetett, mint Champeaux-i Vilmos (†1120) és mesterénél is nagyobb, híres tanítványa, Abaelard Péter (†1142), továbbá a Contiakhoz hasonlóan longobárd származású, a tanári katedráról a párizsi püspöki székbe emelkedett Lombardi Péter (†1160), akinek „Libri IV. Sententiarum” című hatalmas műve a hittudomány teljes rendszerének oktatási vezérkönyve lett. Lotario odaérkezésekor még élt, de a tanítástól már visszavonult a káptalani főiskola egykori kancellárja Nagyátkú Péter (Petrus Comestor), akiben az egyháztörténet első tankönyvének szerzőjét tisztelték.

A városban akkor még nem működött oly értelemben vett egyetem, amely az összes tudományszakoknak, így a római jognak, az egyházi jognak és az orvostudománynak oktatását is ellátta volna. A tudományegyetem alapító levelét épp az egykori párizsi diák III. Ince bocsátotta ki 1200-ban, a véglegeset pedig a szintén Conti IX. Gergely 1231-ben. Mindenesetre azonban máris a legmagasabb tudományszintet képviselték Lotario odaérkezésekor azok a párizsi szakfőiskolák, ahol bölcséleti és hittudományos képzettséget lehetett szerezni. A székesegyházi káptalan főiskoláján kívülálló kiváló mesterek oktattak a Szajna balpartján elterülő úgynevezett latin városrész két nagy monostorában: a Szent Viktor és a Szent Genovéa apátság főiskoláiban is.

Az „egyetem” voltaképpen a párizsi főiskolák szövetkezéséből állt össze mint tanáraik és diákjaik társulása. Önálló intézményként a pápák és a királyok látták el messzemenő kiváltságokkal: teljes önkormányzattal, bíraskodási-, sőt pallosjoggal is az egyetemi polgárok fölött. Az egyetem kötelékébe valóságos kollégium-város tartozott, telve alapítványos helyekkel a rászoruló diákok elszállásolására és élelmezésére. Minthogy pedig, a 13. századi köztudomás szerint, „a tanulók könyvei nélkül egyetem nem létezhet”, meghatalmazott kereskedők gondoskodtak jóváhagyott segédkönyvekről a hallgatóság számára a tanárok előadásainak kézírásos sokszorosításával és folytatásos forgalomba hozatalával. A hallgató természetesen maga is készíthetett helyszíni feljegyzéseket, riportokat (reportata) a tanári magyarázatokról. Az előadások hivatalos vezérkönyve lánccal a tanszékhez erősítve volt megtekinthető. A diákok így ellenőrizhették, hogy tanáruk semmi fontosat sem hagyott magyarázatlanul.

Lotario Párizsban a székeskáptalani iskola hallgatója lett. Hallhatta ott tanítani Petrus Cantort, a kiváló erkölcssteológust (†1197) és Poitiers-i Pétert, aki még a nagy Lombardus tanítványa volt, és harmincnégy éven át tanított Párizsban (†1205), valamint Pisai Molitort, aki ott adott elő mindaddig, míg III. Lucius pápa (1181–1185) Rómába nem hívta és kardinálissá nem tette egyházzpolitikai tapasztaltsága miatt. Ám a számos tanár közül Lotario leginkább Corbeili Péter párizsi kanonokhoz ragaszkodott, aki – bevallása szerint – „mintegy dajkálója volt tanulmányainak Párizsban”. Legfontosabb két műve volt az elismert „Summa quaestionum theologiarum” (Hittudományos kérdések összegzése) és a századok folyamán elkallódott „Commentarius in Psalterium” (Magyarázat a Zsoltárkönyvhöz). Szerzőjük kitűnt az erényes életével is. Szellemessége és jó kedélye miatt kedvelték fejedelmi körökben. Egy ideig királyi káplán is volt. Több ízben járt ügyeket intézni Rómában. Kitűnő szentírás-magyarázó volt, anélkül hogy száraz aprólékoskodásba bonyolódott volna. Lotario büszkélkedett azzal, hogy hallgathatta bibliai tárgyú előadásait. Mint pápa ajánlotta is az angol királynak egy jó javadalomra a yorki érsekség területén, majd kevéssel utóbb Cambray püspökévé tette, sőt néhány hónap múltán (1199) Sens érsekévé, szemben az ottani érdekeltek nem csekély ellenkezésével, akik betolakodót láttak Péterben. A pápa egyébként is bizalmas barátságába fogadta egykori tanárát. Olykor évődtek egymással. Az egyik

szóváltásuk alkalmával Ince felhánytorgatta Péternek, hogy ő csinált püspököt belőle („ego te episcopavi”), mire az egykori tanár visszavágta: „Én csináltam pápát belőled (ego te papavi)”. Amikor egyszer Péter nem lépett fel kellő eréllyel az auxerre-i grófokkal szemben, akik elűzték egy püspököt, a pápa levélben korholta meg barátját: „Amikor előléptettünk, egy mécesest véltünk a véka alól lámpatartóra emelni, ... most pedig fájó szívvel, bánkódva kell mondanunk, hogy mécesesed már kialudt, és csak füstölög.” Ince utóbb megbánta ezt a sértést, és egy újabb levélben megengesztelte az érseket.

Párizsi tanulmányai idején Lotariónak alkalma nyílt részt venni egy zarándoklaton, amely az angol szigetországban Becket Szent Tamás sírhelyét kereste fel Canterburyben. Az érsek 1170-ben az egyház jogait védve halt vértanúhalált. Szembefordult Anglia királyával, II. Henrikkel, akinek négy lovagja, hogy a király kedvére tegyen, a székesegyházban vecsernye közben felkoncolta. A hős főpap előzőleg éveket töltött el Franciaországban, még sokan ismerték személyesen, és hallani lehetett a csodás beteggyógyulásokról, amelyek koporsójánál történtek. Lotario egy rendületlen helytállás színhelyének emlékével tért vissza Angliából.

Párizsi tanultsága ellenére sem készült hittudósnak. A pápaság munkatársává kívánt lenni a központi egyházkormányzatban, amire családi összeköttetései is hivatottá tették. Az Apostoli Szentszék igazgatási és bíraskodó gyakorlata jogász felkészültséget kívánt, azt pedig nem Párizsban kellett megszereznie.

A jogtudományi műveltség főiskolái Bolognában működtek. Eredetüket a legenda II. Theodosius bizánci-római császár idejére, 433-ra vezette vissza, de valójában 11. századvégi közjegyzőket képző iskolákból fejlődtek ki. Ekkor bukkant fel újra I. Iustinianus császár (527–565) nagy jogeset-gyűjteménye, a Digesta, amelynek magyarázói körül egy külön tanintézet jött létre „törvénytudók”, legisták képzésére. Két kiváló tanár működött itt: Pepo és a nála is nagyobb nevű Irnerio (1085–1130). Volt növendékeiknek nagy tisztelettel adózott Barbarossa Frigyes német-római császár, és bennük látta uralmi eszméinek támaszát. De hasonló tekintélyre törekedtek vetélytársaik is, akik az egyházi jogszabályoknak, a kánonoknak voltak szakértői (kánonisták). Vezéralakjuk Petrus Gratianus, kamalduli remetéből lett bolognai tanár volt. Hatalmas egyházi törvény-tankönyvet szerkesztett a zsinatok határozataiból és pápai rendelkezésekből „Concordia discordantium canonum” (nem egybehangzó kánonok egybehangzása) címmel 1145 táján. Mind a két jogtudomány iskolái úgyszólván európai-hírűvé váltak, hogy szállóigévé lett a jogászok között: „Bononia docet” (Bologna tanít). Sőt a tudományszakok egyenlő rangjának fitogtatására felmerült az a mese, hogy a három Péter – Petrus Lombardus a hittudomány, Petrus Gratianus az egyházi jogtudomány és Petrus Comestor a szent-történet tankönyvének megalkotói – egyazon anyának fiai voltak, mégpedig házasságtörésből.

Lotario Párizsból Bolognába települt át, ahol a kor legjelesebb egyházi jogászával, Hugucciónál képezte tovább magát. Egyidejűleg módjában állt más mesterektől világi, római jogot is tanulnia. Huguccio egyébként utóbb Ferrara püspöke lett (†1210). Nagyszabású és eredeti műve „Summa in Decretum Gratiani” (összegzés Gratianus „Decretumához”). Tanára volt még Lotariónak a nála mindössze tíz évvel idősebb Bernardo de' Baldi is, akit ő, már mint pápa, a faenzai püspöki székből a hívek kívánságára a paviai székre helyezte át. Lotario egy jó barátot is szerzett magának Bolognában Huguccio mester hallgatói sorából; később jegyzőként vette maga mellé, megbízta pápai rendelkezéseinek összegyűjtésével, végül pedig kardinálissá tette. A neve Pietro Collivacino de' Mora volt.

Lotario kevéssel azután érkezett haza Rómába, hogy III. Sándor pápa 1181-ben meghalt. Az ifjú ezután kapta meg az egyházi rend alsóbb fokozatait, és a Szent Péter-bazilika kanonokjává is lett, noha még harmincéves sem volt. Így megbecsülték Rómában az egyetemi végzettséget. Akkoriban tudniillik ott egy jó félszázadig még nem volt egyetem. Lotario szaktudását a Szentszék máris igénybe vette. Mint ügyvéd szerepelt a vézelayi apácák

birtokperében; majd a canterburyi bencés monostor jogait védte egy lambethi kápolnára, az érsekkel szemben.

VIII. Gergely pápa, aki mindössze ötvenhét napig uralkodott, 1187-ben alszerpappá szentelte Lotariót. Ugyanabban az évben esett el Jeruzsálem, miután csaknem egy évszázadon át volt keresztény kézen. A veszteség híre megrázta Európát, és pápai felhívásra újból elkezdődött a készülődés egy nagyszabású keresztes hadjáratra, a szent helyek visszahódítása végett. Az előkészületek éveken át folytatódtak, és csak Lotario – mármint III. Ince – pápasága idejében lett a hadjáratból valami, de nem a Szentszék szándéka, hanem a kalmár Velence érdekei szerint. A csapatok Konstantinápolyt hódították meg és fosztották ki. A Szentföldre el sem jutottak.

Az említett rövid pápaság után Lotario anyai nagybátyja, Paolino került Szent Péter székébe, III. Kelemen néven. Pápasága csupán néhány évre terjedt (1187–1191), de ezalatt kardinálissá nevezte ki és szerpappá szentelte harmincadik évébe lépő unokaöccsét. Lotario lett a kardinális-testület legifjabb tagja, mégis fontos ügyekben kellett eljárnia. Hol bíraskodott, hol ügyvédkedett, hol pedig meglazult fegyelmű kolostorokban kellett a rendet helyreállítania. Nekilendülő fényes pályafutása azonban egyik napról a másikra váratlanul félbe szakadt. Meghalt III. Kelemen, és – először a történelemben – egy Orsini került a pápai trónra: az öreg III. Celesztin a Contiakkal ellenséges családból (1191–1198).

Az új pápának nem volt bizalma Lotario iránt, aki erre úgy érezte, hogy az életpályája derékban tört ketté. Egészségi állapota is megrendült. Családjuk birtokára vonult vissza, alighanem Anagni környékére. Lelke keserűségét írásban öntötte ki egy párját ritkítóan sötéten látó műben, amelynek világutálata a „hiúságok hiúságának könyvét”, a bibliai Prédikátort is meghaladja. Címe „A világ megvetése vagyis az ember nyomorúságos állapota, 3 könyv”. Az ember élete – írja – a pornál, sárnál, hamunál undorítóbb anyagból kezdődik, és ami még rosszabb, a bűn állapotában. Arra születik, hogy robotoljon, szomorkodjék, kínlódjék és rettegjen, és ismét, ami még rosszabb, hogy meghaljon. Az égitestek tűzből vannak alkotva, a szelek levegőből, a halak és a madarak vízből, de az ember, csakúgy mint az állat földből, aminél már semmi sincs alábbvaló. Az anyai vér, ami a magzatot táplálja, valósággal mérge: megfojtja a fák gyümölcsstermését, elszárazítja a bokrokat; ha kutyák nyalják, megvesznek tőle. A kised nem kíván megszületni; csupaszon és véresen jön a világra, amikor is anyja jajkiáltása fogadja ... Így gördül tovább három könyvön keresztül ritmusos prózában a reményeiben csalódott kardinális elégedetlensége embervoltunkkal és az egész világgal. Tudomány és gazdálkodás, gazdagság és szegénység, házasság és magányosság mind-mind bajokkal teljes, és az egyén meg a világ halálába torkollik. A véget érni nem akaró elégia keresztényi kicsengését csak az a gondolat adja, hogy a lélek betölthetetlen vágyai majd a túlvilági életben, Istennél lelhetnek kielégülést. A szerző tehát úgy „írja ki magából” a rajta esett sérelmet, hogy gondolatban mintegy lábbal tiporja, maga alá gyűri az egész megutált világot. Így gyógyította meg önmagát, és immár megnyugodva képes volt egyrészt tudós értekezéseket írni, másrészt tervezgetni a jövő lehetőségeiről. Amikor aztán végül pápa lett, azonnal tudta, hogy mit kell csinálnia.

Vidéki elvonultságában hat könyvből álló terjedelmes értekezést írt „Az evangéliumi törvény misztériuma” címmel a szentmise-áldozatról, noha szerpap lévén, maga még nem misézhetett. A mű hittudományi szempontból kifogástalan, bár nem hatol tárgyának mélyére. A mise kialakulását helyes történeti szemlélettel tekinti át Jézus utolsó vacsorai rendelkezésétől a vértanúk korának végéig. Hibázik azonban, amikor a miserészek egymásutánját Jézus földi életének jelképes tükröztetéseként látja, vagy a püspöki meg a pápai díszruha-daraboknak szintén jelképes értelmet tulajdonít. Ebben kora nézetét ismétli.

Lotariót mellőztetése idején sem feledték kardinális társai, sőt egyre inkább nagyra becsülték. Hamarosan ütött is az ő órája. A kilencvenkét éves III. Celesztin 1198. január 8-án meghalt. A lateráni bazilikában ravatalozták fel. A gyászszertartáson két kardinális társával

Lotario is részt vett, míg a többiek, összesen huszonegyen, a Caelius-hegy másik oldalán tanácskoztak a választandó új pápáról egy kis templomban, amely ma már nem létezik. A választás sürgős volt. Tartani kellett attól, hogy a német urak, akiknek a néhány hónapja elhunyt VI. Henrik császár hűbértartományokat adományozott Róma közvetlen környékén, beavatkoznak a maguk érdeke szerint. Csak jelenlévők közül lehetett választani, mert épp a legtekintélyesebb kardinálisok külföldi küldetéseikben távol jártak. III. Celesztin a halálos ágyán megígértette kardinálisaival, hogy maguk közül Giovanni de' Colonnát választják meg utódjául. Ő volt tehát a legesélyesebb, amikor Lotario két társával megérkezett a választók közé. Colonna ekkor kijelentette, hogy Lotario méltóbb és alkalmasabb nála; ő tehát visszalép a kedvéért. Ebben egyhangúan egyetértettek, hiszen ki lett volna alkalmasabb az egyház veszélyeztetett jogainak védelmére, mint a jogtudós és ifjúkora erejében lévő Lotario, aki akkor harminchét éves volt. Könnyek között próbált szabadkozni. Ekkor hozzálépett a rangelső szerpap-kardinális, ráterítette a pápai bíborpiros nagy palástot, és a megválasztottat mint Ince pápát köszöntötte. A választók feje fölött éppen három galamb keringett. Az egyik, a legfehérebb lepihent az új pápa jobb vállára. Ebben égi jelet véltek látni: a választás isteni megerősítését.

Minthogy III. Ince még sem püspök, sem pap nem volt, egyelőre nem ülhetett Szent Péter székébe. Megvárta a papszentelések hivatalos időpontját, a legközelebbi évszaki böjt szombatját. 1198. február 22-én, a vasárnapra virradó éjszaka szentmiséjén lett áldozópappá, és másnap, Péter apostol antiochiai székhelyének ünnepén szentelte püspökké a kardinális-testület elnöke, az ostiai püspök, akit ez a ténykedés megilletett. A szertartás a Szent Péter-bazilikában folyt le. A rangelső áldozópap-kardinális azután az új pápa miseruhájára tűzte az érseki vállszalagot, a palliumot; végül a kardinális-főszerpap megkoronázta az arany abroncsú hegyes süveggel, a tiarával. Ince egy fehér öszvér hátán körmenetben poroszkált a városon át a lateráni főbazilikába, hogy elfoglalja a pápai trónust.

Az új pápa első gondja volt a Szentszék függetlenségének biztosítása. De mindenekelőtt székvárosa népének bizalmát kellett megnyernie. Nem kímélte a pápai kincstárat, gazdagon megajándékozta a hatóságokat és a polgárokat. Rómát az önkényes VI. Henrik császártól állított városprefektus igazgatta, a nép nevében pedig szintén a császár kinevezte szenátor. Ince rábírt a prefektust, hogy tőle fogadja el a hatalmat jelképező köpenyt, és neki ígérjen hűséget. A szenátort elmozdította, és pápához utódot állított a helyébe. Az Egyházi Állam területét bitorló császári hűbéreseket kiközösítette, és megfosztotta tartományaitól. Egyetértett Konstancia nápolyi és szicíliai királynéval, a császár özvegyével, aki elűzte országaiból a férje állította helytartókat. Pápai oltalmat biztosított neki a helyi nagyurak ellenében, a királyné pedig elismerte Incét hűbérurának, és lemondott azokról a Szentszékre sérelmes kiváltságokról, amelyeket a régebbi királyok csikartak ki a pápa elődeitől. Sőt a halálát közeledni érző királyné a pápát tette meg négyéves kisfiának – a későbbi II. Frigyes császárnak-gyámjául. Így Ince gyakorlatilag a keresztény világ ura lett.

Pápasága kezdetén leegyszerűsítette a pápai udvartartást. Nemes apródok helyett szerzetesekkel szolgáltatta ki magát. Hetenkint háromszor kihallgatáson fogadta a hozzáfordulókat. A jogász pápa a saját képmására formálta a pápai ügyintézt is. Az egyházkormányzat székhelyét olyasformán képzelte el, mint egy óriási ügyvédi vagy közjegyzői irodát, ahol minden ügyet nyilvántartatott. Az ő pápasága óta mindmáig hézagatlan iktatókönyvek (registrumok) vannak a kibocsátott pápai okiratokról.

Összehívta az egész egyház főpásztorait, és a negyedik lateráni egyetemes zsinaton (1215–1216) máig érvényes törvényeket hozott velük a keresztény élet ellanygulása ellen, elrendelve az évenkénti gyónást, és a szentáldozást húsvét táján. Másik nagy tette volt, hogy engedélyezte – bár csak élőszóval és kísérletképpen – Assisi Szent Ferencnek egy vagyontalan, koldulásból élő szerzetesrend alapítását, amely hamarosan történelemalakító tényező lett. Nem volt azonban szerencséje a kereszties háborúkkal. A spanyol hadjárat 1212-

ben fényes győzelmet aratott ugyan a félszigetet leigázva tartó mórokon, és attól kezdve megállás nélkül folyt a keresztény lakosság felszabadítása; ám két másik hadjárat éppen nem a pápától szándékolt célokra hajlott el. A Konstantinápoly kifosztásává aljasuk hadjárat végzetesen elidegenítette a görög kereszténységet a frank „latinoktól”; az „albigens” eretnekek elleni hadjárat pedig inkább csak az üres zsebű észak-francia nemességnek volt jó alkalom arra, hogy meggazdagodjék a délvidék „eretnekjeinek” birtokaiból.

Ince tiszta kereszties háborút akart az egykori keresztény Római Birodalom tartományainak a szultánoktól való visszahódítására és az ottani keresztény lakosság felszabadítására. Oly tiszta háborút, amilyen még nem volt a történelemben. Személyesen akart az élére állni. Nagy tervek közepette halt meg, viszonylag fiatalon, állítólag egy romlott narancstól esve lázba, 1216. július 16-án Perugiában. Perugia közel van Assisihez, tiszta időben odalátszik. Ferenc, a legjogászatlanabb szent, aki nem fölényes utálkozással kerekedett fölébe a világnak, hanem testvérként fogadta el az egész világot, minden biztonnyal ott állt a legnagyobb földi úr halálos ágyánál és koporsójánál.

Enea Silvio Bartolommeo de' Piccolomini – II. Pius: 1458–1464

Humanista társai latinosan Aeneas Sylviusként emlegették; harmadik keresztnévét, a Bertalant sohasem használta. Mi magyarok hálásan emlékezünk rá, mert a Hunyadiak barátja, „a magyar nemzet bíboros pártfogója” volt. Életrajzát, ha nem színigaz volna, valószínűtlen fordulatokkal telt kalandregénynek kellene tartanunk.

A sienai köztársaság alattvalójaként született mint szüleinek elsőszülöttje, 1405. október 18-án. Az egykor hatalmas Piccolominiek nemesi családja a hazájukat sújtó nehéz időkben igen elszegényedett. Birtokuk maradványát, egy falusi jószágot kétkezi munkával művelte a tizennyolc gyerekes család Corsignanóban, Sienától délre, a Rómába vezető út mellett. A községet hat évtized múlva Piusról, a pápává lett fiú trón-nevéről Pienzának nevezték el. Püspöki székhely, erődített városka vált belőle. Enea Silvio első tanára a szülőfalu Péter nevű papja volt, aki még megérte, hogy hódolhatott egykori tanítványa mint pápa előtt.

II. Pius pápa

Felsőbb tanulmányokra Corsignanóban nem nyílt lehetőség. Az ifjú tehát Sienába költözött egy rokonához. Ott a város jeles szülöttének, Sienai Szent Bernardinónak beszédeit hallgatva foglalkozni kezdett azzal a gondolattal, hogy maga is ferences barátta lesz. De végül mégis a világi életet választotta. Nyolc éven át tanult a humanista Mariano Sozzininál, aki mindenekelőtt a latin irodalom remekeit kedveltette meg vele, és humanistává nevelte. Enea tökéletesen elsajátította Cicero latinságát; emellett szépen verselt nemcsak latinul, hanem toszkán-olasz nyelven is, amelyet már irodalmi szintre emeltek a firenzei költők:

Cavalcanti, Guinicelli és a nagy Dante. Tudását végül két éven át Firenzében tökéletesítette egy igazán nagynevű humanistánál, a Konstantinápolyból visszatért Francesco Filelfónál. Tőle ajánló leveleket kapott számos jelentős személyiséghez. Eneának tudniillik állást kellett találnia, mégpedig olyat, amelyben hasznosíthatta mesteri készségét a latin levélírásban.

Felkínálta szolgálatait a Sienán átutazó Domenico Capranica fermói püspöknek, aki a baseli egyetemes zsinatra igyekezett, és titkárra volt szüksége. Az ifjú olasz vele kelt át az Alpokon, és német földre érve a szó szoros értelmében belecsöppent a világtörténetbe. Az egyetemes zsinatnak – amely egy előzőnek, a konstanzinak munkáját folytatni volt hivatva – európai fontosságú ügyekkel kellett foglalkoznia: az egyházi élet hibáinak kijavításával, a csehek forradalmi eretnokségének, a huszitizmusnak megszüntetésével, a török hódítás feltartóztatásával és a különvált görög keresztények újraegyesülési szándékával. Capranica püspök goromba, nehéz ember volt, de az egyházi megújulás őszinte híve. Utóbb bíborossá lett, és az első papnevelő intézetnek, a Rómában máig működő Capranica Kollégiumnak megalapításával örökítette meg emlékét. Az 1459-es pápaválasztó konklávéban halt meg, amikor már a megválasztásáról tanácskoztak.

Amit azonban a zsinaton az egyházi bajok orvoslásaként sürgettek, az elsősorban nem a papság képzetlenségére és a főpapok hanyagságára vonatkozott, hanem pénzügyi kérdés volt. Az egyházi állások tudniillik egyúttal javadalmak voltak, és a káplánságtól meg a plébánosságtól az apátságokig és a püspökségekig többé-kevésbé jelentős jövedelemmel jártak. Ezeket a jövedelmi forrásokat a pápák különböző címeken adóztatták, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy Európa országaiból pénz áramlott külföldre, a pápai kincstárba. Erre valóban szükség is volt az egyház központi hivatalainak fenntartására, a roppantul romossá vált Rómában halaszthatatlan építkezésekre és a török elleni hadjáratok támogatására. Minthogy pedig a középkori Európa gazdasági élete a kezdeti terménygazdálkodásból egyre inkább a pénzgazdaság irányában alakult át, az arany- és ezüstkiáramlás Franciaországból, Angliából, de főleg a német fejedelemségekből sérelem számba ment. Az Apostoli Kamara bevételei ellen jelentkező próbálkozások egyre inkább a nemzeti szabadságharc színezetét öltöttek. Egyházi reformkövetelések címén tehát mindenekelőtt a pápaságot kívánták megrendszabályozni. Így lett a pápák számára félelmetessé az egyetemes zsinat. A baselit sem szívesen hívta össze V. Márton pápa 1431-ben, éppen halála előtt, elnökül kinevezve rá a köztiszteletben álló és minden tekintetben kiváló Giuliano de' Cesarini bíborost, Capranica egykori padovai jogtanárát. Az új pápa, a velencei Gabriele Condulmer, kezdetben a zsinat folytatását kívánta, bízva Cesarini hűségében. Ámde már az ünnepélyes megnyitás előtt meggondolta magát. Elhatározta a zsinat feloszlását azzal, hogy a résztvevők másfél év múlva Bolognában üljenek össze. Cesarini azonban meggyőzte a pápát, hogy az európai népek nyugalma és a görögökkel való újraegyesülés függ a zsinat folytatásától. Amikor Capranica Piccolominival odaérkezett, a zsinat tekintélyének tetőpontján állott körülbelül félezer résztvevővel, akik többsége azonban nem volt püspök.

Enea Baselban gazdát változtatott. Megvált az anyagi gondokkal küzdő Capranicától. Nagy szerencséjére Nicolò Albergati bíboros, a pápa bizalmas munkatársa alkalmazta titkárának. A bíborostól titkos feladatot kapott. Németalföldre, majd onnét vitorlás hajóval Skócia királyához kellett indulnia. Az úton szörnyű viharba kerültek. Enea fogadalmat tett, hogy ha túléli az életveszélyt, gyalog mezítláb zarándokol el egy skóciai Mária-kápolnához. A téli idő ellenére megtette ezt az utat is. Elfagyott lábát ugyan használni tudta később, de akkor szerzett izületi bántalmi egész további életén át kínozták. Jakab skót királytól sikerült ígéretet kapnia, hogy a kitörni készülő háborúban nem fogja segíteni Angliát. Ez volt az első alkalom, hogy Piccolomininak egy uralkodóval kellett tárgyalnia. Visszaindulva bejárta Angliát, és értékes földrajzi ismeretekben gyarapodva jutott vissza Baselba.

A zsinatot válságban találta. A többség – túlnyomórészt franciák – ekkorra már erősen pápaellenes volt. Az elnöklő Cesarini és egyetértő társai kisebbségbe szorultak. Divattá lett az egyház romlásának okát egyedül a római hivatalokban, a pápai kúriában keresni. Aki a Szentszék jogait védeni merészelt, azt bérencnek kiáltották ki. A pápa – IV. Jenő (1431–1447) – ellenzékéhez azonban csak egyetlen bíboros tartozott, a francia Louis D’Allemand arles-i érsek. Ám az üléseken ott voltak a titkárok, az írnokok, sőt a szakácsok, a lovászok és a szolgák is, hogy legyen, aki gazdájának felszólalását helyesléssel kíséri, az ellenszónokokat pedig lepisszegi. Vita támadt arról is, hogy hová helyezték át a zsinatot, hogy a tárgyalni kívánó görögök könnyebben elérhessék, mint a tengertől távoleső, magas hegyekkel körülvett Baselt. Cesarini megengedte Piccolomininak, hogy világi ember létére beszédet mondjon a zsinat teljes ülésén. A mesteri latin szónoklat ismertté tette Aeneas Sylvius nevét az egész Európa humanista köreiben. A szónok iparkodott a jelenlevők minden pártjának hízelegni, de végtére is a milánói hercegséghez tartozó Paviát ajánlotta, mellőzve a szóba jött Milánót, Bolognát, Bécset, Budát vagy valamelyik olasz kikötővárost. A milánói herceg egy javadalom juttatásával nyilvánította háláját Enea iránt; a zsinat többsége azonban D’Allemand javaslatára Avignon mellett szavazott, és az 1437. május 7-i viharos ülésen a zsinat kettészakadt. Nem mentek át ugyan Avignonba, de a pápa néhány hónap múlva feloszlatta a zsinatot, és a következő évre Ferrarába újat hívott össze. Ezt az elnökké lett Albergati, aki már Baselban társelnök volt, 1438. január 8-án meg is nyitotta. A baseli ellenzék azonban nem oszlott szét, és 1438. június 25-én kimondta IV. Jenő pápa letételét mint „esküszegőét, szakadárét és eretnekét”. A hiányzó püspökök helyére D’Allemand ereklyéket tétetett; azok természetesen nem emeltek szót a határozat ellen. Tényleg csak nyolc püspök volt jelen. Piccolomini a baseliakkal maradt. Nem tudta eldönteni, melyik iránynak van igaza. Kétségei voltak ugyan, de hittudományi képzettség híján nem akart okosabb lenni tudósoknál.

A zsinati fiatalság vidám életet élt. Tekintet nélkül gazdáik pártállására esténként együtt voltak, és szerény vacsoráik után poharazva olvasták a latin remekírókat. Enea maga is íróskodott. Egykori tanárának, Sozzininak ajánlotta *De duobus amantibus historia*, azaz „Egy szerelmes pár (Euryalus és Lucretia) története” című, nem éppen épületes kisregényét. Írt egy „Chrisis” című vígjátékot is. Nem volt pap, bár a napi zsoltókat el kellett mondania, hogy szerény javadalmát élvezhesse. Még 1444-ben is házasodásra gondolt, noha nem volt határozott választottja. A szakadár zsinat szolgálatában viszont egyre magasabb állásokba került, és legalább hétszer vett részt küldöttségekben, többnyire német földön. Beszédeiben gyakran és nagy tetszést aratva támadta Jenő pápát, de a végzetes „trónfosztó” határozat hozatalában nem vett részt, hiszen nem volt sem pap, sem doktor.

Kevéssel a pápa elítélése után, a nyár derekán felütötte fejét Baselban a pestis. Ötezer életet ragadott el, köztük zsinati tagokat is. Megteltek a temetők. Piccolomini is megbetegedett: rémülten fedezte fel testén az áruló daganatot. Német orvosa sajátos gyógymódra fogta. Nem volt szabad hagyni, hogy aludjék. A hatodik napon felkészült a halálra: meggyónt, megáldozott és felvette a nagybetegek kenetét. Az ostoba gyógymód ellenére mégis felépült, és később megírhatta a járvány történetét.

1439 októberében a szakadár zsinat új pápát készült választani IV. Jenő helyébe. Piccolomini nem kívánt bekerülni a D’Allemand bíboros mellé kijelölt harminckét választó közé, noha felajánlották neki, ha engedi magát szerpappá szentelni. Beérte azzal, hogy másodmagával a pápaválasztó konkláve szertartásmestere legyen. Így szem- és fültanúja lehetett az eseményeknek. Az ötödik szavazással november 5-én megválasztották Amadé özvegy szavójai herceget, a Szent Móric vértanúról elnevezett hétagú remete-lovagrend alapító dékánját, aki a Genfi-tó partján pompás kastélyban lakott együtt remetetársaival. Az V. Félix pápanevevet vette fel. D’Allemand szentelte püspökké, és 1440. június 24-én Baselban

megkoronázta. Piccolomini lett az ellenpápa titkára és hivatalos leveleinek szerkesztője, trentói kanonok minőségben. Továbbra sem szenteltette fel magát.

Ugyanazon év februárjában választották német királlyá Habsburgi III. Frigyes, aki így a római császári cím várományosa lett. Frigyes a római pápa és a baseli zsinat ügyében egyelőre semleges kívánt maradni, annál is inkább, mert felmerült annak lehetősége, hogy az ellenpápa lányát veszi feleségül. A szakadár baseli zsinat követséggel járult a király elé, és velük Piccolomini is Frankfurtba érkezett. Tökéletes latinságával, jó modorával és szellemes társalgásával megnyerte a trieri érsekfejedelem és a chimsee-i püspök bizalmát, akik a király kegyeibe ajánlották. Így történt, hogy III. Frigyes sajátkezűleg avatta koszorús költővé. Ettől fogva Piccolomini a „Poeta” címet használta személyes leveleiben.

Időközben látnia kellett, hogy a törvényes pápa tekintélye egyre nő, míg az ellenpápa egyre inkább magára marad. Igyekezett tehát tisztességgel menekülni onnét. Engedélyt kért és kapott V. Félixől, hogy a német király szolgálatába léphessen. Így települhetett át Bécsújhelyre mint a kancellária titkárainak egyike. Caspar Schlick gróf, aki már Zsigmond császár óta birodalmi kancellár volt, nagyra becsülte az ügyes olaszt, és egyre inkább kiemelte a közösen étkező, közös hálóteremben lakó irodisták sorából. Egymás munkatársai lettek abban a törekvésben, hogy III. Frigyeset kimozdítsák semlegességéből, és a törvényes pápa pártjára állítsák. 1443-ban a pápa Bécsbe küldte Cesarini bíborost, hogy megbékítse Frigyeset a magyarokkal, a magyarokat pedig hadjáratra buzdítsa a török ellen. A bíboros ez alkalommal felszólította Piccolominit, hogy támogassa Jenő pápa ügyét.

Frigyes király újabb zsinatot javasolt a baseli szakadás felszámolására. Ajánlatát Piccolomini, a kancellár bizalmasa volt hivatta megvinni Rómába Jenő pápához. Az ellenpápa egykori titkárnak tehát vállalnia kellett a kockázatot, hogy Rómában majd felelősségre vonják azért, amit Baselban beszélt és cselekedett. Nem úgy történt. Régi ismerősei szót emeltek érdekében, a pápa pedig kegyesen bánt vele. Feloldoztatta Piccolominit a magára vont egyházi büntetések alól, aztán fogadta. Átvette tőle a német birodalom üzenetét, és ő is felszólította, hogy ezentúl az igaz ügyet védje. Egy új zsinatösszehívást feleslegesnek tartott; Enea viszont mint kinevezett apostoli titkár pappá szentelve térhetett vissza Frigyes királyhoz. Schlick kancellár időközben kiesett a király kegyéből, és így Piccolominire maradt a közvetítő szerep Frigyes és a pápai megbízottak között; sőt az 1466. évi frankfurti birodalmi gyűlésen neki sikerült kiengesztelnie a német nemzet többségét az Apostoli Szentszékkal. Újabb római követsége alkalmával ő közölhette a halálosan beteg pápával Frigyes király és a német fejedelmek hűségnyilatkozatát.

IV. Jenő pápa 1447. február 23-án meghalt. Utódja Tommaso Parentucelli bíboros lett V. Miklós néven. Eneához régi barátság fűzte. Mindketten humanisták voltak, sőt a baseli zsinat korai, katolikus szakaszában ugyanazt a gazdát, Albergati bíborost szolgálták: Piccolomini mint titkár, Parentucelli mint udvarmester. Az új pápa sietett Eneát trieszti püspökké kinevezni, amihez Frigyes király is hozzájárult. A püspökszentelést Hunyadi János barátja, a spanyol Carvajal bíboros végezte.

A kényelmes III. Frigyes egyszerre cselekvésre szánta el magát. Nem ugyan a törökök elleni hadjáratra, hanem hogy császárrá koronáztatja magát, és harmincöt éves korára megnősül. A pápa Frigyesnek százezer aranyforintot ajánlott fel, hogy méltó módon utazhassék Rómába a koronázásra és az esküvőre. A kiszemelt menyasszony ezúttal Alfonz portugál király testvérhúga, a szépségéről híres, tizenhat éves Leonóra infánsnő volt, aki örömmel kapott rajta, hogy egy római császár hitvese legyen. A részleteket, főleg a hozományt meg kellett azonban még tárgyalni, sőt az egész itáliai utazást is. A király Piccolominire bízta, hogy a pápával és az olasz fejedelmekkel tárgyaljon, és aláírja a hatszázezer arany hozományt biztosító házassági szerződést. A pápa még az odautazás folyamán áthelyezte Eneát Triesztből a sienai püspöki székbe. Új hívei ott lelkesen fogadták földijükből lett főpásztorukat. Piccolomininek sikeres követsége idején alkalma nyílt számos

ragyogó szónoklatot mondani; a hálás Frigyes király pedig fejedelmi rangra emelte, és tanácsának szavazó joggal bíró tagjává nevezte ki.

Az új államférfiúnak 1451-ben Csehországba kellett utaznia a prágai országgyűlésre. Ott eredményt ugyan nem ért el, de érdekes beszámolót írhatott a husziták népi forradalmáról, megírhatta Csehország történetét, és ígéretes eszmecserét folytathatott az országot kormányzó Podjebrád Györggyel, a későbbi cseh királlyal. Itáliába visszatérve fogadta Leonóra infánsnőt Tolamonében, a sienai köztársaság kikötőjében.

1453 májusában XIII. Konsztantinosz, az utolsó kelet-római császár hősi halált halt fővárosának bástyafalán, és Konstantinápoly a szultán kezére került. Ettől kezdve egy nagy törökelleni kereszties hadjárat volt az európai politika hangoztatott főcélja, és Piccolomini a gondolat legékesebben szóló pártfogója. Egyben a magyarok megsegítésének szószólója is, minthogy az országot a kereszténység védőbástyájának tartotta a további török előnyomulás ellen. Az ifjú V. László magyar király – a humanista főkancellárnak, Vitéz János váradi püspöknek sugallatára – levélben kérte a pápától a bíbort Piccolomini érdemeinek jutalmául. Meg is kapta, de már a következő pápától, az 1455-ben megválasztott spanyol Alonso de Borjától, mégpedig a következő évben, Hunyadi János és Kapisztrán Szent János nándorfehérvári győzelme után. A pápa főgondja szintén a török visszaszorítása volt. Piccolominire bízta a Magyarországgal kapcsolatos további intézkedések előkészítését. Ám az öreg pápa alig háromévi uralkodás után meghalt, és Enea ezúttal mint bíboros a pápaválasztás résztvevője lehetett. Meg is írta a konkláve történetét. Mindössze tizenhét volt a választók. A második szavazáskor már kilenc szavazat esett Piccolominire, de ennyi nem volt elég a minősített többséghez, a szavazatok kétharmadához. Ekkor felállt az addig tartózkodó legtekintélyesebb bíboros, az előző pápa unokaöccse, Rodrigo Borgia – a későbbi VI. Sándor pápa – és bejelentette, hogy Piccolominire szavaz. Két további bíboros csatlakozott, és erre mindnyájan hódoltak az új pápa előtt. Személyében voltaképp a török elleni háborúról döntöttek. Így lett Aeneas Sylviusból II. Pius pápa. A névválasztás nem az ókori vértanú-pápa, Szent Pius iránti tiszteletből fakadt, hanem humanista irodalmi gondolkodásból. Vergilius nagy hőskölteményében tudniillik a hős Aeneas viseli a „pius”, kegyes melléknevet. Az új pápa aztán „In minoribus agentes” (Ifjabb korunkban) szavakkal kezdődő bemutatkozó bullájában meg is tagadta korábbi élete vétkeit, és arra kérte a keresztény világot, hogy „Aeneas vessétek meg, de Piust fogadjátok szívetekbe” (Aeneas recite, Pium recipite)!

Mindössze ötvenhárom éves volt, de már megrokkant öreg ember. Pápaságának szűk hét éve mégis szakadatlan fáradozás volt a nagy cél, Konstantinápoly felszabadítása és Magyarország védelme érdekében. Személyesen akart gályára szállni, hogy vezesse a vállalkozást. Nem őrajta múlt, hanem a fejedelmek önzésén és tunyaságán, hogy a hadjárat el sem indult. A pápa ott halt meg az anconai kikötőben, 1464. augusztus 14-én. Áldott emlékét őrzi szemmel látható módon Pinturicchio pompás életrajzi freskósorozata a sienai dóm oldalhelyiségében, a Libreria Piccolominiben.

Giovanni de' Medici – X. Leó: 1513–1521

Miként a középkorban a földbirtok, úgy a reneszánsz idején a pénzvagyton volt a társadalmi tekintély alapja. A városi polgárság néposztálya, amely a középkorban a kolduló szerzetesrendeken keresztül szült bele Európa történetébe, most gazdasági teljesítményei révén érvényesült. Mint kereskedő kezdte, mint bankár folytatta a vagyonosodást. A polgársorból a főurak, esetleg fejedelmek sorába emelkedhetett, vagy akár a pápai trónra is eljutott. Ilyen családok voltak Itáliában a Pazziak, a Mediciek, a Cybók, a Chigiek. Franciaországban Jacques de Coeur (†1456), akit VII. Károly király kereskedőből nemessé és pénzügyminiszterré tett, és aki mint III. Calixtus pápa tengernagya halt hősi halált; a fiából pedig bourges-i érsek lett. Német földön Augsburgban Ambrosius Hochstädter, a „higanykirály”, a bankbetét feltalálója futott fényes pályát, de még fényesebbet a szintén augsburgi Fuggerek. Családjuk eredetileg takácsmesterséget űzött, de nemzedékről nemzedékre átállt a fűszer- és a szövet-nagykereskedésre, majd a banküzletre. Üzletkörébe tartoztak a magyar ércbányák is. Ügyfeleik között volt a pápa és a császár. Fugger András 1452-ben szerezte az első címet mint szentbirodalmi nemes, 1504-ban Fugger Jakab újabb címet és pápai grófi címet kapott; 1530 óta Fugger Rajmund és Antal német-római szentbirodalmi grófok voltak, 1803-ban pedig Fugger Anzelm-Mária babenhauseni uralkodó herceg lett.

X. Leó pápa

Am valamennyi polgárcsalád közül legmagasabbra a firenzei Mediciek emelkedtek. Eredeti nevük Bicci volt, és egy ősapjuk ezen a néven lett tagja a város legtehetősebb iparos testületének, az Opera della Lanának, más néven Calimalának, a kelmeszövők céhének. Ez a testület tekintette feladatának a székesegyház megépítését és karbantartását is. Giovanni di Averardo dei Biccinek volt a fia Cosimo de' Medici, az „öreg Cosimo”, Firenze leggazdagabb polgára, a város-köztársaság tiszteletbeli feje (†1464), aki már egy Bardi grófnőt vehetett feleségül. Posztókereskedő volt és a pápák bankára. Üzletfelei voltak Európa-szerte; lerakata és ügyvivője volt a Németalföldön is. „A haza atyjának” nevezték. Oly gazdag volt, hogy 1439-ban meghívta Ferrarából Firenzébe és vendégül látta az egyetemes zsinatot, amelynek résztvevői közt jelen volt IV. Jenő pápa, Palaiologosz János bizánci-római császár, valamint József konstantinápolyi pátriárka, nagyszámú görög főpap és tudós élén. Természetesen szintén sok nyugati püspök és szerzetes apát is. Az öreg Cosimo máig álló palotát építtetett magának és családjának, bár nem a főtéren és nem hivalkodó külsővel; a földszinten rendezve be áruraktárait. E házban élt a család 1540-ig.

Cosimo unokája volt Lorenzo, kitűnő államférfi, író és költő. Fejedelmi rang nélkül is a reneszánsz uralkodók mintaképe lett, aki a „pompakedvelő” – il Magnifico – melléknevet kapta a történelemtől (†1492). Ő tette Firenzét a reneszánsz műveltség központjává. Állandó vendég volt asztalánál az ifjú Michelangelo. Lorenzo fiából és unokaöccséből pápa lett; dédunokája pedig Medici Katalin francia anyakirályné. A családnak egy másik ágából kerültek ki később Toscana uralkodó nagyhercegei, házassági kapcsolatban álltak a Habsburg uralkodóházzal; és ebből az ágból született Medici Mária, IV. Henrik francia király felesége. A család 1737-ben halt ki az utolsó Medici-nagyherceg, Gian-Gastone személyében.

Pompakedvelő Lorenzo volt az első a Mediciek közül, aki hercegnőt vett feleségül, Claricét a római Orsini családból. Házasságukból született egy leány, Maddalena, és három fiú: Piero, Giovanni és Giuliano. A legifjabból Nemours hercege lett, és nevét Michelangelo tette halhatatlanná azzal a síreléssel, amely Giulianót mint tetterős ifjú kapitányt ábrázolja. Legidősebb bátyjából lett a családfő, a középső fiút pedig apjuk fényes egyházi pályára szánta.

Az említett Maddalena férjhez ment Franceschetto Cybóhoz, akiből utóbb Anguillara grófja lett. Franceschetto származása azonban nem volt kifogástalan. Apja tudniillik, Giovanni-Battista Cybo a fia születésekor nem volt házasember, és később sem lett. Nemes származású könnyelmű udvaronc volt Nápolyban. Persze pappá lenni esze ágában sem volt; élte világát. Utóbb azonban vállalta az egyházi hivatást, megkomolyodott, és már nem volt kifogás ellene. Szelíd, szeretetre méltó püspök vált belőle; IV. Sixtus bíborossá is tette, és végül VIII. Ince néven a pápai trónra lépett. Nem titkolta ugyan, hogy fia van, de szigorúan megtiltotta Franceschettónak, hogy Rómában mutakozzék. A tilalmat csak 1488-ban oldotta fel, Franceschetto lakodalma alkalmával, mert mégiscsak meg kellett becsülni a Medici-menyasszonyt. Egy esztendő elteltével és némi vonakodás után VIII. Ince hajlandó volt teljesíteni Lorenzo de' Medici abbeli óhaját, hogy a fiatalasszony öccsét, az alig tizennégy éves Giovannit bíborossá nevezze ki.

Giovanni de' Medici 1475. december 11-én született a család firenzei palotájában. Hatéves korában megkapta a papsághoz tartozás jelét, a hajkoronát, ami egyházi javadalmak elfogadására jogosította. A velük járó jövedelem, mint valami ösztöndíj akkor is lehetővé tett volna kitűnő mestereknél folytatott tanulmányokat, ha Giovanni nem lett volna történetesen dúsgazdag szülők gyermeke. Mindenesetre már számos jó javadalom illette meg, amikor VIII. Incétől megkapta a bíborosi kinevezést 1489 márciusában. A pápa bölcsen arra kötelezte, hogy három további éven belül Rómába ne menjen, és méltóságának jelvényeit addig magára ne öltse. Gyermekek egyházi rangra emelése abban az időben nem volt egészen szokatlan. A ferrarai uralkodó herceg kisfiát, Ippolito d'Estét – noha még csak hatéves volt – királyunk, Hunyadi Mátyás esztergomi érsekké nevezte ki, és pápai megerősítést kért

számára. VIII. Ince eleinte ez alkalommal is vonakodott, és Ippolito csak nyolcadfél éves korára kapta meg a pápa hozzájárulását. Így már élvezhette a javadalmat, de a jövedelem egy részéből püspöki vagy papi jellegű helynököt kellett fizetnie, aki ellátta helyette a méltóságával járó lelkipásztori teendőket. A gyermek-prímás természetesen Magyarországra jött. Hogy ne féljen az idegen földön, éjjelente nagynénjének, Beatrix királynénak ágyában aludt. Tizennégy éves korában bíborossá lett, és hazatért Itáliába.

A kis Medici-fiú viszont otthon tanult, a legderekabb és legtudósabb firenzei humanisták vezetése alatt. Mesterei voltak Angelo Poliziano, Bernardo Bibbiena és a jámbor Marsilio Ficino, aki Platón tiszteletét igyekezett összeegyeztetni a keresztény világnézettel. 1489 és 1491 között hittudományt és egyházi jogot tanult a jó eszű ifjú a pisai egyetemen, amely akkor már a firenzei köztársaság területéhez tartozott. Tanára volt Filippo Decio és Bartolomeo Sozzini. Végül 1492. március 9-én, kinevezésének harmadik évfordulóján magára öltötte a bíbor szülővárosa közvetlen közelében, a fiesolei bencés apátságnak a Medici család költségén épült templomában. Viselhetette a nagy karimájú bíborosi kalapot, és még abban a hónapban Rómába utazott, hogy elfoglalja helyét és gyakorolhassa szólásjogát a bíboros testületben, amelynek hamarosan a legközkedveltebb tagja lett. Az öreg VIII. Ince igen barátságosan fogadta, és bíboros-szerpapi címtemplomul a Santa Maria in Domnica bazilikát jelölte ki számára. Ez a szép római templom máig viseli az ifjú bíboros bőkezűségének és jó művészi ízlésének emlékeit. Giovanni bíboros gazdagságához és műízléséhez szeretetre méltó jó modor és kifogástalan erkölcsi magatartás társult. Lorenzo de' Medici aggodalmak közt bocsátotta fiát Rómába, mert féltette az ottani lakosság körében elharapódzó romlottságtól. Ránk is maradt egy bíboros-fiához küldött levele, telve komoly atyai intelmekkel és bölcs életszabályokkal.

Giovanni tizenhét éves volt, amikor édesapját elvesztette. A temetésre hazautazott Firenzébe, de csak átmenetileg, mert részt kellett vennie a VIII. Ince halálát követő pápaválasztáson. A lángeszű politikust, de éppen nem példás magánéletű Rodrigo de' Borgiát választották meg VI. Sándor néven. Medici bíboros nem helyeselte a választást, inkább csak beletörődött. Nem is volt kedve Rómában maradni, és szülővárosába tért vissza.

1494 őszen VIII. Károly francia király nagy hadsereggel bevonult Toscanába, azt hangoztatva, hogy onnét az Egyházi Államon át vonul majd délfelé. Birtokba kívánja venni a nápolyi királyságot mint jogos örökét. Közeledtére Piero, a Medici család feje a francia táborba sietett, és egy kardcsapás nélkül átengedte a firenzei állam erődített helyeit VIII. Károlynak. A városban kitört a forrongás. Firenze szigorú profétája, a lángszavú és szentéletű domonkosrendi Fra Girolamo Savonarola Isten büntető ostorát látta a francia királyban. Szónoklatainak köszönhető, hogy a Mediciek ellen fellázadt tömeg súlyosabb kilengésekre nem ragadtatta magát. A fiatal Medici-bíboros ferences barátcsuhában menekült el a városból. A családot számkivetették, palotájuk múkincs-gyűjteményét kirabolták.

A francia király hadjárata végeredményben kudarcot vallott. Bevonult ugyan Nápolyba, de a seregében kitört vérbaj-járvány és az ellene szövetséget kötő hatalmak fenyegető magatartása miatt gyorsan vissza kellett vonulnia. 1495. július 6-án Fornovónál súlyos vereséget is szenvedett a szövetségesektől. Még az év őszen elhagyta Itáliát. A Mediciek háromszor is megkísérelték, hogy Firenzébe visszatérjenek, de egyelőre eredménytelenül. A nagyúri élethez hozzászokott Giovanni bíborosnak meg kellett ismerkednie a hontalanság hátrányaival. Nagy utazást tett Németországban, Flandriában és Franciaországban, ahonnan 1500 májusában tért vissza. Tanácsosabbnak tartotta, hogy Rómában telepedjék le. Palotája a Sant' Eustachio-templom közelében áll ma is; későbbi nevén Palazzo Madama. Ott élt régiségekkel, szobrokkal, festményekkel ékes környezetben; érdeklődött az irodalom és a művészetek iránt, ahogyan családjukban hagyományos volt. 1503-ban meghalt a bátyja, és így Giovanni bíboros lett a Medici család feje. Meghalt VI. Sándor pápa is, és utódjának, Rovere II. Gyulának sikerült a Borgia-pápa politikai életművét tökéletesen befejeznie: az

Egyházi Államban erős központi hatalmat kialakítva biztosítani az Apostoli Szentszék független cselekvőképességét. Elismertetnie hűbéreseivel, a tartományi nagyurakkal, és tekintélyét az itáliai uralkodók körében. A hadvezér-pápa egyszersmind nagy műpártoló is volt. II. Gyula Rómája mint nagy alkotások színhelye, Lorenzo de' Medici Firenzéjének szerepét vette át. Michelangelo a pápa megrendelésére vállalta el a vatikáni Sixtus-kápolna mennyezetének mintegy nyolcszáz négyzetméternyi freskódíszét, és 1508 májusától 1512 október végére el is készült vele. Az urbinói Bramante bontani kezdte a roskadozó ókori Szent Péter-bazilikát, hogy nagyobb szerű remekművet alkosson a helyébe: saját szava szerint a Pantheon kupolacsarnokát emelje Constantinus császár forumi bazilikája fölé. Egy ily mozgalmas művészeti élet közelségében Giovanni de' Medici is elemében volt, és nem sajnálta a pénzt. Az 1500-as évek elején jövedelme nem haladta meg az évi hatezer aranydukátot, és 1513-ban sem rúgott többre tízezernél, vagyis a soványabb jövedelmű bíborosok közé számított Rómában; és ráadásul pénzügyi lángelmének sem volt mondható. Anyagilag időnkint szorult helyzetbe került hozzátartozóival együtt. De vidám maradt, és azzal vigasztalta övéit, hogy a szerencse mindig fölemeli azokat, akik magukat el nem hagyják. Bármily apály fenyegette is a pénztárát, nem hagyott fel a bőkezűséggel a tudósok, az írók és a költők, a zenészek és a képzőművészek iránt. Ez annyira jóhírére keltette Rómában, hogy a közvélemény a legnépszerűbb bíborosok közé számította. Világfi volt, de erkölcsi tisztaságához nem fért kétség; sőt különb volt nem egy idősebb társánál.

Harminchat éves volt, amikor II. Gyula pápa kinevezte „követének”, azaz kormányzónak Bolognába és az egész romagnai tartomány területére. A pápa előzőleg, hogy az Egyházi Állam néhány elfoglalt területét vissza tudja szerezni az elhatalmasodott velencei köztársaságtól, csatlakozott a cambray-i ligához. Ezt a szövetséget XII. Lajos francia király kötötte 1508-ban Habsburg I. Miksa német-római császárral és Katolikus Ferdinánd spanyol királlyal a velenceiek megtörésére. A franciák győzelmet arattak a velenceiek fölött, akik erre vissza is adták a bitorlott pápai birtokokat. II. Gyula ekkor kibékült, sőt szövetkezett velük, hogy együtt szorítsák ki ezúttal már a franciákat Itáliából. Tehát újabb háborúra került sor, amikor is Giovanni de' Medici bíboros lett a pápai hadsereg fővezére. A ravennai ütközet 1512. április 11-én a pápaiak vereségével végződött, bár a franciák vezére, a fiatal Gaston de Foix herceg holtan maradt a csataterén. Medici hadifogságba esett, és a győztes sereg Milánóba hurcolta. Ott az a fonák helyzet állt elő, hogy a franciák, akik a pápa ellen harcolva kiközösítést vontak magukra, most térdre hullva kérték a fogoly bíborostól mint teljhatalmú pápai követőtől a feloldozást az egyházi büntetés alól. Meg is kapták tőle, de szabadon nem engedték. Ám fordult a hadiszerencse. A császáriak kiszorították Milánóból a franciákat. Visszavonuló seregükből a Pó-folyón történő átkelésnél Medicinek sikerült megszöknie és sértetlenül eljutnia Bolognába. Fogsága és csodával határos szabadulása emlékére később, amikor már Szent Péter székére emelkedett, Raffaelloval festette meg vatikáni lakosztályának, a „stanzáknak” egyik szobájában azt a bibliai jelenetet, amint Péter apostolt egy angyal kivezeti a börtönből. Ez a freskó a legremekebb a több helyiségre terjedő falképsorozatban.

Gyula pápa spanyol szövetségesei elfoglalták Toscanát, és egy vértelen forradalom révén, tizenhét évi számkivetettség után a Mediciek ismét és végképp visszatérhettek hazájukba. Giuliano de' Medici lett névleg Firenze kormányzója (podestà), de valójában Giovanni bíboros uralkodott. Velence, amelynek oldalán a franciák ellen harcoltak, mindkettejüket és Giuliano minden leszármazottját velencei patríciusokká nyilvánította. Firenze azonban még nyugtalankodott. Sőt fény derült egy összeesküvésre is a család uralma ellen. Épp ekkor halt meg II. Gyula pápa, 1513. február 21-én, és Medici bíborosnak ismét Rómába kellett sietnie pápaválasztásra.

A megürült pápai trónusra ketten pályázhattak a legesélyesebben. Ez már 1511 nyarán, 11. Gyula átmenetileg végzetesnek látszó betegsége idején kitűnt. Raffaele Riario ostiai

püspök, a pápa unokatestvére, és Giovanni de' Medici szerpap-bíboros, akit VIII. Ince nevezett ki. Ők voltak a kardinális-testület legrégebb tagjai. Mind a ketten népszerűek voltak, és közszeretben álltak a római lakosság szemében. A dúsgazdag Riario nagyszerű palotában lakott, amely terjedelmesebb volt, mint az akkori pápáké. Medicinek mint az írók és a művészek támogatójának volt jó híre. Ám a két pályázónak egyszeriben hatalmas vetélytársa támadt „Strigonio bíboros”, azaz Bakócz Tamás magyar prímás, Esztergom – latinul Strigonium – érsekének személyében. II. Gyula ugyanis pápaságának utolsó évében egyetemes zsinatot hívott össze Rómába, az „ötödik lateránit”, és a magyar bíboros gazdagságát fitogtatva lélegzetállító pompát fejtett ki, amikor a pápai székvárosba bevonult. Magyarorsága és gazdagsága volt a nagy ígéret, hogy mint pápa, költséget nem kímélve, egy párját ritkító keresztes hadjáratot végez fog vetni a keresztény Európát – elsősorban Magyarországot – fenyegető török veszedelemnek. Ez számított akkor a pápaság legsürgetőbb feladatának.

A bíboros-testületnek II. Gyula halálakor harmincegy tagja volt. Közülük pillanatnyilag csak húszan voltak jelen Rómában. Öten még idejében megérkeztek, és így huszonöten vehettek részt a választásban. Carvajal bíboros és további négy társa ki voltak zárva a választó testületből. II. Gyula fosztotta meg őket joguktól. Ezzel torolta meg, hogy csatlakozni merészeltek az 1511. évi pisai „zugzsinathoz”, amellyel XII. Lajos francia király letette kívánta nyilvánítani politikai és harctéri ellenfelét, a pápát. II. Gyula egy további szigorú hangú bulla kibocsátásával vette elejét a pápaválasztó szavazatok adásvételének, ami VI. Sándor megválasztásakor történt. A gazdag és hatalmas Borgia ugyanis 1492-ben – akárcsak egy toborzó körútját járó amerikai elnökjelölt manapság – minden választójának ígérni tudott valamit szavazata fejében.

Ha II. Gyula megüresedett székének betöltésénél a jelöltek kifogástalan magánélete döntött volna, akkor elsősorban Carretto, Medici és Grimani jöhettek szóba; ha pedig vagyonos pápát akarnak, akkor Riario, Bakócz és szintén Grimani áll előtérben. Grimani előkelő velencei volt. Megválasztását természetesen a Velencei Köztársaság kívánta, de a császár ellenezte. Riario jelölése mellett Spanyolország állt. A békés fejlődés ígérete Medici volt, a művészetbarát reneszánsz nagyr. Bakócz Európa hadbaállítást jelentette.

A bíboros-testület a székesedés idejére a saját kebeléből Riariót, Bakóczot és Farnesét bízta meg, hogy együttesen készítsék elő a pápaválasztást, és addig is intézkedjenek a halaszthatatlan ügyekben. A konkláve helyiségeit a vatikáni palota második emeletén jelölték ki: szavazóhelyiségül a Sixtus-kápolnát, a választók lakószobáinak pedig harmincegy helyiséget. Egyiknek-másiknak kettő is jutott. A nagybeteg Sisto della Roverét hordágyon kellett bevinni, de Medici is hordszékre szorult. Egy felfakadt sipolya miatt a konklávéban kellett műtétet végrehajtani rajta.

Minden egyes bíborossal beköltözhetett egy-két szolgálattelvője is; további két titkára volt magának a konklávénak. A bíborosokon kívül hetvenöten voltak.

A választás megkezdése előtt, 1513. március 4-én reggel, Bakócz Tamás mint rangidős bíboros-áldozópap mondta a nagymisét a Szentlélek segítségül hívására. Nem ugyan a Szent Péter-bazilikában, mert annak elbontott szentélye akkor már építési terület volt, hanem mellette, a déli oldalon, a Szent András-kápolnában. Ez jókora kerek épület volt, harmincnégy méteres átmérővel, és jóval régebbi a bontás alatt álló bazilikánál. Caracalla császár idejében (Kr. u. 189–217) épült, minden bizonnyal az uralkodói rokonság hamvainak elhelyezésére. Az épület előtt állt Néro császár cirkuszának obeliszkje, amelyet ma az új bazilika előtt láthatunk. A kápolnában helyezte el II. Pius pápa Szent András apostolnak, Péter testvérbátyjának fejkereklyéjét, amikor a török elől menekülő Bésszárion nikaiai érsek Rómába hozta 1462-ban. Bakócz érsek miséje után a spanyol Pedro Flores püspök mondott beszédet arról, hogy olyan pápát kell választani, aki Itália békéjét helyreállítja, elhárítja a török veszedelmet, és megjavítja az egyházi közállapotokat. Ezután bevonultak a palota

elzárható részébe. Még aznap este csatlakozott hozzájuk Adriano Castellesi bíboros. Vele együtt lettek a választók huszonöten.

Március 5-től 9-ig kidolgozták a választási „kapitulációt”, azaz pontokba szedték a követelményeket, amelyek teljesítését valamennyien esküvel vállalták arra az esetre, ha egyikük pápa lesz. Ezek közül első helyen állt a török elnyomulás elleni háború és a reáfordítható pénzüsszegek, továbbá természetesen a II. Gyula halálakor félbe szakadt egyetemes zsinat befejezése és reform-intézkedéseinek életbe léptetése.

10-én végre elkezdődtek a szavazások. Eleinte csak egymás pártállását igyekeztek kipuhatolni. Az első menetben a nem éppen jó hírű spanyol Serra kapta a legtöbb szavazatot, de persze nem a szükséges többséget. Ugyanekkor Grosso della Rovere nyolc szavazatot kapott, Bakócz hetet, Riario és Medici csak egyet-egyet. Medicire egykori harctéri vezértársa, a svájci Schinner bíboros szavazott. Aznap estére azonban már biztos volt, hogy Medici lesz a pápa, és másnap reggel a fiatalabb bíborosok összefogásának eredményeképpen meg is kapta a döntő többséget. Még nem töltötte be a harmincnyolcadik életévét. A X. Leó nevet vette fel.

Az eredményt Alessandro Farnese szerpap-bíboros hirdette ki Róma népének. Nagy lelkesedés fogadta, utcahosszat hangzott az egész városban az örömkialtás: „Palle! !” Labdák! – mert a Medici-név orvosokat jelent, és a család címerében egy kék színű és öt piros gyógyszerári labdac látható. Medici is boldog volt. Megválasztása után mondta a velencei követnek: „Élvezzük ki a pápaságot, ha már megadta nekünk az Isten!” Ki is élvezte az irodalom és a művészet olymértű pártolásával, amilyent a családi vagyon és a pápai jövedelem együtt lehetővé tett. Humanista barátai közül Pietro Bembót titkárává, egykori tanárát, Bernardo Dovizi da Bibbienát bíborossá tette, csakúgy, mint a korának legnagyobb hittudósát, Thomas de Vio Caietanust, továbbá a költő, bölcselő, történetíró és keleti nyelvész Egidio Canisiót. Szolgálatában állott Leonardo de Vinci, Michelangelo és Raffaello a művészet számos tündöklő másodrendű csillagával együtt.

Mínt hogy a megválasztott új pápa még nem volt pap, 1513. március 15-én áldozópappá szentelték, két nap múlva pedig püspökké. 19-én, Szent József ünnepén koronázta meg Farnese szerpap-bíboros egy külön erre az alkalomra csináltatott, igazgyöngyökkel és drágakövekkel gazdagon ékesített hármaskoronával. Az esemény után körülözönlötték a bíborosok, és kérték tőle az ilyenkor bőkezűen osztogatni szokásos ajándékokat. Ezúttal azonban oly szerénytelenül sokat követeltek, hogy a pápa nevetve tréfára fordította a dolgot: „Kérjétek inkább a koronámat, hogy ti is papák legyetek, és teljesíthessétek, amit kívántok!” Ez a tréfa utóbb balul ütött ki, mert egyikük, a világias, kapzsi és számításaiban csalódott Alfonso Petrucci utóbb merényletet szervezett a pápa megmérgezésére. Tervéről tudott Raffaele Riario bíboros is, aki Leó halála esetére pápának volt kiszemelve. Petrucci életével lakolt a felségárulásért, Riario pedig bocsánatot kért és kapott a pápától, de a bíboros-testület 150 000 aranyscudó pénzbüntetést vetett ki rá.

X. Leó a lakosság nagy örömeire 1513. április 1-jén eltörölte országaiban a borra és a lisztre kivetett adókat. Tíz nap múlva az egész Rómán áthaladó, szemkápráztató pompájú diadalmenet után folyt le pátriárkai trónfoglalása: a lateráni főbazilika birtokba vétele. Általa birtokba vette legfőbb pásztori joghatóságának egész területét, az akkor még egységesen katolikus Európát is. Nem sejtette, hogy még a tőle befejezett egyetemes reform-zsinat záróévében, 1517-ben egy jelentéktelennek látszó német egyetemi városban küzdőtérre lép Luther, és a fellépésével elkezdődő korszakos vallási mozgalom a földrésznek csaknem teljes északi felét el fogja szakítani a pápaságtól. X. Leó a folyamatnak csak a kezdetét érte meg. 1521. december elején halt meg maláriás lázban. Halálát közeledni érezve életgyónást végzett, és az utolsó éjszakán, kérésére, részesült a betegek kenetének szentségében. A teljes lebontásra szánt ősi Szent Péter-bazilikában temették el ideiglenesen, és III. Pál idejében, 1542-ben átvitték koporsóját a Pantheon közelében épült Santa Maria sopra Minerva-

templomba. Ott áll síremléke is; rajta márványszobrával, amely Michelangelo tanítványának, Raffaello de Montelupónak műve. Egy sokkal hatalmasabb, de igen középszerű márványszobra látható a Santa Maria d' Araceli-templomban halála évéből a Capitoliumon, Domenico Aimótól.

Felice Peretti – V. Sixtus: 1585–1590

Az egyháztörténet legjelesebb építkező pápáját és ugyanakkor a takarékos államháztartás nagymesterét, akinek kezében – amint mondták – „a fából faragott pásztorbot is színarannyá változott”, az evangéliumi szegénység szentjének, Assisi Szent Ferencnek szerzete, a minorita rend emelte ki a névtelenségből a pápakirályok trónjára. Minden valószínűség szerint balkáni szláv vagy albán eredetű volt. Apja a törökök elől menekült át az Adriai-tenger keleti partjáról Itáliába az anconai Márka (örgrófi tartomány) területére. Eredeti családi nevét nem ismerjük; Peretto (ösztöke) az olasz ragadványneve volt; a keresztnéve Piergentile. A felesége cselédasszony egy ottani úrnőnél. Családja minden szegénységük ellenére gyorsan növekedett, és eltartásuk nem csekély fáradságos munkát követelt a bevándorolt földmivestől. Negyedik gyermekének, aki 1521-ben Grottamare községben született, a Felice (Boldog) nevet adta.

V. Sixtus pápa

A kis község az idegenforgalomtól mindmáig eléggé mellőzött vidéken, az Appennini-hegyeknek a tenger felé ereszkedő lejtőjén félmagasságban fekszik, mintegy hetven kilométer távolságban délre Ancona városától. A tengerparton haladó útról narancs- és citromfák között vezet a sziklába vágott ösvény vagy inkább lépcső Grottamaréba, ahol ma minden látnivaló az egykori pápára emlékeztet: a „via Peretti” utca V. Sixtus hatalmas szobrával és a Szent Lucia-templom, amelyet a pápa nővére, Donna Camilla emelt azon a telken, amelyen előzőleg a szülőház állott. Az apa kertész volt. Bérelt gyümölcsösükben Grottamare és

Montalto városa között a kis Felice őrizte a malacokat és vigyázott a kertre, ahol ásott, kapált is, amennyire gyermeki erejéből telhetett. Későbbi, tengerkék címerpajzsán látható egy hátsó két lábán ágaskodó oroszlán, a pajzson áthaladó balharánt piros pólyán pedig Itália tűző napja a montaltói hegyek fölött.

Az apa nem tudta taníttatni kisfiát, vagy talán nem is akarta, hogy odahaza maradjon segítő munkaerőnek. A fiúcska azonban mégis megtanult olvasni a pajtásai iskolakönyveiből; egyébként pedig cikóriagyökeret és rózsét gyűjtött az erdőn háztartásuk számára. Egyszer csak megszökött az apai házból. Anyai nagybátyja, Fra Salvatore minorita ferences atya tehetségesnek ítélte, pártfogásába vette a kis szökevényt, és fizette az apa helyett az iskolapénzt. Felice felszolgálófiú lett a Montalto melletti minorita zárdában. Igen szorgalmasan tanult, még éjjelente is a templomban, a szentségház előtt égő örökmécs fényénél. Tizenkét éves volt, amikor beléphetett szerzetesnek a minorita rendbe. A szerzetes csuhát egy jámbor montaltói polgár vette neki. Serdületlen gyermekek felvétele akkor még jogszerű volt. Az 1563-ban lezárult trentói egyetemes zsinat rendelkezett úgy, hogy a szerzetesfogadalma csak annak érvényes, aki tizenhat éves elmúlt, és előzőleg egy teljes éven át újoncnövendék volt. A kolduló rendi szerzetes, olasz szokás szerint, elhagyja a családi nevét, és helyette a származása helyének vagy vidékének földrajzi nevével nevezi magát; keresztnéve helyébe pedig a rendben új nevet kap. Régi mivolta tehát mintegy eltűnik a világ elől. Ámde a jelen esetben a kis szerzetes – atyja kívánságára – megtartotta az eredeti keresztnévét, és Felice de Montalto néven szerepelt.

Középfokú tanulmányokra előjárói Fermóba küldték, majd a ferrarai és a bolognai egyetemre kellett beiratkoznia. A főiskolai tanításra jogosító tudományos fokozatokat – a licenciátust és a doktorátust – dicsérettel szerezte meg. Talpraesett vitatkozó vált belőle és tizenkilenc éves korára kitűnő hitszónok, noha pappá csak huszonhat éves korában, Sienában szentelték. Ott vonta magára egy nyilvános vita alkalmával Pio Carpi bíboros figyelmét. Ő nevezte ki a példás életű ifjú szerzetest a fegyelmi megújításra szoruló sienai minorita zárda főnökévé. A reformot sikerrel végrehajtotta. Hasonló megbízatással küldték Nápolyba is, majd később Velencébe.

Mint gyűjtő hatással lelkesíteni tudó templomi szónokot egymás után hívták eleinte kisebb, majd egyre nagyobb városokba adventi vagy nagyböjti beszédsorozatok mondására, csaknem mindenfelé Itáliában. Senki emberfiától meg nem rettentve ostromozta a bűnt, fejedelmekét és királyokét is – olykor a római követeik füle hallatára. Az a kor a trentói reformzsinat ideje volt, és magas állású egyháziak kezdtek lelkesedni a meg nem alkuvó Montalto személyéért. Viszont szerzett magának nem kevés ellenséget is a rendjében és azon kívül. A Velencei Köztársaság kormánya el is érte, hogy eltávolítsák az állam területéről. Már Rómában lakott, amikor valaki feljelentette az Inkvizíciónál, amelynek főnöke, Michele Ghislieri domonkos rendi bíboros személyesen kereste fel. Fra Felice megdöbbenve fogadta félelmetes látogatóját. A nagyinkvizítor azonban szentéletű, igazságszerető, jóindulatú és kitűnő emberismerő volt. Alighogy belemelegedtek az eszmecserebe, ráébredt, hogy Montalto az a férfiú, akire az egyháznak szüksége van. Barátságába fogadta, gyóntató atyjául választotta, és attól fogva már ő tolta tovább Fra Felice „szekerét” az egyházi emelkedés útján. Így lett belőle a trentói zsinat utolsó ülészakára kinevezett hittudományi szakértő, bár a zsinatra elutaznia nem kellett; majd a Szent Officium (a Római és Egyetemes Inkvizíció) tanácsadója és a római tudományegyetem, a Sapienza tanára. Amikor pedig Ghislieriből 1566-ban V. Pius néven pápa lett, barátját a minorita-ferencrend apostoli kormányzójává tette, és meghatalmazta az intézmény teljes reformjával. Sant' Agata dei Goti, majd pedig Fermo megyéspüspökévé nevezte ki, és 1570-ben felemelte a bíboros-testületbe. Minden számottevő ügyet vele beszélt meg.

Montalto – amikor már a minorita rendet kormányozta – Rómába hívta nővérét, Donna Camillát. Gyengéden szerette, és Szent Ágoston gondoskodó édesanyjához, Szent Mónikához

hasonlónak tekintette. Camilla nagyszerűen értett a gazdálkodáshoz, és vezette bíborossá lett öccsének háztartását. Egy Mingucci nevű egyszerű földműves özvegye volt egy-egy fiú- és leánygyermekkel. Ezek mindketten, hála a bíboros nagybácsi magas méltóságának, társadalmi származásuk körén messze túlemelkedve léphettek házasságra. A leány egy római nemes úrnak, Fabio Damasceninak felesége lett, gyermekei pedig – persze már nagybátyjuk pápakorában – főúri rangba jutottak. Elsőszülött fiúk Alessandro de' Montalto néven megkapta a bíbort; a másik, Michele Peretti venafrói fejedelem lett örgrófi címmel. Az egyik leány, Flavia, egy herceghez, Paolo Giordanónak, Bracciano urának fiához ment feleségül, a másikat pedig, Ursulát, Marcantonio Colonna herceg pápai tábornagy vette nőül. Gyermekkorukban valamennyien Donna Camilla gondjai alatt nevelkedtek szerzetes bíboros nagybátyjuk szeme előtt. Nem valami fényes palotában, hanem szerény polgárháznál a Parione városnegyedben. Az egyszerű háztartás igen meglepte Velence nagykövetét, amikor tisztelgő látogatást tett a rokonságnál. Pedig a minorita bíboros éppen nem lett volna kénytelen ily igénytelenül élni. Püspöki javadalmából és barátjának, V. Piusnak jóvolta folytán egyebünnen származó jövedelme évi nyolcezer tallerra rúgott. Takarékoskodott azonban, hogy építkezhessék. A Santa Maria Maggiore-bazilikában ma is látható síremléket állított századokkal korábbi rendtársának, IV. Miklós pápának, és ugyanott egy kápolnát a „betlehemi jászol-ereklye” tiszteletére. Kertes villát is kezdett építeni magának a város szélén, Servius Tullius ősi várfalának maradványainál.

Donna Camilla fia, Francesco a római nemes Albertoniak családjába házasodott be. Felesége Vittoria Accoramboni híres szépség volt, kezére számosan pályáztak. Alighanem emiatt kellett az ifjú férjnek merénylet áldozatává lennie ismeretlen tettesek kezétől. Golyóktól átjárva találták meg a testét, törszúrások nyomaival. Bájos özvegye aztán újra férjhez ment.

1572 tavaszán V. Pius pápa súlyosan megbetegedett, és elközelgettek utolsó órái. Montalto bíboros ott virrasztott bizalmas barátjának ágya mellett, és tanúja lett egy szent halálának. Új pápa a spanyol befolyásra választott Ugo Buoncompagni lett, XIII. Gergely néven. Nem mindenben értett egyet V. Pius szigorú irányzatával. Buoncompagni 1565-ben bíboros követként járt Madridban, és tanácsadóként Montalto is a kíséretéhez tartozott. Nem tudjuk, hogy tett-e neki számottevő jó szolgálatot; Buoncompagni legalábbis nem érezte magát különösebb hálára kötelezve iránta. Mint pápa mellőzte Montaltót, aki eljárt ugyan a bíboros-testület tanácsuléseire, de egyébként visszavonultan élt. Csupán a nyelvét nem fékezte, és mint szellemes társalgó szűkebb körben fullánkos megjegyzéseket tett a kormányzatra és a vatikáni kegyencekre. Ebből sok ki is szivárgott, és nem növelte barátainak számát. Kegyesztettsége idejét éppen nem töltötte tétlenül. Elmélyedt tanulmányaiban, nevezetesen az ókori egyházatyák műveinek szövegét igyekezett hitelesen helyreállítani. Ki is adatta Szent Ambrus műveit.

XIII. Gergely nagy tudományos érdeme volt, hogy elrendelte a régi, Iulius Caesar-féle naptár helyesbítését. A szökőévek pontatlan számítása miatt tudniillik az már tíz napot késett a Nap járásához képest. Az egyébként is tudománypártoló pápa erélytelen uralma idején azonban igen megromlott a közbiztonság az Egyházi Államban. A pápa csupán szegény diákok támogatására kétmillió aranyscudót költött. Nagy kollégiumalapításai, továbbá a császárnak, a francia királynak és a Máltai Lovagrendnek nyújtott hadisegélyei is siettettk a pápai pénzügyek válságba jutását. XIII. Gergely úgy akart jövedelmi forrásokhoz jutni, hogy kincstári tulajdonba vette államában mindama földbirtokokat, amelyek haszonélvezői nem tudták jogukat hiteles oklevelekkel bizonyítani. A birtokosok, akik emiatt fenyegetve érezték magukat, akárhányszor a legelőkelőbb nemesi családok tagjai, rablóbandák élére állottak, és az egész ország forrongott miattuk. Megfékezésükre elégtelen volt a pápai rendőrség, annál is inkább, mert ha a szükség úgy hozta, egy időre kimenekültek üldözőik elől a szomszédos

országokba. A mellőzött Montalto bíborosnak volt ideje terveket kovácsolni, hogy mit is tenne a bajok orvoslására, ha egyszer ő lenne a pápa.

Végül ez is bekövetkezett. 1585-ben meghalt XIII. Gergely. A pápaválasztó konkláve kezdetén az egykor éles nyelvű, most hallgató Montaltónak nem volt pártja szemben a jeles diplomatával, Alessandro Farnese bíborossal. A spanyol király azonban tiltakozást jelentett be Farnese megválasztása ellen. Ezután – megkésve – vonult be a választók közé Madruzzo bíboros, Trento fejedelme. Madruzzónak nagy tekintélye volt, hiszen a német nemzet hivatalos pártfogójának tisztét viselte a Szentszéknél. Beszédet intézett bíboros társaihoz, és meggyőzte őket, hogy az egyháznak olyan pápára van szüksége, aki semmilyen párthoz sem tartozik. Erre Farnese, a szavazásnak elébe vágva, térdre borult Montalto előtt e szavakkal: „Van pápánk. Hódoljunk előtte!” Példáját követte a többi bíboros. Az ilyen egyhangú – írásbeli szavazás nélküli – választás szabályszerű volt, és „adoratio” (hódolat) névvel illették. Montalto hatvanéves volt akkor. Elfogadta a bizalmat, és harsányan énekelni kezdte a hálaadó Tedeumot. A Sixtus nevet választotta magának, emlékezve IV. Sixtusra (1471–1484), a Sixtus-kápolnának, a választás színhelyének építőjére, aki szintén a minorita-ferencrendet kormányozta a pápasága előtti időben.

Montalto uralkodói lángelmének bizonyult pápaságának rövid öt éve alatt. Csekély két esztendő leforgása folyamán megjavította, sőt az európai átlagnál különbé tette államában a közbiztonságot. Már koronázásának napján felakasztatott négy fiatalembert, akik közhírré tett tilalma ellenére dacosan fegyvert viselni merészkedtek. A banditáknak is hamarosan látniuk kellett, hogy befellegzett rémuralmuk napjainak. Fejükre vérdíjat tűzött ki, de nem az államkincstár terhére, hanem a bűnözők hozzátartozóinak vagy a rejtekhelyük községeinek kellett megfizetniük. Hasonlóképp a községeknek kellett megtéríteniük minden kárt, amit a banditák ott okoztak. Viszont kegyelemben részesültek a rablók, ha bűntársaikat a hatóság kezére juttatták. Nem volt nap kivégzés nélkül. Ez a kérlelhetetlenség talán jobban illett volna egy pogány maharadzsához, mint egy pápakirályhoz, de teljes eredménnyel járt. A pápa olyannyira a banditák réme lett, hogy még a campagnai parasztasszonyok is így némították el a lármázva rakoncátlankodó gyerekeket: „Pszt, jön Sixtus!”

A köznépből származó pápa jól tudta, hogy a rablóbandák toborzó ereje a szegény nép nyomora. Hozzáfogott tehát a kereső munkaalkalmak nagyarányú teremtéséhez, elsősorban az építkezésekhez. Egy szellemes bíboros szájából el is hangzott: „Igen épületes pápánk van.”

Az első ilyen vállalkozás egy ókorból való obeliszk áthelyezése volt. Az eredetileg Nero császár cirkuszát díszítő, Egyiptomból ideszállított huszonöt méter magas, egyetlen darabból kifaragott kő „tű”, „kővé vált napsugár” már jó ezeröttszáz éve állt eredeti helyén, a régi vatikáni bazilika déli oldalán. Több pápa szerette volna a tervbe vett új Szent Péter-bazilika elé állítani, de az áthelyezése emberfölötti feladatnak látszott. Oly építészek, mint Giuliano Sangallo és Michelangelo lehetetlenségnek tartották. V. Sixtus pályázatot hirdetett a műszaki megoldás kidolgozására, és 1589. szeptember 25-én megbízta a nyertes pályázót, Domenico Fontanát a gyakorlati kivittel. A csaknem ötszáz tonna súlyú kőtömböt a helyéből magasba kellett emelni, egy megfelelően épített járműre lefektetni, és a végleges helyén megépített új alapzatra felülről ráereszteni. Mind a megdöntés, mind az újra felállítás egy-egy teljes munkanapot kívánt. Nyolcszáz ember és négyszáz ló dolgozott rajta. A csaknem harmincezer scudo költséget a pápa saját pénztárából fizette, Fontanát pedig aransarkantyús lovaggá ültette. Azután még három más obeliszket is áthelyeztetett Rómában.

A következő építkezés az új Péter-bazilika óriás kupolája volt. Michelangelo már megépítette hozzá a kiindulást, egy negyvenkét méter átmérőjű falgyűrűt a tetőn, magasan Péter apostol feltételezett sírhelye fölött. Beboltozásához huszonnégy évvel a tervező építőművész halála után kezdtek hozzá, 1588 nyarán. Az általános vélekedés szerint tíz év lett volna szükséges hozzá, és egymillió aranydukát költség. Sixtusnak két év sem kellett.

Ismét nyolcszáz munkás dolgozott rajta éjjel-nappal, a vasárnapok kivételével. 1590. május 14-én az építész Giacomo della Porta elhelyezhette rá fölül a zárókövet Sixtus nevével.

A pápa továbbá lebontatta az ősi, romos lateráni „pátriárkai palota” maradványait, és újat építtetett helyébe Domenico Fontanával. Ugyancsak ővele csatoltatta a meglévő vatikáni épületekhez azt a nagy székházat, amelyben a pápák manapság laknak. Az Apostoli Könyvtár számára ugyanott új épületszárnyat emeltetett. Róma rendezéséhez egy fontos új nyílegyenes útvonal, a via Sistina nyitásával járult hozzá. A Tiberis-folyó fölött új hidat építtetett, a Ponte Sistót. Az uralma idején harmincezer fővel gyarapodott lakosságnak újabb, nagy vízhozamú vízvezetékot adott, az Acqua Felicét.

Mindehhez rengeteg pénz és az állami bevételek fokozása volt szükséges. A pápa kénbányákat nyitattott meg; lecsapolt mocsarak helyében termőföldet létesített; elterjesztette a selyemhernyó-tenyésztést. A római zsidósággal jól bánt, és zsidó pénzemberektől értékes tanácsokat kapott. „Monti” elnevezésű 4–12%-os vagy még előnyösebb kamatozású államkölcsonöket jegyeztetett. Roppant nagy kiadásai ellenére halálakor hárommillió arany- és egymilliónál több ezüst scudo megtakarított pénze maradt utódaira az Angyalvár két hatalmas, vasalt diófa kincses ládjában.

V. Sixtus 1590. augusztus 27-én halt meg. Róla igazán el lehetett volna mondani, amit Shakespeare ad Antonius szájába Iulius Caesar holtteste fölött: „Ez volt Caesar; mikor jön más hasonló?”

Prospero Lorenzo Lambertini – XIV. Benedek: 1740–1758

Ha Konstantinápoly legtudósabb pátriárkája I. Fótiósz volt (858–867 és 877–886), akitől egy könyvtárra való írói hagyaték maradt a közvetlen utókorra, akkor a pápák legtudósabbja kétségtelenül XIV. Benedek. Túlnyomórészt jogtörténeti és hittudományos művekből álló hagyatéka az 1839–1851-es pratói kiadásban tizenhét kötetre terjed. Ami pedig írásaiból ebbe a sorozatba nem került be, azt a szerző halála után másfél századdal, egy újabb kötetben jelentette meg Freiburg im Breisgauban a német F. Heiner. A történelem sajátos tréfája, hogy az egymástól kilencszáz év távolában élt egyik nagy szorgalmú tudós sem a szakmai érdemeinek elismeréséül jutott Kelet, illetőleg Nyugat legmagasabb rangú főpapi székébe, hanem merőben más körülmények folytán.

XIV. Benedek

A Corsini örgrófok családjából származó XII. Kelemen halálát követő pápaválasztó konkláve a leghosszabb volt a „nagy nyugati szakadás” óta, amikor annak idején, a 15. század első évtizedeiben három egyidejűleg uralkodni próbálkozó pápa törvényességéről vitatkozott Európa. 1740. február 19-én viszont a hatvannyolc élő bíborosból csak harminckettő volt jelen, és vonult be a vatikáni palota elkülönített részébe. A végső döntéskor, egy félév múlva, augusztus 17-én ötvenegyen voltak jelen. Időközben újra meg újra szavaztak ugyan, de a szavazatok kétharmadát meghaladó szükséges többség nem tudott kialakulni. Az elhúzódó döntetlenségnek politikai okai voltak. A bíborostestületben a német-

római császári, a spanyol, a francia és a szavoja-szardiniai királyi érdekek ütköztek. Az államok követeik révén jelezték, hogy melyik bíboros megválasztását nem tartják kívánatosnak. Ehhez járult még a bíboros-testület kebelében kialakult feszültség. Két egyformán erős párt mérte össze erejét: a XI. Kelemtől és a XII. Kelemtől kinevezett bíborosok. Ez utóbbiak Neri Corsini vezetésével alkották a „fiatalok” pártját, míg az úgynevezett zelanték (egyháziasak) az „idősek” pártjában tömörültek. Vezérük Annibale Albani volt. A végeredmény egy „középkorú” bíborost ültetett a pápai trónra, Prospero Lorenzo Lambertini személyében. Az új pápa hatvanhatodik évében volt. A lezajlott konklávében naplót vezetett, és ez értékes forrás az ott lejátszódott eseményekről. Róma népe örült a választás eredményének. Jó kormányzást és a Szentszék anyagi helyzetének javulását várták.

Lambertini 1675. március 31-én született Bolognában. Szerény kétemeletes szülőháza ma már emléktáblát visel és a 6-os számot a róla elnevezett „via Benedetto XIV.” utcában. A Lambertini családot a 10. század óta emlegetik. A pápaság és a császárság középkori küzdelmei idején guelf, azaz pápapárti család volt. Számos katona, közigazgatási tisztviselő és tudós származott közülük, sőt két szentéletű, boldoggá avatott nő is: Boldog Imelda (†1333) és Boldog Giovanna, aki Nigri Szent Katalin klarissza apátnő köréhez tartozott Bolognában a 15. század közepe táján.

A Lambertiniek hajdanában gazdagok voltak, de a Reno folyó kiöntései miatt földjeik jó része veszendőbe ment. Prospero atyja, Marcello Lambertini negyvenhét évesen meghalt. Az anya, Lucrezia Bulgarini újra férjhezment, mégpedig egy Bentivoglio grófhoz. Fia mellé rátermett nevelőket adott, akik helyes irányba terelték a tehetséges fiú éleltségét, és felszították tanulni vágyását. Amíg a többi gyerek játszott, Prospero szorgalmasan ült könyvei fölött.

Utóbb a szomaszkai tanítórendtől vezetett „Del Porto” nevelőintézet növendéke lett, majd tizenhárom éves korától Rómában tanult tovább a szintén szomaszkai atyáktól vezetett Collegio Clementinóban, összes tanulótársait felülmúló eredménnyel. Tizenhat éves volt, amikor meghívott közönség előtt beszédet kellett mondania, és ráterelődött Pamfilj bíboros figyelmére. Ő ajánlotta a tehetséges fiút XII. Ince pápa jóindulatába, aki egy kis egyházi javadalmat adományozott neki, mindössze száz arany scudo évi jövedelemmel. Ez burkoltan azt is jelenti, hogy Prospero attól kezdve már a tágabb értelemben vett papsághoz tartozott, vagyis viselte a hajkoronát és naponkint elimádkozta a zsolozsmát. Enélkül nem lehetett volna egyházi javadalmas.

1692-ben hagyta el a Collegio Clementinót. Belevetette magát a polgári és az egyházi jog tanulásába. Nem az elméleti, levezető és rendszeralkotó munka érdekelte, hanem a történeti módszer, az ókeresztény egyházatyák gondolatvilága, a zsinatok határozatai és a pápák jogalkotása. Pihenő óráiban Dantét, Tassót és Ariostót vette elő, hogy olvasásukkal élénkítse képzeletét és stílusát. 1694-ben a római Sapienza egyetemen megszerezte a jogi és a hittudományi doktori fokozatot. Ügyvédnek készült. Ezért „bojtárkodott” bolognai honfitársának, Alessandro Caprarának, a római Rota törvényszék bírójának oldalánál, ahol jól bevált. Mindenhonnet özőnleni kezdtek hozzá az ügyfelek. Albani XI. Kelemen pápa idejében (1700–1721) Lambertini kezdett egyre magasabbra emelkedni a szentszéki hivatalnokok ranglétráján. 1701-ben konszisztórium ügyvéd lett, 1708-ban pedig szentszéki főügyész (promotor fidei), azaz – a népszerű tréfás elnevezés szerint – „az ördög ügyvédje”. Egyebek mellett az volt tudniillik a feladata, hogy az életszentség hírében elhunyt személyek nyilvános tisztelete ellen szóló szempontokat a szenttéavatási eljárás alaposága érdekében felderítse, és bizonyítékokkal támassza alá. Ebben a minőségében ellenőrizte az 1572-ben elhunyt V. Pius pápának és az 1463-ban elhunyt Caterina Nigri apátnőnek szenttéavatási perét. Mind a két eljárás igen gondosan folyt le, és teljes sikerrel zárult. Ez alkalommal végzett mélyreható tanulmányainak köszönheti az utókor Lambertini hatalmas művét, amely

„Isten szolgáinak boldoggá avatási és a boldogok szentté nyilvánítási eljárásjoga” címmel négy kötetben jelent meg Bolognában 1734-től 1738-ig. A szerző úgy gondolta, hogy művének közreadásával hasznos szolgálatot tesz, hiszen a szentté avatási eljárások lefolyását csak kevesen ismerték azokon kívül, akik beavatottak voltak, mert részt vettek ezekben a perrendtartásszerűen lefolyó tárgyalásokban.

XI. Kelemennek, a tudósok barátjának hamarosan értesülnie kellett Lambertini felkészültségéről és munkabírásáról. Kinevezte 1713-ban a hit tisztaságát ellenőrző Inkvizíció szaktanácsosának, a Szertartásügyi Kormányzók tisztségviselőjének, és teendőket látta el egyéb kormányzati hivatalokban is, ahol például a papság kiváltságos jogi helyzetének és a püspökök székhelyükön-lakásának kérdéseiben, továbbá különféle kegyelmi ügyekben kellett döntéseket előkészítenie. Végül egy igen tekintélyes kormányzóknek, a trentói egyetemes zsinat egyházfegyelmi határozatait értelmező Sacra Congregatio Concilii-nek lett a titkára. XIII. Ince pápa ehhez még hozzáadott egy tanácsadói állást a lelkiismereti ügyek törvényszékének, a Paenitentiáriának jogtanácsadói között. Lambertini mindezek ellenére sem roskadozott feladatainak súlya alatt, ami szerencsés lelki alkatának volt köszönhető. Tréfálkozva mondta egyik barátjának, hogy „kénytelen vagyok magamat háromfejű embernek tekinteni, mert oly sokféle teendőt akasztanak a nyakamba. Minden egyes állásomhoz egy-egy külön lélekre volna szükségem, holott még a magamét is alig tudom elkormányozni”.

Ne képzeljük azonban Lambertinit valami száraz szobatudósnak, vagy ügyiratok halmazába temetkező hivatalnoknak! Egész életében derűs, barátkozó, társaságot kedvelő és társalogni szerető férfiú volt, telve egészséges humorral, amelyet olykor tősgyökeres bolognai vaskosság fűszerezett. Jóízű mondásai szájról szájra jártak Rómában. Napi munkája után esténként nagyszámú társaságot gyűjtött maga köré szentszéki hivatalnoktársaiból és tudósokból, akiket kedves vidámsággal tudott elszórakoztatni. Így egész sereg összeköttetést épített ki, amely későbbi életére is jelentős lett. Baráti köréhez tartozott a „maurínusok” néven emlegetett francia bencés tudósok közül való Bernard de Montfaucon, a görög írástörténet (paleográfia) tudományának elődök nélküli művelője, aki tizennyolc kötetben adta ki a legnagyobb görög egyházatyák írásainak gondosan helyreállított szövegeit. Mint önérzetes francia hazafi híve volt királyának és a francia nemzeti egyház függetlenségének. Ő szokta mondani, hogy Lambertininek két lelke van, egyik a tudomány, másik a társasélet számára. Mesélték, hogy egy alkalommal Montfaucon heves vitába bonyolódott Lambertinivel a pápa jogairól. Szóváltásukat Lambertini nevetve zárta le: „Kevesebb szabadságot a gallikán egyháznak, és kevesebb hatalmi igényt a mi oldalunkról! Ekkor lesznek egyensúlyban a dolgok.”

Orsini XIII. Benedek pápa (1724–1730) igen jelentősnek tartotta Lambertini szakvéleményeit. Szokásos kérdése volt: „Mit szól ehhez a mi Doktorunk?” A Doktor tanácsai valóban döntőek lettek a „Monarchia Siculával” – a királyok egyházköri jogaiival – kapcsolatos kérdésekben a császárral folytatott tárgyalásokon és a Szavójával kötött konkordátumnál. Lambertini nagy politikai engedékenysége, amelyet a világi hatalom iránt tanúsított, megtépzta ugyan a nálánál „egyháziasabb” körökben a Doktor úr jó hírnevét, XIII. Benedeknél azonban változatlanul kegyben maradt.

Erre az időre esik Lambertini némileg gátló bekapcsolódása a Jézus Szíve tisztelet alakulásába. Megértéséhez azonban szükségünk van a kor szellemiségének ismeretére. Az az idő az úgynevezett felvilágosodás kora volt. Ennek a történelmi eszmeáramlatnak megnyilatkozásai általánosak voltak Európa-szerte, és nem csekély gondot okoztak a keresztény gondolkodásnak és az egyházaknak. Jellegzetes volt ugyanis az idegenkedés minden természetfölöttitől, míg a kereszténység természetfölötti rendeltetésének hirdeti az emberi személyt. A kor bölcselei a keresztény tanítástól függetlenül kíséreltek meg világnézetet szerkeszteni, ami igen különféleképpen sikerült. Descartes, Leibniz és

Mendelssohn Mózes a saját eszmerendszere mellett egyénileg hívő katolikus, protestáns, illetőleg zsidó maradt. Herbert Cherbury észvallást dolgozott ki. Voltaire gondolatmenetekkel bizonyította Isten létét, de elvetette az isteni gondviselésről szóló tanítást meg a kinyilatkoztatást, sőt a kereszténységet a történelem szégyenfoltjának tekintette, és az egyházat eltiporni kívánta, noha a vallási türelemnek bevallott híve volt. A rajongó Giordano Bruno és a zsinagógából kiátkozott Baruch Spinoza szerint az istenség valamiképp azonos a világmindenséggel. Holbach báró és az orvos Lamettrie már anyagelvűek; az utóbbi szerint „az ember gépezet”. A felvilágosodás eszmevilágából hiányzott a kegyelet a műveltség múltja iránt, és szabadulni szerettek volna emléktől is. A középkort „gótikus éjszakának” tartották. Csodálták a saját korukat, az új utakra tért természettudomány eredményeit. Rajongva hittek a haladásban, amely minden még megmaradt kérdésre választ fog adni.

Ez a szellemi zűrzavar növelte a vallási közönyösséget, főleg a műveltebb társadalmi rétegekben. Ráadásul egy komor vallási nézet harapódzott el a buzgón vallásosnak maradt katolikusok soraiban, beleértve épp az el nem világiasodott papságot is. Ez volt a belga Cornelius Jansen yperni püspökről (†1638) elnevezett janzenizmus. Eszerint az áteredő bűn következtében odaveszett az ember erkölcsi szabadsága. A bukott emberi természettől csak bűn telik; az akarat viszont nem tud ellenállni a hatékony isteni kegyelemnek, amelyet Isten megad ama keveseknek, akiket öröktől fogva az üdvösségre rendelt. A túlnyomó többség tehát elkárhozik. Így még a bűnbánók sem merték hinni, hogy bocsánatot nyertek a szigorú Istentől. Órák hosszat imádták Krisztust az oltár szent kenyerében, de az úrvacsora szentségében részesülni nem volt bátorságuk.

Az egyháziak köréből a jezsuita rend harcolt a leghatározottabban mind a janzenizmus, mind pedig a felvilágosodás irodalma részéről fenyegető veszedelmek ellen. A jézustársasági atyák felismerték, hogy a könyörtelen janzenista szigor leghatásosabb ellenmérge Jézus könyörülő, a bűnös embert is lángolva szerető Szívének tisztelete. Az áhítat e gyakorlatának a jezsuiták lettek a legeredményesebb terjesztői, és vele magukra vonták mind a janzenisták, mind a „felvilágosodottak” gyűlölködését és gúnyolódását.

Lambertini nem volt sem a jezsuiták ellensége, sem a Jézus iránt való kegyesség újszerű megnyilatkozásának ellenzője. Nem helyeselte azonban azt a tervet, hogy a pápa az egyetemes egyházban új ünnepet rendeljen el Jézus Szíve tiszteletére. Attól tartott, hogy a felvilágosodás írói és a janzenisták neveltségessé próbálják majd tenni az egyházat miatta. 1726-ban tudniillik III. Zsigmond lengyel király, akihez utóbb a spanyol király is csatlakozott, kéréssel fordult XIII. Benedek pápához, hogy az ünnepnap elrendelését kieszközölje tőle. Lambertini mint „promotor fidei” – a hit ügyének előmozdítója – kifejtette a bíborostestület előtt, hogy a Jézus Szíve ájtatosság alapja az a vitatott és élettanilag kétségbe vonható vélekedés, hogy a szív az érzelmi élet szerve. Az egyház szégyenletes támadások célpontja lenne az ünnep elrendelése miatt. Ellenvetését továbbá azzal a szemponttal is támogatta, hogy a Jézus Szíve tisztelet 17. századi kezdeményezőjének, Alacoque Margit francia szerzetesnőnek szentté avatási ügye 1713 óta folyamatban van, és már a római Szentszék is foglalkozik vele. Ennek a hosszadalmas eljárásnak előbb be kell fejeződnie, és csak azután lehetne majd foglalkozni a kívánt ünnep naptárba illesztésével. A királyok tehát 1729. július 30-án elutasító választ kaptak kérésükre.

1740-ben Lambertini már pápa volt, amikor a lengyel származású francia királyné, Maria Leszczyńska fordult hozzá hasonló kéréssel. Lambertini továbbra is következetes maradt korábbi álláspontjához. Egy arannyal és selyemmel hímzett Jézus Szíve képet küldött ajándékba a királynénak, de a kérés teljesítését elhárította magától. A Szent Szív tisztelőinek meg kellett várniuk a „szelek fordultát”, amikor a felvilágosodás eszmevilága nem volt divatos többé. A kívánt ünnepet IX. Pius pápa 1856-ban iktatta be az egyetemes egyházi naptárba.

A nagy munkakedvű Lambertinit elhalmozták ugyan a pápák feladatokkal és hivatalokkal, de nem siettek emelni egyházi rangját. Méltó elismerést csak XIII. Benedektől kapott, aki 1725-ben theodosiai címzetes püspökké szenteltette, két év múlva pedig az anconai érseki székhelyre emelte. 1728-ban tette közzé Lambertini bíborosi kinevezését, és nyilvánosságra hozta, hogy az titkon, „in petto” már egy fél éve megtörtént. Ezzel további előlépéseket tett lehetővé számára a bíboros-testületen belül.

Az új bíboros ezt írta egy barátjának: „Biztosítom Önt, hogy ennél az átöltözésnél csak a ruhám színét változtatom, de jellememben, derűslelkűségben és az Ön iránt érzett barátságban ugyanaz a Lambertini maradok továbbra is.” Mint minden megbízatásba, az anconai érseki székhelyre is jól beletalálta magát. Fáradhatatlanul végiglátogatta az egyházközségeket, egyházmegyei zsinatot tartott, pásztorleveleket küldött szét és lelkipásztori utasításokat bocsátott ki a trentói reformzsinat szellemében. Művészetpártolását tanúsítják rendbehozott templomai és az a pompás főoltár, amelyet székesegyházának ajándékozott. Törődött a híveinek anyagi jólétével is.

A következő pápa, Corsini XII. Kelemen (1730–1740) áthelyezte Lambertini bíborost a bolognai érseki székhelyre. Az új érsek bejelentette szülővárosa szenátusának, hogy hamarosan átköltözik székhelyére hozzájuk. Azt is hozzátette, hogy halála esetére földi maradványait is ott, a dómban kívánja elhelyeztetni, ahol ötvenhat évvel azelőtt megkeresztelték, és ahol tízéves korában a bérmálás szentségében részesült. Új állomáshelyére nem vitt magával nagy kíséretet; inkább csak erényei kísérték el. Újításokba egyelőre nem kezdett, mert ismerni akarta a helyi viszonyokat. Bőkezű volt azonban a rászorulókhhoz.

Hétről hétre felkereste Szent Domonkos sírját, utána pedig betért a domonkos rendiekhez, hogy vallási és tudományos kérdésekről elbeszélgesse velük. Otthonában – mint már Rómában – köréje sereglettek a helyi értelmiség kiválóbbjai: Zanotti, Beccari, Galeazzo és más hasonlók. Élvezték az együttlétet a bíboros érsekkel, aki remekül értett ahhoz, hogy tréfálkozva tanítson. Lambertini valósággal magánakadémiai üléseket rendezett, ahol – ha éppen más vállalkozó nem akadt – ő maga volt az előadó is.

Kétszer látogatta végig főegyházmegyéjét. Eljutott az Appenninek legeldugottabb falvaiba is, és megismerkedett híveinek szükségleteivel. Azután egyházmegyei zsinaton meghozta a szükségesnek ítélt határozatokat, majd a következő látogatás alkalmával ellenőrizte, hogy beváltak-e intézkedései. Rendelkezéseit és eljárás módjait számos püspök utánozta. Lambertini igen fontosnak tartotta a népmisziókat is, azaz a tömegek erkölcsi megújódását célzó szentbeszédsorozatokat. Kitűnően megfelelő embert talált hozzá az egész Itáliát végigapostolkodó ferences atyának, Leonardo da Porto-Mauriziónak személyében, aki egyszerre mind a keresztúti ájtatosság nagy terjesztője volt. Megható szónoklatait időnkint könnyezve hallgatta a bíboros is.

Lambertini újjáépíttette a bolognai papnevelő intézetet. Sok templomot rendbehozott. Gondja volt az érseki székesegyház, a bolognai Szent Péter-dóm építkezésének befejezésére is, hiszen oda kívánt eltemetkezni. Szorgalmasan gyarapította az érseki könyvtárat, és támogatta a város tudományos intézményeit. Sőt maga is időt talált a tudományos munkára. Bolognában fejezte be nagy művét a boldoggá és szentté avatási eljárás jogtörténetéről; és ott kezdett másik nagy művébe, az egyházmegyei zsinatokról szólóba. Azt mondogatta: „Író tollam a legjobb barátnőm”; olaszul tudniillik a toll (la penna) nőnemű szó.

Főpásztori magatartására jellemző a következő két eset. Egy plébános durván botránys magaviselettel hozott szégyent papi mivoltára. A bíboros érsek váratlanul meglátogatta. „Nem azért jöttem, hogy szemrehányásokat tegyek, hanem hogy együtt sírjak magával. A botránnyal, amit okozott, csak úgy simítható el, ha ön eltávozik innét. De nem akarok rontani a helyzetén. Felajánlok egy éppily jó javadalmat máshol. Rajta hát, ne vétkezzék többé! És öleljen át mint atyját, aki könnyet hullat fia miatt, és akinek ön továbbra is kedves marad.”

A másik alkalom megmutatta, hogy a főpásztor nem érzékeny személyes sértésekre. Kezébe jutott egy tehetségtelen költőnek róla írt keserű hangú gúnyverse. Lambertini saját kezűleg javította át, és azzal a megjegyzéssel küldte vissza a szerzőnek, hogy a költemény ily formában bizonyára kelendőbb lesz.

Mint heves természetű olasz időnkint hirtelen dühbe gurult. Hamar győzött azonban jószívűsége, és iparkodott a megbántottat kedvesen megengesztelni. Sokkal nehezebb feladat volt számára féken tartani sziporkázó szellemességét. Csípős humorát szabadjára hagyta egyszer még a pápával szemben is. XII. Kelemen elmarasztalta Lambertini bolognai helynökének viselkedését, minthogy Rómába panaszok érkeztek róla. A bíboros érsek alaptalannak találta a vádakot, és nyíltan megírta a pápának: „Szentségedet magas állása kiszolgáltatja a tévedések veszélyének. Engem ez kevésbé fenyeget, mert van időm utánanézni a dolgoknak. Feláldoznám bevádolt helytartómat, ha bűnösnek találnám. De isteni Megváltónkat mindennap kérem, hogy jobban elégedett legyen az ő földi helytartójával, mint én a magaméval.” A pápa nem sértődött meg a tréfán. Jól ismerte Lambertinit, és továbbra is tanácsát kérte minden fontosabb ügyben. Sőt felszólította a tudós egyházjogászt, hogy mondja meg nyíltan a véleményét, még ha nem is egyezik a római kúriáéval.

Amikor XII. Kelemen 1740. február 6-án jó tízévi pápaság után meghalt, Lambertininek immár másodízben kellett pápaválasztáson részt vennie. A diplomaták nagyra tartották, sőt a császár őt tekintette a bíboros-testület legderekabb tagjának. Pápaságra mégsem számíthatott. Csak baráti köre volt, nem pártja. Igaz, ellenzői sem voltak. Sohasem volt azonban pápai követ egyetlen uralkodó udvaránál sem. Egyszerűen: nem volt politikai személyiség. Állami pénzügyekkel foglalkozni sem nyílt még alkalma. A magánéletben inkább volt adakozó, mint takarékos.

A konkláve hat hónavnál tovább húzódott. Minthogy V. Sixtus 1586-ban hetven személyben állapította meg a bíborosok létszámát, akik közül legalább négynek a kolduló rendek tagjai közül kellett lennie, a választó testület összetétele sokszínűbb és kevésbé főúri jellegű volt, mint a középkorban vagy a reneszánsz idején; bár most éppen egy spanyol királyi herceg is akadt köztük. A tagok közül ketten még a pápa halála előtti hónapban elhunytak, így a létszám csak hatvannyolc volt. Ebből harmincat a legutóbbi pápa nevezett ki. A konklávéba annak első napján, 1740. február 19-én még csak harminckét választásra jogosult vonulhatott be, és a később érkezőkkel együtt összesen ötvenhatan vettek részt a hosszára nyúló tárgyalásokon. Ketten meg is haltak a határozatképtelenség idejének folyamán; négyen pedig betegségük miatt távoztak a végső döntés előtt. Végére is csak ötvenegyen voltak jelen a döntő szavazásnál.

Luis spanyol királyfi – az alig tizenötéves „infáns bíboros” – részére megkülönböztetett kis lakosztályt rendeztek be a konkláve vatikáni épületszárnyában: márvány asztalkákkal és embermagasságú tükörrel. De hiába, mert nem vett részt a választáson. Nicolò Coscia egykori bíboros államtitkár viszont az Angyalvár börtönében raboskodott a Szentszék súlyos megkárosításának vádja miatt. Bíborosi méltóságát és pápaválasztó jogát mégsem veszítette el. Ártatlanságát hangoztatva részt kívánt venni a konklávéban. Annibale Albani, a testület camerlengója – a pápai széküresedés idejére megbízott ügyintéző bíboros – át is vezette Cosciát a börtönből a pápai palotába a konkláve idejére. Az új pápa – Lambertini – szokott engedékenységevel amnesztiában részesítette, és így nem kellett az Angyalvárba visszatérnie.

A hosszú és unalmas konkláve folyamán Passionei bíboros „cellája”, voltaképpen lakosztálya volt a társalgó, ahol időnkint kedélyes beszélgetés folyt, és mindenféle kellemes időtöltés. Márciusban például két bíboros, Aquaviva és Albani arról vitatkozott, hogy „tizenhárom” helyes latinsággal *tresdecim* vagy *tredecim*. Még fogadtak is rá. Május folyamán rendszeres beszélgető társak voltak Passioneinál a camerlengón és Aquaviván kívül Lambertini és Aldovrandi is, továbbá sokan mások a választóknak ugyanabból a pártjából. Baráti hangú beszélgetéseik belenyúltak az éjszakába. A végeláthatatlan konklávéről

Lambertininek az volt a véleménye – egy levelében, három év távolából visszatekintve: „Botránkoztattuk Európát a nagy időhúzással, amelynek egyetlen oka volt Corsini bíboros makacssága. Egy lekötelezettjét akarta pápának, hogy rendelkezhessék egy bíborosi kalappal, amelynek adományozása majd az ő akarata szerint történjék.”

Június vége felé számosan már oly biztosra vették Firrao bíboros megválasztását, hogy a cellájában előre gratuláltak neki, és ünnepélyesen kísérték be a Sixtus-kápolnába a következő szavazásra. Mégsem érték el a szabályszerű többséget. A legtöbb, amit a Corsini-párt elérhetett, harmincegy szavazat volt Aldovrandi mellett, ami jó sokáig tartotta is magát. Végül július 31-én Aldovrandi írásban kérte társait, hogy hagyják abba a fáradozást személye érdekében. Azután hangozhatott el egy barátságos eszmecsere folyamán valamikor augusztusban Lambertini tréfás ajánlata: „Ha egy szentet akartok, csináljatok pápát Gottiból; ha politikus kell, itt van nektek Aldovrandi; de ha egy kedélyes bácsit (un buon uomo) kívántok, válasszatok meg engem!” Ez a tréfa vált jó értelemben véve végzetessé reá nézve. A bíborosok elgondolkodtak azon, hogy egy olyan nagy tudós, mint Lambertini, díszére lenne az egyháznak. Pártja nincs ugyan, de ellenzői sincsenek. Az uralkodók követői nem hozták szóba a nemkívánatos jelöltek között. Így lett belőle egyhangúlag megválasztott pápa. Augusztus 17-én mind az ötven szavazócédulán az ő neve volt olvasható. Ötvenegyen szavaztak, de önmagára nem szavazhatott. A Benedek nevet vette fel hálából XIII. Benedek iránt, aki annak idején püspökké szenteltette és bíborossá tette.

Így végződött Lambertini életének a pápaságig ívelő útja. A trónon is a régi maradt: szellemes, barátságos, közvetlen és engedékeny. A súlyos egyházpolitikai hibák, amelyeket az utókor történetírói neki felrónak, éppen a kormányok iránt való végletes engedékenységből folytak. Teljesítette minden kívánságukat, amit csak lelkiismeretére vehetett, és a hitelvekkel összefért. Az uralkodók önkényének és erőszakos követeléseinek korában nem látta értelmét, hogy makacsságával törésre vigye a feszült helyzeteket. Ma már látjuk, hogy amit ő veszni hagyott, azt egy szerencsésebb korban harc nélkül visszanyerte az egyház, például a püspökök kinevezése tárgyában vagy a hithirdető munka eredményes módszerei terén.

Pápakorában is egy szál sétabottal járt-kelt Rómában. Megfordult a központtól távolabb eső utcácskákban is, és szóba elegyedett az egyszerű emberekkel. Régebbi ismerőseit, ha palotájában kihallgatásra járultak elébe, nem bocsátotta lábsókra, hanem felállt trónjáról, és kezét rázott velük. A fejedelmi külsőségekhez nem ragaszkodó pápát a felvilágosodás írói is nagyra becsülték, sőt azt híresztelték róla, hogy a pápa maga is „az emberiség templomát építő”, azaz a felvilágosodás eszméinek terjedésén dolgozó szabadkőművesek testvérszövetségének tagja. XIV. Benedek erre 1751-ben bullával erősítette meg XII. Kelemen pápa tilalmait és kiközösítéseit a szabadkőművesség ellen. Sajnálatos tény azonban, hogy mindezek ellenére Nápolytól és Spanyolországtól Belgiumig számos katolikus pap is a szabadkőműves „páholyok” tagja volt vagy lett, mit sem törődve a tilalommal és a büntetéssel.

XIV. Benedek nem beszélt ugyan franciául, de élvezettel olvasta a francia remekírókat, köztük Bossuet műveit. Tencin bíboros – a pápa legjobb barátja – művelt nőtestvéreivel együtt egyre-másra küldte meg neki a francia újdonságokat meg a szép vagy ritka ottani kiadványokat. Sőt éppen Voltaire is tiszteletpéldányként küldte el a pápának „Mahomet” (Mohamed) című drámáját, amelyet a vallási elvakultság és türelmetlenség ellen írt. A művet Voltaire barátja, Passionei bíboros nyújtotta át a pápának, Leprotti prelátus pedig mellékelte hozzá Voltaire latin versét, amelyet a szerző a pápa arcképe alá szánt:

LAMBERTINI HIC EST, ROMAE DECUS ET PATER ORBIS,
QUI MUNDUM SCRIPTIS DOCUIT, VIRTUTIBUS ORNAT.

Magyarul:

LAMBERTINI DICSŐ RÓMÁBAN S ATYJA VILÁGNAK,
OKTAT KÖNYVEIVEL S PÉLDÁT AD MINDEN ERÉNYRE.

A pápa nem vette észre, vagy nem akarta észrevételezni, a dráma célzatosságát, hogy tudniillik egyaránt támadja a vallás és a gondolat szabadságának elnyomóit az akkori keresztény államokban csakúgy, mint az iszlám országokban. Udvarias viszonzásul néhány Rómában vert aranyérmét küldött az írónak. Voltaire viszont 1745. augusztus 17-én egy igen alázatos hangú levélben kívánt a pápának hosszú életet, és Öszentsége lábát csókolva áldását kérte. A pápa a kérést szeptember 15-én írt válaszlevelével teljesítette, és egyúttal védelmébe vette Voltaire latin versét. Egy francia bíráló ugyanis hibát vélt találni benne: a latin *hic* szócska rövid szótagként való helytelen használatát. A pápa megnyugtatta Voltaire-t, hogy Vergiliusnál két olyan helyre is emlékszik, ahol a szócska szintén rövid szótagként szerepel.

Számos francia katolikus megütközött a pápa jóindulatán. Hiszen Voltaire-nek akkor már nem egy csúnyán egyházellenes írása is volt. Egy francia hívő levélben tett szemrehányást a pápának. Azt ajánlotta neki, hogy legalább ugyanannyira ki kellene tüntetnie Louis de Racine-t, a jeles tragédiaíró fiát, akinek szép hitvalló költeményei vannak. A jó pápa minden további nélkül teljesítette ezt a kívánságot is. Meg kell jegyeznünk, hogy Voltaire akkor még nem volt szabadkőműves, amikor a Mahometet írta. Csak harminc évvel később, az Amerikai Egyesült Államok párizsi követének, Benjamin Franklinnak karján vonult be először szabadkőműves páholyba.

XIV. Benedek életének utolsó szakaszában már csak asztaloltárnál ülve misézhetett, miután még utoljára tollba mondott egy tudós értekezést ennek megengedhetőségéről. Tüdőgyulladásban halt meg a quirináli pápai palotában, életének nyolcvannegyedik évében. Szeretetre méltó egyéniségétől megilletődve búcsúztak nemcsak hívei, hanem az európai protestáns nemzetek és a felvilágosodás írói is. Amint mondták: „Fejedelem volt kegyencek nélkül, és pápa rokonpártolás nélkül.”

Giovanni-Maria Mastai-Ferretti – IX. Pius: 1846–1878

Az Egyházi Állam utolsó pápa-királya a történelem leghosszabb ideig tartó pápaságával messze meghaladta Péter apostol római tartózkodásának legendás huszonöt évét. Ő lett továbbá az első olyan pápa, akit „látásból” ismerhetett az egész világ, hiszen trónra léptekor már létezett a fényképészet, és élete folyamán hatalmasat fejlődött. Mondhatjuk azt is, hogy IX. Pius a forradalmak korának pápája volt. A bölcsője és a koporsója közti időszakban három forradalom vihara vonult végig Európán. Forradalom elől kellett menekülnie a saját római székvárosából, ami pápai magatartásának fordulópontja lett: a politikai haladás hívéből annak szigorú ellenzőjévé vált. Egy újabb forradalmi fordulat véget is vetett királyságának. A számára idegen állam területén a „Vatikán foglya” maradt haláláig; híveinek adományaiból élt, és szegényen bár, mégis „szellemi és erkölcsi nagyhatalmat” adhatott át utódjának.

IX. Pius pápa

A drámai sorsú nagy pápa a közép-itáliai egykori Egyházi Állam területének adriai partvidékén, Senigagliában született 1792. május 13-án mint Girolamo Mastai-Ferretti grófnak és Caterina Solazzinak negyedik, legkisebb fia. A lombard-velencei Mastai család egyik őse mindössze egy évszázaddal korábban kapta a grófi címet hősies katonai szolgálatainak jutalmául Farnese parmai-piacenzai hercegtől. Az anconai Ferretti család nevét házasság címén kapcsolták nevükhöz. Újszülött kisfiúkat az olasz szokás szerint még aznap megkeresztelte a nagybátyja, Andrea Mastai kanonok, a későbbi pesarói püspök.

A megkeresztelt gyermek viszontagságos történelmi éveket élt át anélkül, hogy tudta volna. A forradalmi Franciaország csapatai előzönlöttek az Egyházi Államot; a nyolcvanéves VI. Pius pápát francia földre hurcolták el, ahol 1799-ben Valence-ban meghalt. Az egyház legfőbb pástora nélkül maradt, és a forradalmi viszonyok közt új pápa választására nem nyílt lehetőség – egyelőre, a „felvilágosultak” és a forradalom híveinek elképzelése szerint soha többé. Ám a bíboros-testület negyvenöt élő tagjából harmincnégyet mégis sikerült összehívni az osztrák uralom alatt álló Velencébe. Ott 1800. március 14-én megválasztották a bencés Chiaramonti bíborost, Imola püspökét, aki mint pápa a VII. Pius nevet vette föl. Rómába csak július 3-án sikerült megérkeznie.

Időközben Mastai-Ferretti gróf kisfia, a hatodik évébe lépő Giovanni-Maria egy baleset folytán a tópartról beleszedült a mély vízbe, és csak az utánaugró háziszolga mentette meg a fulladásos haláltól. Sokáig volt aztán beteg, és továbbra is gyenge maradt. Iskoláztatása magánúton, otthon kezdődött. Szülei egy alig húszéves piarista szerzetes-tanárjelöltet, Giovanni Inghiramit fogadták evégett otthonukba. A választás alighanem azért esett piaristára, mert a kis gróf nagyatyja, Ercole Mastai-Ferretti egy nagy hírű piarista iskolának, a római Collegio Nazarenónak volt egykor diákja, és nagyra tartotta az ott folyó matematikai és fizikai képzést. Inghirami maga is kiváló matematikussá lett, és az olasz művelődéstörténet jeles tudósként tartja számon. Fényes pályát futott. Elsőnek háromszögelt a toscanai nagyhercegség területét, és igen pontos térképet is rajzolt róla. Igazgatta a firenzei csillagvizsgálót, majd pedig szerzetének, a Kegyes Tanítórendnek általános főnöke lett (†1851).

1803 őszén az ifjú Giovanni-Mariát apja beíratta a volterrai piarista kollégiumba középiskolás diáknak. Közelebbi iskolát is találhattak volna. Volterra légvonalban mintegy kétszáz kilométerre van Senigagliától, az Itália gerincén végighúzódó magas hegység, az Appenninek túlsó oldalán, ráadásul Toscanában, voltaképp idegen országban, noha akkor éppen szintén I. Napóleon francia császár birodalmához tartozott. Kocsival odajutni Urbinón, Borgo San Sepolcrón, Arezzón és Sienán át legalább két teljes napba került. Az iskolaválasztást az indokolta, hogy Volterrában az egykori házitanító, Inghirami volt a kollégium igazgatója. Ő vette fel a fiút, és jegyezte be róla 1803. október 20-i keltezéssel a kollégium naplójába: „Ide érkezett Giovanni-Maria gróf, a senigagliai Girolamo Mastai gróf fia, nagybátyjának Andrea Mastainak társaságában.”

Giovanni-Maria hat éven át volt a piarista iskola bentlakásos növendéke. Az intézet tanterve szerint latint és görögöt, továbbá történelmet és földrajzot, számtant, mértant és fizikát tanult. Kitűnt nemcsak tehetségével, jó előadó készségével, hanem jellemességével és szerény, szeretetre méltó modorával is. Tanárai szívesen szerepeltették a hatósági látogatók és az iskolainál nagyobb nyilvánosság előtt. Napóleon uralma idején, ahogyan a pisai egyetemet császári egyetemmé nyilvánították, úgy a volterrai piarista kollégium is „császári intézet” volt. Amikor az egyetem császári felügyelője megtekintette a volterrai iskolát, a tanárok természetesen Mastait feleltették. Meglepték az iskolalátogatót az ifjú szabatos feleletei, és részletesen tudakozódni kezdett róla. Az igazgatói dicséret hallatára kijelentette: „Ez a fiatalember nagyra fogja vinni, ha csak egy kis szerencséje lesz.”

I. Napóleon nővére, Elisa etrúriai királyné szintén felkereste Volterrát. A tanulóifjúság ünnepélyesen fogadta, és tiszteletére költői „akadémiát” rendezett, azaz díszülést költemények, zeneszámok előadásából és természettudományos felolvasásokból összeállítva. Ezen az ifjú Mastai elnökölt.

Diákélete a vége felé mégsem lett zavartalan. 1808-ban váratlanul epilepszia-szerű rohamok léptek fel nála. Állapotát az orvosok gyógyíthatatlannak nyilvánították. Egy időre hazatért pihenni a szülői házba, de középiskolás tanulmányainak szabályszerű befejezésére visszatért Volterrába. A kollégium naplójában ez olvasható róla: „1809. szeptember 9-én a senigagliai Giovanni-Maria Mastai gróf a kollégium nagytermében Arcangelo Bacci piarista

bölcsészlet-lektor – mai szóval fizika-tanár – vezetése alatt matematika-fizikai előadást tartott az optikai műszerekről. A meghívott nagyszámú hallgatótól hozzá intézett kérdésekre nagyszerűen megfelelt, és megoldotta a kívánt feladványokat. Általános tetszést aratott; tapsolt neki a püspök, a megyefőnök és a polgármester is. Az utóbbi a város nevében egy matematikai tárgyú jutalomkönyvet nyújtott át neki.”

Ezután még csaknem két hétig maradt Volterrában. Szeptember 26-áról így ír a kollégiumi napló: „Ma reggel Arcangelo Bacci társaságában távozott Giovanni-Maria Mastai-Ferretti gróf, a kiváló ifjú, miután tanulmányait nagy előmenetellel teljesen befejezte, és a püspök úr önmagyméltósága neki a tonzúrát feladta.” A püspök Giuseppe Incontri volterrai megyéspüspök volt, a Mastai család régi ismerőse; a hajkorona-rend (tonsura) felvételével pedig Giovanni-Maria a tágabb értelemben vett papság kötelékébe lépett. Joga volt tehát egyházi javadalmat élvezni, noha pappá lennie vagy egyházi ruhát viselnie nem volt szükséges. Hazament szüleihez, és otthon maradt 1814 májusáig.

Ez volt az az év, amikor VII. Pius pápa, akit Napóleon császár sokáig fogva tartott, kiszabadulva visszatérhetett római székhelyére. Az 1813. október 19-i lipcsei csatavesztés után bukását közeledni érző Napóleon március 10-én rendelte el, hogy bocsássák szabadon a pápát. VII. Pius az osztrák császár magyar huszárjainak védőőrizetében indult útnak Róma felé. Útközben felkereste Cesenában haldokló nővérét, majd kitért senigagliai rokonaihoz, a Mastai-Ferretti családhoz. VII. Pius így találkozott a jövőbeli IX. Piussal, aki akkor huszonkét éves volt, és lelkesen utazott onnét Rómába, hogy tanúja lehessen a dicsőséges bevonulásnak. A pápai fővárosban a kanonok-nagybácsinál lakott. Jelentkezett a pápai nemes testőrség parancsnokánál, Barberini hercegnél, és felvételét kérte a testőrségbe. A herceg elutasította, hivatkozva arra, hogy az ifjú gyógyíthatatlan beteg.

Giovanni-Maria ekkor főiskolai tanulmányokba kezdett. A jezsuitáknál, a Collegio Romanóban bölcséletet és felsőbb mennyiségtant hallgatott, a Sant' Apollinare Intézetben pedig hittudományt és egyházi jogot. Fölvette az egyházi rend alsóbb fokozatait, és szüleinek áldásával a papi pályát választotta. Mint főúri származású ifjú bekerülhetett az Accademia dei Nobiliba, a pápai diplomátokat képző főiskolára. Főiskolás éveire esik kapcsolatának kezdete a „Tatagioanni”-val.

Élt Rómában egy derék iparos, Giovanni Borghi kőművesmester, aki szabad idejét az emberszeretet gyakorlására fordította (1732–1798). Önkéntes ápoló munkát vállalt a Santo Spirito kórházban, majd megesett a szíve a Pantheon lépcsőin és környékén lézengő rongyos, félig meztelen gyermekeken. Szüleiktől elhagyott vagy megszökött fiúk voltak, részben pedig valódi árvák. Vagy egy tucatnyit közülük befogadott a házába, és iparra taníttatta őket. Felfigyelt rájuk De Pietro bíboros, aki lakást bérelt a számban egyre növekvő gyermekek elhelyezésére, sőt egyesületet alapított, amelynek tagjai vállalták az új intézmény fenntartását. VII. Pius emeletes házat vásárolt nekik, amelyben már négyszáz növendéknek volt helye. Az alapító iparosmester „gyermekeimnek” szólította pártfogoltjait, ők viszont „Tata” névvel illették Giovanni Borghit. Így ragadt rá erre az árvaházra a Tatagioanni elnevezés.

Az ifjú Mastai bejáratos volt Róma főnemesi palotáiba, de mióta a Tatagioannival megismerkedett, ott időzött a legszívesebben. Taníttatta a gyermekeket, és együtt játszott velük. Az alapító ekkor már nem élt, és egy kanonok, Cesare Storace igazgatta az intézetet. A növendékek egy délután Mastait hiába várták. Már vacsorázni indultak, amikor egy bíboros hintója állt meg a kapu előtt. A kocsis beszólt, hogy a közelben egy fiatal férfi görcsben vergődik az utca kövezetén. Giovanni-Maria volt. Bevitték az intézetbe, és ott tért magához.

VII. Pius megtudta, hogy mi történt ifjú rokonával. Magához kérette, fejére tette a kezét, és bátorította, hogy Istentől kérjen gyógyulást. „Isten meg fog hallgatni, kiváltképp, ha Mária, aki neked is anyád, és akinek nevét viseled, egyesíti közbenjárását imádsággal. Önála keress menedéket!” Giovanni-Maria megvigasztalódott. Elzarándokolt szülővárosából az oda

viszonylag közeli Loretóba, az akkori világ leghíresebb Mária-kegyhelyére. Rohamai pedig egyre ritkábbak és egyre enyhébbek lettek, végül egészen abbamaradtak. Már arra is merhetett vállalkozni, hogy pappá szentelteti magát.

Az egyházi rend felsőbb fokozatait Rómában a Doria-Pamfilj hercegek palotájának házikápolnájában kapta meg Pietro Caprano ikoniumi címzetes püspöktől: 1818 decemberében az alszerpapi rendfokozatot, egy félév múlva a szerpapságot és 1819. április 10-én az áldozópapságot. Betegségének gyanúja miatt minden egyes rendfokozathoz külön-külön pápai engedélyre volt szüksége. Sőt pappá szentelve is egy ideig csak akkor volt szabad miséznie, ha egy másik pap állt mellette.

Mint áldozópap a Santa Mária in Via Lata-templom kanonokja lett, ami önálló megélhetést biztosított számára. Ekkor már a Tatagioanni segéd-igazgatója volt. Sétálni vezette a párosan vonuló gyermekek sorát Róma utcáin, és a lakosság úgy emlegette, hogy az igazi „tata Giovanni”. Volt is nagy sírás-rívás, amikor el kellett szakadnia a rajta csüggő árváktól, mert a pápa Dél-Amerikába küldte diplomáciai megbízással, Chilébe.

Latin-Amerika 1816 és 1825 között felszabadult a gyarmattartó spanyol királyság uralma alól. A helyébe lépő köztársaságokban még rendezetlen volt az állam és a katolikus egyház viszonya. Cienfuegos chilei püspök a hazája nemzetgyűlésének helyeslésével Rómába érkezett, és pápai nunciátúra felállítását kérte Chilében. A Szentszék az ügy megtárgyalására Giovanni Muzi címzetes érseket küldte egyelőre csak „apostoli delegátusként”, vagyis nem diplomata rangú pápai követként. Ügyhallgatónak Mastai-Ferrettit adta melléje, titkárként pedig egy Giuseppe Sallusti nevű papot. A három olasz Cienfuegos társaságában 1823. október 5-én vitorlás „gyorshajóval” Genovából vágott neki a tengeri útnak, miután a trónra lépő új pápa, XII. Leó megerősítette megbízatásukat.

Az utazás egy kalandregény izgalmaival volt teljes. Mallorca szigeténél Palma kikötőjében, ahová a vihar elől behúzódtak, a spanyol hatóságok meg akarták akadályozni, hogy az országtól nemrég elszakadt köztársaságba utazzanak. Húsznapos vesztegzárral fenyegették őket, „hogy a pestisjárványt ne terjesszék”. Szerencsére igen határozottan védelmükre kelt a palmai érsek és a sardiniai konzul. Így csak öt napot vesztegelve tovább vitorlázhattak. Kilencven napot utaztak ezután az Óceánon, hol tomboló viharokba kerülve, hol a legteljesebb szélcsendben késlekedve, míg végre Buenos Airesban partra szállhattak.

Január közepén, a déli félgömb nyarának tikkasztó hőségében, járatlan pampákon utaztak át három hónapon át, míg Chile fővárosába, Santiagóba megérkeztek. Hat hónapig tartó huzavona kezdődött. Kiderült, hogy a chilei közélet tényezői egymás közt sem értenek egyet abban, hogy mit is akarnak. Mastai közben Limában, Peru fővárosában is megfordult. Az oda vezető hajóúton a partmenti szirteknél egy szegény halász mint önkéntes révkalauz mentette meg a hajót és a leendő pápa életét. A hálás Mastai ajándéka egy csapásra gazdag emberré tette.

Muzi érsek eredménytelennek látta küldetését, és vissza akart térni Rómába. Kész volt Mastait püspökké szentelni, ha helyette Chilében marad. Mastai azonban, bár közben megtanult spanyolul, előre látta a kudarcot, és csatlakozott a hazautazó érsekhez. Hét hónapra terjedő újabb óceáni hajózás után 1825. június 5-én Genovában léptek szárazföldre. Rómában számot adtak XII. Leónak sikertelenségükről. Mastai – néhány hónap szabadság után – Rómában a Tiberisen túli „San Michele a Ripa” intézet igazgatója lett. Ez voltaképp szegény leányok nevelőintézete volt, de külön osztályai voltak ipari tanuló árva fiúk, árva lányok, férfi és női fejezettek elhelyezésére, sőt börtön is politikai foglyoknak. Mastai nagy tette volt, hogy rendbehozta az eladósodott terjedelmes intézmény gazdálkodását. Evégett el kellett bocsátania egy csomó tisztviselőt, akik hűtlenül vagy hanyagul kezelték az intézet vagyont; a megmaradt személyzetet pedig munkára és takarékosagra szorította. Jó másfél év leforgása alatt az intézmény megszabadult adósságaitól, sőt a neveltek és a foglyok ellátása javult is. A pápa elismerésül Spoleto érsekévé nevezte ki a még csak harmincöt éves Mastait. A San

Pietro in Vincoli-bazilikában szentelték püspökké 1827. június 3-án, pünkösdvasárnap. Az érseki joghatóság jelvényét, a palliumnak nevezett gyapjú vállszalagot személyesen vette át a pápától. Kanonoki és igazgatói tekintélyes jövedelmét annyira eljótékonykodta, hogy pillanatnyilag nem tudta megfizetni sem a kinevezési okmány illetékét, sem spoletói palotája bebútorozásának költségeit. Bátyjának mint családfőnek kezességével egy nagyobb kölcsönt kellett felvennie.

Spoletói érsekségének idején bontakozott ki ragyogó szónoki tehetsége. Itália akkoriban a szép szavak és a mennydörgő szónoklatok földje volt. A nagy beszédek többsége a titkos forradalmi társaságok összejövetelén hangzott el. Hogy Mastai ékesszólás dolgában semmivel sem alábbvaló kortársainál, annak bizonyosága volt XII. Leó halálára mondott emlékbeszéde.

Egyházmegyéjében egyébként sok orvoslásra váró mulasztás és helyrehozandó rendetlenség fogadta. Ehhez nem volt elég a szó hatalma. A bajokon erős kézzel, de tapintatosan kellett segítenie. Ráadásul ismét háborús idők kezdődtek. Az 1830-as párizsi „júliusi forradalom” még Rómában is felajzotta azok hangulatát, akik az Egyházi Állam megszüntét, az egységes Olaszországot, sőt a köztársasági alkotmányt követelték. A rövidéletű VIII. Pius után, 1831. február 2-án XVI. Gergely lépett trónra, a politikailag legreakciósabb pápa (1831–1846). Teljesen az úgynevezett „Szent Szövetség”, I. Miklós cár és Metternich herceg osztrák császári kancellár elvei szerint kormányzott; sőt még vasutat sem engedett építeni országában. A forradalmat sürgetők külföldre menekültek vagy börtönbe kerültek. Bolognában mégis kitört a forradalom a pápai uralom ellen, és ideiglenes kormány alakult. Más tartományok is csatlakoztak. Ausztria egy egész hadosztállyal vonult be ellenük. A forradalom viszont összevont mintegy négyezer fegyverest, éppen Spoletónál. Az ütközet a város pusztulásával járhatott volna. Mastai érsek az osztrák táborba sietett, megígérte, hogy meggyőzi a felkelőket az ellenállás céltalanságáról, és szabad elvonulást kért számukra. Sikert ért el mindkét seregnél. A forradalmiak letették a fegyvert, és az érsek áldozatkészségéből útipénzt kapva elszórtak. Mastai öt békésen szerzett ágyút küldhetett Rómába. Jutalmul áthelyezést kapott az imolai egyházmegye élére, amelynek püspökei rendszerint bíborossá lettek.

Az osztrákok kivonulása után Lajos-Fülöp francia király küldött segédcsapatokat a pápának, hogy a forrongás újra fel ne lángoljon. Mastai Imolában szívélyes fogadtatásra talált, és igyekezett megbékíteni a lakosság szembenálló pártjait, amelyek hangadói gyakorta összejöttek palotájában. Nem egy ízben bírálta is a kormányzat merev intézkedéseit. A pápai kormányfő, Lambruschini bíboros államtitkár bosszankodva mondta emiatt: „Mastai házában még a macskák is szabadelvűek.”

Mastai bíborossá előléptetése így természetesen késett. Az öreg pápa 1839-ben mégis elhatározta a bíborosi kinevezést, de csak egy teljes év múltán hozta nyilvánosságra. Ettől fogva nemcsak a haladó közvélemény, hanem még a bíboros-testületnek a reakciós kormányzattal elégedetlen, megbékélést óhajtó tagjai is Mastaiban kezdték látni a jövő emberét. Ily körülmények közt halt meg a nyolcvanegy éves XVI. Gergely pápa egy elmérgedt lábseb következtében. Mastai bíborosnak Rómába kellett utaznia a pápaválasztásra.

Ötvenegy bíboros gyűlt össze Róma legmagasabb pontján, a Quirinál-halmon épült pápai palota Szent Pál-kápolnájában, amelynek méretei teljesen egyeznek a vatikáni Sixtus-kápolnáéval. A meglepően rövid pápaválasztás második napján, 1846. június 16-án, a szavazatok kétharmadát kettővel meghaladó szótöbbséggel Mastai-Ferretti bíboros pápa lett, életének ötvenhatodik évében. Az eredményhirdetés hallatára döbönt csend támadt a Quirinál terén. Mintha elhinni sem merték volna. Elsőnek a Tatagiovani Intézet árvái kezdték kiáltani: „Éljen IX. Pius, a szegények atyja!”

„A haladás pápájának” kezdő intézkedései méltók voltak egyéniségéhez. Igyekezett eltávolítani az elégedetlenség okait. Amnesztiát adott a politikai bűncselekmények miatt bebörtönzötteknek, továbbá a száműzötteknek és a külföldre menekülteknek. Becsületszavukat kellett adniuk, hogy a közkegyelemmel vissza nem élnek, és a pápához mint törvényes uralkodójukhoz hűségesek maradnak. Alá is írták az erről szóló nyilatkozatot, de a legtöbben tovább folytatták aknamunkájukat. Az új pápa négy vasútvonal építését engedélyezte. Enyhe sajtótörvényt alkotott. IX. Pius volt az első európai uralkodó 1848-ban, aki a párizsi februári forradalom utáni hónapokban parlamenti alkotmányt adott országának. De már későn. Pellegrino Rossi grófit, a pápa miniszterelnökét 1848. november 15-én leszúrták a római Cancellaria-palota lépcsőházában, amikor az országgyűlés megnyitására érkezett. Tíz nap múlva IX. Pius feltűnést nem keltve, csukott bérkocsin menekült székvárosából. A Nápolyi Királyságban talált menedéket. Rómában kikiáltották a köztársaságot.

A pápa ötszázkét napos távollét után mégis visszatérhetett. A Louis Bonaparte elnöksége alatt álló Francia Köztársaság csapatai visszafoglalták számára államát, és további jelenlétükkel biztosították a pápai uralmat. IX. Pius a haladás eszméivel nem barátkozott többé. Amikor Louis Bonaparte – már mint III. Napóleon császár – megbukott, a francia katonaság eltávozott, és 1871. október 2-án népszavazás csatolta az egyesült Olaszországhoz az Egyházi Állam utolsónak megmaradt területét, Róma városát. A pápa még hét évet élt, vatikáni palotájába zárkózva.

Gioacchino Vincenzo Pecci – XIII. Leó: 1878–1903

A 20. század hajnalát köszöntő pápa a világ köztiszteletét élvező nagy diplomata volt Szent Péter székén. Ország nélküli uralkodó; egyszermind az első a pápák sorában, aki körlevéllel állt az emberi jogait követelő munkásosztály oldalára. Ő lett a keresztény szocialisták és a keresztény demokraták mozgalmának pápája is. Körlevélben kívánta azt is, hogy a bourbon-királypárti vagy a bonapartista-császárpárti francia katolikus tömegek ismerjék el végre-valahára a köztársasági alkotmányt. Keresztény bölcséleti és hittudományos fellendülést is köszönhet neki az egyház, amelynek egy negyedszázadon át volt legfőbb pásztora.

XIII. Leó pápa

Gioacchino Vincenzo Pecci 1810. március 2-án született a jelentéktelen, alig ötezer lakosú Carpineto községben, az akkori Egyházi Állam területén. Szülőfaluja Anagnitól mintegy négy óra járásnyira fekszik egy vad völgyben, a Monti Lepini hegyvidéken. Apja jómódú, nyílteszű gazdaember volt, aki rokonszenvezett az újszerű koreszmékkal. A francia megszállás idején, a napóleoni években a községi bíró tisztét is viselte. Felesége, a közeli hegycsúcsra épült Coriból való Anna Prosperi-Busi a középnyorvég nagynevű népi hőst, Cola di Rienzót számíthatta ősei közé, és a szegények bőkezű táplálója volt. Hét gyermekük közül Gioacchino volt a hatodik, akit anyja inkább a másik keresztnéven Vincenzónak szólított, és Ninónak becézett. A fiúcska kiváltképp közvetlen bátyjához, a három évvel idősebb

Giuseppéhez vonzódott testvérei közül. Mind a ketten – apjuk példájára – a könyvek barátai voltak. A két fiú együtt szokott olvasgatni a ház körüli szelíd gesztenyefák árnyékában. Nino, amikor pápa lett belőle, bíborosi méltóságra emelte a szintén egyházi pályán működő Giuseppét.

A szülők nem garaszkodtak a két tehetséges fiú iskoláztatásával. Középiszkolai tanulmányokra az eléggé távoli, de még az Egyházi Államban fekvő Viterbo jezsuita kollégiumába kívánták íratni őket. A Jézustársaságot 1773-ban „apostoli gondoskodásból” feloszlatta ugyan XIV. Kelemen pápa, hogy az ellenük folyó áskálódásnak véget vessen, de VII. Pius, mielőtt Napóleon fogságából 1814-ben Rómába visszatérhetett, sietett helyreállítani a Rendet. Viterbói kollégiumukat 1817-ben készültek újra birtokba venni. Így lehetett a tízéves Giuseppe és a nyolcéves Nino 1818. október elsejével jezsuita kisdíák. A két Pecci fiú, bár nem volt nemesi származású, zavartalanul beilleszkedett a nemes rangú vagy éppen főrendű többi növendék közé. Kiváltképp Nino tündökölt a latin nyelv kitűnő elsajátításában, és tizenkét éves korára már négysoros epigrammát írt klasszikus versformában latinul. Ám a jezsuita atyák értettek nemcsak a klasszikus műveltség magas szintű elsajátításához, hanem nagyra hivatott tanítványaik becsvágyának felébresztéséhez is, beléjük oltva a nemes versengés szellemét. Természetes tehát, hogy Nino nemcsak pappá öhajtott lenni, hanem majd emelkedni is az egyházi pályán.

Hét szép esztendőt töltött a két Pecci fiú a viterbói kollégiumban. Csak a szünidőkre utaztak vissza a szülői házba. De a kollégiummal is számos nagyszerű kirándulást tehettek Viterbo környékére, hiszen a jezsuita atyák már a rendalapító Loyolai Szent Ignác óta törődtek az ifjúság egészséges testi fejlődésével, a város környéke pedig bővelkedett élménykeltő helyekben. Viterbótól délre a kedves kis Vicói-tó és a Ciminói-dombok napfényes tölgyesei csalogatják mindmáig a kirándulókat. Délnyugatra Toscanella, mai nevén Tuscania városának elhanyagolt, félig romos, birkaistállónak használt középkori keresztény bazilikáit látogathatták meg, vagy a sziklafalba vágott etruszk sírszobákat; délkeletre ugyanilyen sírűregeket a Civitacastellana alatti patak völgyben. A környéket járó diákok Viterbótól északkeletre felkereshették Bomarzo mellett, az Orsini hercegek birtokán az elvadultan pusztuló Szörnyek-kertjét, ahol természetes sziklákból kifaragott óriás ember- és állatszobrok ijesztegetik a kóborlót. Északnyugaton pedig ott tündöklük regényes szigeteivel a Bolsenai-tó, partján a városkával, ahová el lehet zárandokolni Szent Krisztina vértanúleány katakombájához meg a „bolsenai csoda” színhelyére, ahol 1263-ban a szentostya vérezni kezdett a miséző pap előtt. Íme, időnkint mennyire színes lehetett egy viterbói diákélet! A két Pecci-fiú számára csupán a hetedik tanév végén vetett rá árnyékot édesanyjuk elvesztése. A jó asszony ekkor már évek óta Rómában élt, ahonnét néhány óra alatt utazhatott a postakocsival Viterbóban tanuló fiaihoz, vagy egy-két napon belül levelet válthatott velük. Rómában halt meg 1824. augusztus 5-én, ötvenegy éves korában.

A két fiú felsőbb tanulmányokra Rómába települt át otlakó nagybátyjukhoz, Antonio Peccihez. Ekkor még XII. Leó ült a pápai széken (1823–1829), eredeti nevén Annibale della Genga. Épp 1824-ben bízta ismét a jezsuitákra a még Loyolai Szent Ignác által alapított Collegium Romanumot. Ez a Rend nagy múltú tanulmányi központja volt Rómában, a Pantheon közelében. A négy utcára néző irdatlan épületben egykor számos későbbi pápa tanult. A legfelső emeleten éltek tanulmányi éveiket az ifjú jezsuita szentek, Gonzaga Szent Alajos és Berchmans Szent János. Az intézet tanára, majd igazgatója volt egykor a legnagyobb katolikus hitvédő, Bellarmino Szent Róbert (†1621). Itt helyezte el, és itt nyitotta meg újra 1825-ben a XIII. Gergelyről elnevezett egykori egyetemet az új pápa, és itt lett bölcsészhallgató az ifjabbik Pecci fiú, míg a bátyja, Giuseppe belépett a jezsuita rend újoncnövendékei közé.

Az életvidám, minden irányban, de elsősorban a politika iránt érdeklődő, művésztelvező, az egész Rómát keresztül-kasul bekóborló egyetemi diák akkor még a Vincenzo keresztnevet

használta. Kitűnően haladt tanulmányaiban. Már elsőéves korában feltűnt azzal a latin értekezésével, amelyben a keresztény Rómát hasonlította össze a pogánnyal; sőt megnyerte azt a pénzjutalmat is, amelyet az egyetem tűzött ki latin hexameteres költeményre. A vers megadott tárgya „Baltazár király lakomája” volt, és zárhelyi megírására hat óra állt rendelkezésre. Pecci százhusz hibátlan sort írt. Tanárai egyhangúlag ítelték neki a díjat.

Az idő tájt lett lelkes híve a nagy középkori bölcselőnek és hittudósnak, Aquinói Szent Tamásnak (†1274). Néhány jezsuita barátja, így a Collegium Romanum fiatal igazgatója, Luigi Taparelli d' Azeglio örgróf (†1862) és Carlo Curci jezsuita növendék (†1891) őt is bevonták a maguk „tomista összeesküvésébe”. Nem csekély merészség kellett hozzá, hiszen a jezsuita rend hivatalos „világnézete” a tomizmustól különböző „molinizmus” volt, amely rányomta bélyegét a rendtagok nézeteire a bölcsélet és a hittudomány számos ágában. Sőt a külön úton járó fiatalok a Collegium akkori tantervével is ellentétbe kerültek, mert akkor még Descartes és Leibniz bölcséletének egy változatát tanították előírászerűen a katolikus papképző intézetekben úgyannyira, hogy a domonkos rendi nevelés kivételével másutt a legszigorúbban tilos volt Szent Tamás bölcsellete. Akit a Collegiumban rajtaérték volna, hogy ilyesmivel foglalkozik, akkoriban menten eltávolították volna a növendékek sorából. Az első legújabbkori bölcsélet-tankönyvet, amely Aquinói Szent Tamás szellemében készült, a jezsuita Matteo Liberatore írta és jelentette meg 1840–1842-ben. Ugyanő alapította meg Taparelli és Curci társaságában a *Civiltà Cattolica* című római folyóiratot, amely 1850 óta mindmáig él, és annak idején sokat tett mind Szent Tamás, mind pedig a szociális kereszténység gondolatvilágának népszerűsítése terén. Amikor Pecci pápa lett, alig másfél évvel székfoglalása után, 1879-ben kibocsátotta „Aeterni Patris” kezdetű körlevelét, amellyel szenttamási alapokra helyezte az egész katolikus bölcséleti oktatást. Ezzel döntő diadalra segítette az újtomizmust, nem csekély szorongást keltve a hagyományait féltő jezsuitákban. Taparelli akkor már nem élt; a körlevél megfogalmazásában Liberatore segítette a pápát. Utóbb ő lett a munkások helyzetéről 1891-ben kiadott „Rerum novarum” körlevélnek egyik főmunkatársa is.

Pecci mint egyetemi hallgató még csak harmadéves volt, amikor első helyeztként nyert jutalmat kémiai és kísérleti fizikából, úgyszintén elméleti fizikából is. 1829-ben befejezte bölcsészeti tanulmányait, és neki kellett volna vezetnie a nyilvános záró vitatkozást. Egészségi állapota miatt azonban nem vállalta. Törékeny szervezete belebetegedett a tanulásba. Álmatlanság, láz, étvágytalanság, fejfájás és gyomorfájdalmak kínozták. A látása is meggyengült. Húszéves volt ekkor, és már hittudományt hallgatott. A hajkorona-rendet még akkor felvette, amikor beiratkozott az egyetemre. Már a tágabb értelemben vett papsághoz tartozott, és reverendát viselhetett. Mostantól közvetlenül a papságra készült. Szentírás-értelmezést Zaverio Patrizinál hallgatott, ágazatos hittant pedig a nagynevű dogmatika-tanszékvezetőnél, Giovanni Perronénál. Közben – mint repetítor – a közeli Német-Magyar Kollégium növendékeivel is foglalkozott. Több alkalommal kitént a nyilvános vitatkozásokban, mint az egyetem évkönyvei meg is örökítik. 1832-ben avatták a hittudomány doktorává. Ettől kezdve eredeti első keresztnevét, az érzése szerint előkelőbben hangzó Gioacchinót (Joákimot) használta a Vincenzo helyett, már csak azért is, hogy össze ne tévesszék névrokonával, Vincenzo Pecci római kanonokkal.

A tanáraitól jósolt fényes jövőt Pecci – immár Gioacchino – egyházi közigazgatási és külügyi szolgálatban kívánta biztosítani a maga számára. Az Egyházi Állam tisztviselő karának és leendő diplomatáinak főiskolája a pápai *Accademia dei Nobili* volt, a nemesek akadémiaja. Oda szeretett volna felvételt nyerni. Csakhogy Pecci nem volt nemes származású. Ekkor jött segítségére atyjának régi jó barátja, Gioacchino Fosi anagni püspök, aki ajánlással és pénzadománnyal bevétette a nagyratörő ifjú doktort az anagni patriciusok „aranykönyvébe”. Így már beiratkozhatott az Akadémiára. A rangos főiskola növendékeinek hittudományos továbbképzésük mellett polgári és egyházi jogot kellett hallgatniuk az 1303-

ban alapított római Sapienza-egyetemen. Ez utóbbinak székháza a Piazza Navona közelében ma is álló palota volt, amelynek díszudvara valósággal építészeti csoda: Giacomo della Porta loggiáival és a jogtudósok Szent Ivo-templomának képzeltűs homlokzatával, amely Francesco Borromini remeke. Az épület ma állami levéltár, és őrzi az egykori Egyházi Állam okmányanyagát is. Itt nyert Pecci 1835-ben hatvan arany jutalmat „Közvetlen fellebbezés a pápa személyéhez” című jogtudományos értekezésével, és itt avatták a polgári és az egyházi jog doktorává. Felfigyelt rá az Akadémia védnöke, az agg Bartolomeo Pacca egykori bíboros államtitkár, és az ő ajánlására kapta az ifjú kétszeres doktor XVI. Gergelytől a pápa házi prelátusának kitüntető címét, noha még alszerpap sem volt. Kinevezést kapott továbbá a Signatura nevű pápai főtörvényszék előadójává és a községi közigazgatás („buon governo”) kormányzójává is. Az egyházi rend felsőbb fokozataira, nevezetesen az alszerpapságra és a szerpapságra a pápa római helytartója, Carlo Odescalchi bíboros szentelte. Tőle részesült az áldozópapi fokozatban is 1837. december 31-én. Pályakezdésének életszakasza ezzel lezárult. Édesapja két hónappal élte túl az örömnövepet. Még megérte azonban fiának magas kormányzati állásba emelkedését, ami a Szentszék legteljesebb bizalmáról tanúskodott.

Mintegy húsz évvel azelőtt, a szerencsésen véget ért hosszú francia megszállás, és I. Napóleon végleges bukása után állt helyre az ezer évnél is idősebb Egyházi Állam. Közigazgatását – az addigi jogrendet eltörölve – VII. Pius pápa 1816-ban tizenhét egyenlő rangú tartományra, „delegációra” osztotta fel, és mindegyik országrész fölé papi jellegű kormányzókat rendelt. Ezeket apostoli delegátusoknak (megbízottaknak) nevezték, vagy ha esetleg bíborosok voltak, apostoli legátusoknak (követeknek). Pecci még huszonnyolc éves sem volt, amikor egy hónappal az első miséje után kinevezte a pápa az Isten háta mögötti beneventói delegáció kormányzójának, őszintén szólva nem volt kedvére a Rómától távoli állomáshely, ahol ráadásul megérkezése után harmadnapra megbetegedett tifuszban. A közeli Nápolyból hívott orvosok lemondtak róla; ám a vékonydongájú fiatalember mégis kilábolt a betegségből. Tartományában még teljesen középkori állapotokat talált, nemes földesurakkal és oltalmuk alatt virágzó csempészettel meg útonállással. Pecci, mintha apjától örökölte volna, jó gazdának bizonyult. Utakat kezdett építeni, javított a lakosság életszínvonalán, rendőrséget szervezett, és megszállatta velük a bandák menedékéül szolgáló kastélyokat. A nápolyi király levélben köszönte meg neki, hogy véget vetett a csempészetnek, és eltávolította a Nápolyból odaszökött bűnözőket. Pecci persze szabadulni kívánt a veszedelmes helyről, és visszakerülni Rómába. 1841 júliusában át is helyezték, bár nem a fővárosba, hanem a művelt és élénk szellemű Perugiába. Kormányzótehetségnek bizonyult ott is. Gabonaraktárakat épített, meggyorsította az igazságszolgáltatást, a tartományt beutazva ellenőrizte a tisztviselőket, újra életbe léptette a gyűlölt francia megszállók két jó intézkedését: az időközben megszüntetett kötelező himlőoltást és éjnek idején az utcai világítást. A papság világi uralma elleni izgatás hidegen hagyta, sőt fényes fogadtatást tudott rendezni az öreg XVI. Gergelynek, majd Lambruschini bíboros államtitkárnak is, és ezzel megnyerte jóindulatukat. Két évbe sem telt, hogy címzetes érseki rangot kapott, püspökké szenteltek és nunciusként, pápai követként Brüsszelbe kellett utaznia a belga királyi udvarhoz.

Belgium, az egykori Habsburg-Németalföldnek sűrűn lakott, csaknem szintiszta katolikus déli része 1830-ban elszakadt a kálvinista Hollandiától, és önálló alkotmányos királyság lett. A rendkívül művelt, éles eszű és vezetésre termett uralkodó, a Szász-Coburg családból való I. Lipót (1831–1865) lutheri protestáns volt és szabadkőműves, de a felesége francia királylány, mélyen vallásos katolikus, és a trónörökös fiúcska is. A nuncius 1843 márciusában indult el Rómából. Az egyházi Államban akkor vasutak még nem voltak, postakocsival kellett utaznia. Franciául beszélni addig még nem tudott, útközben tanulta. A király már abban a hónapban átvette tőle a követi megbízólevelet, és családjával együtt nagy bizalommal volt a választékos

modorú és sokoldalúan képzett fiatal diplomata iránt. Pecci bejáratos lett a királyi palotába. A kisebbik királyfit, a brabanti herceget több ízben is karjára vette. A király olykor véleményét és tanácsot kért a nunciustól.

A kiterjedt szentelepekkel bíró Belgiumban módjában állt Peccinek a helyszínen tanulmányozni a rohamos nagyipari fejlődést és a munkásosztály helyzetét. Járt bányákban, látogatta a gyárat, megismerte egy parlamenti demokrácia működését, a politikai pártok szerepét; sőt a haladó katolikus mozgalmi és politikai életet is. A püspöki kar tagjai részletesen tájékoztatták a belgiumi állapotokról. Az országban, függetlenségének kezdete óta, csaknem szüntelen harc folyt a katolikus párt és a vallásos múlttal gyökeresen szakítani kívánó „liberális” párt között. Ez utóbbi vallásilag közömbös iskolázást követelt, míg a katolikus többség ragaszkodott a keresztény szellemű oktatáshoz és neveléshez. A két párt egymással koalícióba lépve kormányzott ugyan, de a liberálisok voltak a hangosabbak és erőszakosabbak. A lakosság az országgyűlési választásokon szabadon nyilváníthatta akaratát. Ennek köszönhetően Belgium szinte az egyedüli volt az európai országok között, ahol 1848-ban nem tört ki forradalom. Magyarország akkor a brüsszeli alkotmányt másolta le.

Pecci a koalíció megbuktatását és a katolikusok győzelmét várta az 1846-os belgiumi országos választásoktól. A püspökökön keresztül igyekezett hatni a nagyobb részben falusi katolikus választók tömegére, hogy a koalíció megszűnjék, a katolikus iskolákat is a hatóság tartsa el, és minden iskolában általános és kötelező legyen a hitoktatás. Ámde a választáson a liberálisok győztek. Az új kormány igen kemény modorban követelte a Szentszéktől a nunciust mint nem kívánatos személynek visszahívását. Meg is történt. Pecci magvetése azonban nem ment végképp veszendőbe. Az 1880-as választást már a katolikus párt nyerte meg, és maradt kormányon az első világháborúig. Új törvények biztosították nemcsak a közömbös iskolák, hanem a katolikus, úgynevezett „szabad iskolák” hatósági fenntartását is, amelyek terhére addig a hívő tömegek viselték. Kötelező lett az iskolai hitoktatás is.

Pecci közéleti működése tehát akkor még kudarcra végződött, és a rendkívül törekvő bukott nuncius – nagy búsultára – nem kapott újabb és tekintélyesebb diplomáciai küldetést. Utazgatásban keresett vigasztalást. Bejárta Németországban a katolikus Rajna-vidéket, és megismert egy rendkívüli szervező képességű, tevékeny főpapot Johann von Geissel kölni érsek személyében. Utána négy hetet töltött Angliában, ahol fogadta Viktória királyné és férje, Szász-Coburg-Gothai Albert, a belga király rokona. Majd barátságot kötött és hosszas beszélgetéseket folytatott Nicholas Wisemannal, akit mint az angol papnövendékek kollégiumának igazgatóját még Rómából ismert. Pecci három hetet időzött Párizsban is. Ott a belga királyné ajánló levelével kereste fel Lajos-Fülöp francia királyt. 1846. május 22-én érkezett vissza Rómába.

Minthogy Pecci a katolikus ügy védelmében bukott el, illett megjutalmazni. Rádadásul a belga király levélben kérte a pápát, hogy nevezze ki bíborossá a volt kiváló nunciust. Peccit Rómában már kinevezés várta Perugia püspökévé, mégpedig az ottani hívek kifejezett kívánságára, akik hálásan gondoltak vissza tartományuk egykori kormányzójára. A bíborosi kinevezés is megtörtént, bár XVI. Gergely egyelőre titokban – „in petto” – tartotta, de titkát végül is sírjába vitte, mert a pápa 1846. június elsején meghalt.

Pecci a püspöki székére addigi érseki címét is magával vitte. Perugiai főpásztorságának ideje egybeesik IX. Pius pápaságával; így az ezer esztendő múltú Egyházi Állam megszűnésével is. A válságos időkben Pecci nagy politikai bölcsességet tanúsított. Elvhű, de udvarias viselkedésével tiszteletet vívott ki magának az új uralom hatóságai részéről. Tiltakozásai határozottak voltak, de sohasem sértők. A közéletbe nem avatkozott be, és olvasmányai hatására felismerte hivatását: hidat építeni egyrészt a keresztény igazságok és az értékes haladó eszmék között, másrészt az egyház és a modern államok között. Ez voltaképp a keresztény demokrata és a keresztény szociális szabadságeszmék vállalása az úttörő francia

pap-közíró, Felicité Lamennais nyomában, de megtisztítva az egyházban lenézett és elmagányosodott szerző túlzásaitól.

Az érsek-püspök alkotó főpásztornak bizonyult a maga egyházmegyéjében. Mindenekelőtt a papképzéssel törődött: a növendékek tanulmányi haladását és egyéniségük alakulását személyesen ellenőrizte és irányította. A bölcelet művelésére Aquinói Szent Tamás Akadémiát alapított Perugiában, és nyomtatásban kiadta az ott elhangzó előadásokat. Felvirágoztatta a perugiai egyetemet. Negyvennél több templomot épített, részben saját költségén. Híveinek gondolkodását értékes tartalmú főpásztori körlevelekkel irányította.

A politikai haladás jelszavaiban keservesen csalódott IX. Pius pápa idegenkedett Peccitől, és sokáig távol tartotta Rómától. 1853 decemberében végre megadta neki a bíbort, és ettől fogva benne kezdték látni a jövő emberét azok, akik enyhülést vártak az Olasz Királysággal való megegyezést mereven elutasító pápaság után.

Pecci már maga is öreg ember volt, amikor 1877-ben az agg IX. Piust köszöntötte a volt Egyházi Állam püspökeinek nevében a pápa püspökké szentelésének ötvenedik évfordulóján. A pápa ez alkalommal Filippo De Angelis bíboros személyében camerlengót nevezett ki, a bíboros-testület kamarását, akinek feladata lesz, hogy a pápa elhalálása esetén, a széküresedés idején intézkedjék a halaszthatatlan ügyekben, és gondoskodjék az új pápa megválasztásának zavartalanságáról. De Angelis azonban előbb halt meg, mint a pápa. Helyére két bíboros ajánlatára Pecci került. Rómába kellett költöznie; Perugiában a segédpüspöke helyettesítette. IX. Pius egy félévet sem élt már, és 1878. február 7-én halt meg, pápaságának harminckettedik évében. A bíboros államtitkár lemondott; vatikáni lakásába ideiglenesen Pecci költözött be. Összesen hatvannégy tagja volt a választó testületnek.

A pápaválasztások szokásos színhelye az utóbbi időben a quirináli pápai palota volt, nevezetesen a benne épült Szent Pál-kápolna. Ám erről akkor már szó sem lehetett, hiszen a Firenzéből átköltözött királyi család lakott a palotában. A vatikáni palotát kellett tehát újra pápaválasztásra berendezni. Gyors munka volt, és a camerlengo irányítása alatt mintegy ötszáz ember dolgozott rajta. A bíborosok helyiségeit több emeleten helyezték el, mindegyiküknek lehetőleg négyszobás lakosztályt alakítva ki: hálószobával, ebédlővel és szobácskával a titkár meg az inas és esetleg az orvos számára. Választóhelyiség a Sixtus-kápolna lett, ahol minden egyes bíborosnak egy-egy íróasztalkát és egy széket állítottak az oldalfalak elé. Minden szék fölött egy kis mennyezet volt, a IX. Piustól kinevezettek fölött viola színű, a régebbiek fölött zöld színű mennyezet. Evégett vashorgokat mélyesztettek a freskókba. Máig ott vannak. Az új pápa megválasztása után a mennyezeteket le lehetett hajtani. Négy súlyosan beteg bíboros képtelen volt részt venni a választáson; a lisszaboni és a New York-i bíboros pedig még úton volt.

1878. február 18-án reggel Friedrich zu Schwarzenberg herceg prágai érsek, a bíboros-testület elnöke szentmisét mondott a Szentlélek segítségül hívásával; egy vatikáni prelátus pedig szónokolt arról, hogy milyen pápára volna szüksége az egyháznak. A választók a Sixtus-kápolnába vonultak, meghallgatták a pápaválasztásra vonatkozó egyházi rendeletek felolvasását, és esküt tettek. A magyar szent korona országaiból ketten vettek részt: Simor János esztergomi és Mihalovich József zágrábi bíboros érsek. A konkláve öre Mario Chigi herceg kívülről bezárta a választók helyiségeit tartalmazó épületszárnyat, Pecci mint camerlengo pedig belülről. A többi ajtónyílás el volt falazva. Így teljes volt az elzártág és a választás függetlensége.

A camerlengót pápává megválasztani nem volt szokásos. Pecci megbízatása tehát végzetes lehetett. Maga IX. Pius a jelentéktelen Bilio bíborost szánta utódjának. Ám Peccire már az első szavazáskor tizenkét szavazat esett, Bilióra csak feleannyi. Másnap negyvennégy szavazattal Pecci pápa lett. A Leó nevet választotta magának, mert pápai eszményképét látta a diplomata múltú XII. Leóban, aki Lamennais-t nagyra becsülte. A választás eredményét

nem a Szent Péter-téren tudatták a néppel, hanem a Péter-bazilika belsejében. Az Egyesült Olasz Királyság kormánya és a főváros tanácsa a pápaság iránt ellenségnek számított.

Az új pápa hatvanhét éves volt, és igen gyengének látszott. Attól tartottak, hogy nem éri meg a március harmadikára kitűzött koronázást. Azt meg éppen nem remélhették, hogy egy negyedszázadra terjedő, sikerekben gazdag pápaság következik. Ily csaknem páratlanul hosszú időn át hirdethette elgondolásait új méltóságában. Mint az egyház legfőbb pásztora is diplomata maradt. Nagy megbecsülést mutatott a francia köztársaság iránt. Ott, amíg ő élt, nem következett be az egyház és az állam erőszakos szétválasztása. A német és a belga „kultúrharc” is véget ért: mindkét állam változtatott az egyház érdekeit sértő állapotokon. A világ sajnálta az országát veszített IX. Piust, de csodálva tisztelte XIII. Leót, aki földi birtokok visszaszerzése helyett a réginél is nagyobb nemzetközi tekintélyt szerzett a pápaságnak.

Angelo Giuseppe Roncalli – XXIII. János: 1958–1963

A világ közszeretében álló öreg pápa, akinek személye körül a kedves anekdoták felhője keringett, észak-olasz, közelebbről „bergamaszk” parasztcsaládban született, vagyis Bergamo vidékén. Szülőhelye Sotto il Monte még csak nem is igazi falu, hanem egymástól dombháttakkal elválasztott házak és apró települések gyűjtőneve. Az a házcsoport, amelyben a későbbi pápa meglátta a napvilágot, a Camaino – azaz Casa Maino (Mártonháza) – nevet viselte, mégpedig a 15. század óta. Ekkor vándorolt ugyanis oda a közeli Imagna-patak völgyéből, Roncaglia di Cepino községből egy bizonyos Maitino (Martino) nevű telepes. Itt épített magának családi házat a hegy tövében (sotto il monte). Volt három fia, akik révén a Roncalli család elágazott a környéken: a „szigetnek” nevezett területen, az Adda- és a Brembo-folyók közén. Az ősi ház mindmáig áll, bár a tulajdonos családok neve változott az idők folyamán. A leendő pápa harmincöt éven át bérelte mint nyaralót a Scotti családtól. 1925-ben felújították az épületet. A homlokzatán 15. századi szentképes falfestmények bukkantak elő, fölöttük egy családi címerrel, amely fehér és vörös pólókkal vágott mezőben bátyatornyot ábrázol. Ez a rajz került aztán Angelo Giuseppe Roncalli érsek, majd velencei bíboros-pátriárka és végül pápa címerébe, mint a bergamói szülőföld emléke.

XXIII. János pápa

A pápa atyja, Giovanni-Battista Roncalli 1854-ben született. Bérelt szántóföldön termelte elődeinek módján a kukoricát meg a búzát, és szőlőt művelt a domboldal lépcsőzetessé tett

szintjein, amelyek neve bergamói tájszólásban „roncai”. Talán ebből a szóból ered a családjuk neve is.

Sotto il Monte környékén áhítatos korok emlékeit hordozza a bergamói vidék. A Roncalli-háztól két kilométerre áll a baccanellói ferences zárda. Harangjának szavához igazodik a paraszti nép napirendje. Az Adda túlszéljén van Somasca, ahol Emiliani Szent Jeromos velencei nemes úr alapított szerzetesrendet a szegény nép oktatására és árváinak nevelésére. Ott is halt meg 1537-ben. Szintén a folyó túlszéljén található az Erdei Madonna szentélye, ahová eljárt időnkint édesanyjával a kis Angelo gyalogszerrel vagy számárvonta kordén. A Sotto il Monte fölötti magaslaton láthatók a clunyi bencés monostor-szövetség virágkorának emlékei: a fontanellai apátság romjai és az újjáépült pontidai perjelség. A vidék fővárosában működik máig az a püspöki papnevelő intézet, amelyet a trentói egyetemes zsinat reformintézkedéseinek mintaszerű végrehajtója, Borromeo Szent Károly milánói bíborosérsek alapított (†1584), és egy további nagy reformpüspök, Barbarigo Szent Gergely szervezett újjá, 1690-ben adott tanulmányi szabályzattal. A jól képzett papság vezetésével az egész vidék földművelő népe töretlenül őrizte meg hitét, és gyakorolta ősei vallásosságát.

Giovanni-Battista a szomszédságból házasodott, a brusicói Marianna Mazzolát vette feleségül. Három leánygyermekük után 1881. november 25-ének egy hűvös reggelén végre megszületett az elsőszülött fiú. Alighogy megfürösztötték az újszülöttet, olasz népi szokás szerint azonnal vitték is kereszteltetni. De nem a plébániatemplomba, mert az a hegyen volt, ahová nehéz lett volna felkapaszkodniuk, hanem a szülőház közelében álló Szűz Mária-templomba. Ez szolgált egyébként is keresztelő templomul a rossz karban lévő másik helyett. Csakhogy estig kellett várakozniuk, míg a plébános hazaérkezett a városból. A boldog apa időközben a községházán is bejelentette fia születését, aki még aznap este megkapta az Angelo Giuseppe nevet a keresztségben. Keresztapja Zaverio bácsi lett, az apának és négy testvérének nagybátyja, aki agglégény maradt, és nyolcvannyal éves korában bekövetkezett haláláig őt tekintették a nagycsalád fejének.

Vasárnaponként az ünneplőbe öltözött család meghallgatta a reggeli kismisét, azután a délelőtti, szentbeszédhez kapcsolódó nagymisét, sőt délután is mindnyájan újra átvonultak a templomba részt venni a plébánostól adott hitoktatáson. A kis Angelo az évek során erős testű fiúcskává fejlődött, és a camaitinói elemi iskolában megtanult írni-olvasni. Pap szeretett volna lenni, és közölte is szándékát édesanyjával meg a plébános úrral. Iskolatársai kis plébánosnak nevezgették. Nyolcéves volt, amikor a szomszéd falu papjához küldték lakni és latint tanulni. Oktatója meglehetősen durván bánt vele, de egy év múltán már alkalmasnak találta, hogy a harmadik gimnáziumi osztályban tanuljon tovább. Egy paprokonának ajánló levelére felvették a celanai gimnáziumba, ahová napról napra kilométereket kellett gyalogolnia. Az iskolában nem haladt. Előismeretei hiányosak voltak, tanára pedig nem értett a tanításhoz. Ráadásul a fiúcska magaviseletét is megrótták – ártatlanul. A megrovást tudató levelet vele küldték el plébánosrokonának címére. A fiú útközben összetépte a levelet. Két pofont kapott érte a címzettől, és ezzel vége is lett az ügynek. A család pedig elhatározta, hogy Angelót a bergamói papnevelőbe küldi, vállalva érte az áldozatot, minthogy az ellátás ott nem volt ingyenes. A szülői háznak ez némi gondot jelentett, mert a nagy család időközben szépen tovább gyarapodott. Húsz gyerek élt már együtt a háznál: testvérek és unokatestvérek, tíz fiú és tíz leány, közülük Angelónak kilenc testvére. Harmincan ültek együtt az ebédlőasztalnál, és szegények voltak. Az asztalra sohasem került kenyér, csak kukoricamálé, polenta; bor csak a felnőtteknek, hús csak ritkán, házisütésű édestészta csak karácsonykor és húsvétkor. A tejet saját teheneik adták az istállóból. Ha koldus jelentkezett, a családnya a gyerekek mellett szorított helyet neki az asztalnál. Esténként szintén a családi asztal körül mind a harmincan együtt mondták el a szentolvasót Zaveriónak, a nagyapai nagybácsinak előimádkozásával.

Angelo a tizenkettedik évében járt, amikor 1892. november elejére bevonult a bergamói papnevelőbe, a középiskolás papjelöltek „kisszemináriumába” mint harmadik gimnazista. Nyolc évet töltött ott a szünidők kivételével. Eleinte közepes tanuló volt, de szorgalmával az osztályelső közé küzdötte föl magát ötödikes korára. Elöljárói olyan komoly fiúnak tartották, hogy alig múlt tizennégy éves, amikor megengedték neki, hogy felvegye a hajkoronát, amivel már a tágabb értelemben vett papság tagjává lett. Bergamói tanulmányainak vége felé, 1899 nyarán egy környékbeli plébánosnál, Don Locatellinál vendégeskedve megismerkedett egy éppen ott üdülő, igen nagyra hivatott fiatal római prelátussal, Monsignore Giacomo Radini-Tedeschivel. Oly jó benyomást keltett, hogy évek múltán, amikor Radini-Tedeschi 1905-ben bergamói püspök lett, Roncallit vette maga mellé személyi titkárnak; egykori vendéglátóját pedig, Locatellit, házgondnokának.

Az előző években még folytatódott Roncalli papjelölti tanulmányai Bergamóban, majd 1900 ősztől Rómában. Ott egy alapítvány tette lehetővé a tehetséges bergamói papnövendékek továbbtanulását a pápa Római Szemináriumában. Roncalli az első három között volt, akik élhettek ezzel a lehetőséggel. Onnét hívták be egyesztendei katonai szolgálatra gyalogosnak, és mint őrmester szerelt le. Aztán Rómában megszerezte a hittudomány doktorának fokozatát, majd 1904 nyarán áldozópappá szentelték.

Mint fiatal pap egy tanéven át a patrisztikát – az ókeresztény egyházi írók tanítását – adta elő a Sant’ Apollinare Intézetben. Az az évtized a hittől elhajló divatos nézetek kora volt, amelyeket „modernizmus” néven bélyegzett meg X. Pius pápa. Az ifjú Roncallit is ilyesmivel gyanúsította egy túlbuzgó feljelentő. Gyűjteni kezdték róla az adatokat a Szentszéknél. Életének erre a mozzanatára emlékezett vissza pápa korában, amikor egy papnövendék-csoportot fogadott kihallgatáson, és így szólt hozzájuk: „Látjátok, még pápa is lehet abból, akinek a hite tisztaságát a Szent Officium gyanúba fogta.”

Roncalli 1905 novemberében már éppen egyházi jogi továbbtanulásba akart kezdeni Rómában, amikor Radini-Tedeschi mint új bergamói püspök visszarendelte szűkebb hazájába, személye körüli titkári szolgálatra. Eddig az eseményig érkezik el az a töredékben maradt önéletrajzi vázlat, amelyet Roncalli 1950-ben kezdett írni. Ránk maradt azonban egy másik is, amely valójában lelki napló, „giornale dell’ anima”. A magábaszállás óráiban vagy lelkigyakorlatos napokon jegyezte le belé elmélkedéseit és elhatározásait, szórványos utalásokkal élete körülményeire. Tizennegyedik életévében kezdte el írni még gimnazista papnövendék korában, és még mint pápa is folytatta, 1962-ig bezárólag.

Roncalli éppen egy évtizeden át szolgálta püspökét annak püspökké szentelési szertartásától kezdve egészen az 1914-ben bekövetkezett haláláig. Társa volt utazásainak Ars-ba a szent minta-plébánosnak, Vianney Szent Jánosnak sírjához; Lourdes-ba, számos rendkívüli gyógyulás színhelyére; és Paray-le-Monialba, az újkori Jézus Szíve-tisztelet eredő helyére. Kísérte a bergamói egyházmegye háromszázötvenkét plébániájának végiglátogatásánál. Megismerhette az egész egyházmegyét, és hozzákezdhetett a főpásztori ellenőrző látogatások történetének megírásához. Püspökének halála után megírhatta az ő életrajzát is. Így ébredt fel Roncalli történetkutató hivatása.

Radini-Tedeschi grófi családból származott, és erősen közéleti, mozgalmi püspök volt. Egyházmegyéje már előzőleg bővelkedett a lakosság jólétét szolgáló intézményekben. Az érdekeltek alapítottak mezőgazdasági hitelszövetkezeteket, takarékos közkonyhákat, fogyasztási szövetkezeteket, amelyek le tudták törni a közszükségleti cikkek árával történő nyereszkeskedést, közösen vezetett malmokat, a tejtermelők szövetkezeteit, olcsó bérlakásokat, kölcsönösségen alapuló haszonállat- és termésbiztosítást. A püspök szüntelen tevékenységre biztatta a vezetésre hivatottakat anélkül, hogy a kezdeményező készséget és a felelősségtudatot kioltotta volna bennük. Roncalli mint püspöki titkár főpásztorának állandóan kísérő árnyéka volt. Rengeteget tanult tőle modorban és a világi személyekkel való bánásmód tekintetében. Emellett egyháztörténelmet és hitvédelmet kellett tanítania heti

három alkalommal a püspöki szeminárium növendékeinek. A nők Katolikus Akciója mellett is működött mint egyházi tanácsadó. Ráadásul tanúja volt a világi férfiak egységes és eredményes fellépésének a községi tanácsstagok és az országgyűlési képviselők választásának alkalmával. A részvételt ez utóbbiban a pápa tiltotta ugyan általában az olasz katolikusoknak, de kivételesen eltúrte éppen a derék bergamóiak részéről.

Radini-Tedeschi halálával véget ért Roncalli titkári megbízatása. Az új megyéspüspök mellőzte. Kapott egy szobát a szemináriumban, és tanári kötelességei mellett ellátta ott a gondnoki állást. 1915-ben, miután Olaszország belépett az első világháborúba, Roncallit újra behívták katonai szolgálatra. Bajuszt növesztett. Először őrmesteri rangban betegápolóként működött a bergamói kórházakban, majd pedig mint katonalelkész. Állása nem volt kellemes, mert a tisztek kimutatták, hogy lenézik. Egy kihallgatás alkalmával így szólt hozzá az alezredes – talán gúnyolódva, vagy talán engesztelőleg: „Ne méltatlankodjék, őrmester! Egy szegény magamfajta mi mást remélhet, mint egy újabb paszományt a sapkájára. De ön magasabbra fog hágni: főpap lesz, püspök és bíboros.” Nem tudhatta, hogy igazat jövendől.

A háború vége alig hozott változást Roncalli életébe. Tanári munkája mellé a papnövendékek lelkivezetője lett, iparkodva visszazökkenteni őket a papos gondolkodásba katonáskodásuk éveit után. Mellesleg tanulóotthonokat szervezett és igazgatott világi pályákra készülő főiskolás ifjak számára. 1920 vége azonban döntő fordulatot hozott. Értesítést kapott Rómából a Hitterjesztési Ügyek Kormánybizottságának elnökétől, Van Rossum bíborostól, a katolikus világmisszió nagyhatalmú főnökétől, akit az olasz püspökök tréfásan a „vörös pápa” névvel illettek. A bíboros közölte, hogy XV. Benedek pápa Roncallit szemelte ki a Hitterjesztés Műve olaszországi igazgatójának, és emiatt Rómába kell költöznie. Roncalli sejtette, hogy mi van a kinevezés mögött. Elhunyt püspöke baráti viszonyban állt Giacomo della Chiesa bíborossal, akiből 1914-ben pápa lett. Radini-Tedeschi irányította rá a leendő pápa figyelmét jó szervező képességű fiatal titkárára. A háború végeztével itt volt a jó alkalom, hogy a Hitterjesztés Műve központositott világszervezetté legyen, és alkalmas szervezőre volt szükség. Roncalli azonban sajnált kiszakadni szűkebb hazájából és szeretett növendékei köréből. Tanácsot kért a szentéletű Ferrari milánói bíboros érsektől, aki gégerákja miatt akkor már beszédképtelen volt, és írásban válaszolt: „Kedves tanár úr, tudja, hogy mennyire szeretem. A vörös pápa akarata a fehér pápa akarata, tehát Isten akarata. Hagyjon ott mindent, és induljon! Nagy áldás fogja kísérni.”

A Hitterjesztés Művét franciák alapították. Nem egyesület, hanem csak szervezet. Tagjai mindössze azt vállalják, hogy a hit terjedéséért imádkoznak, és a pogány világban folyó hithirdetés támogatására hetenkint egy-egy fillért adakoznak. Bergamóban tréfásan úgy emlegették, hogy „a krajcáros mű”. Persze sok kicsi sokra megy, ha egy gyakorlatias igazgató jól megszervezi a tömegeket. Roncalli tehát lelkek vezetése helyett egy pénzügyi intézmény feje lett. Hogy országos viszonylatban nagyobb tekintéllyel működhessék, „Öszentsége házi főpapja” címet kapott, piros szegélyű reverendát és fölé hivatalos alkalmakkor viola színű selyem palástot kellett öltetnie. A felületes szemlélő püspököknek nézhette.

Alig járta végig Olaszországot, hogy megbeszélje a teendőket a püspökökkel és a Mű egyházmegyei igazgatóival, amikor XV. Benedeket elragadta a spanyolnátha-világjárvány. Az 1922. február 6-án megválasztott új pápa, az észak-olasz Ratti XI. Pius kiváltképp szívügyének tekintette a hitterjesztés eredményességét. Már néhány hét múlva rendelkezést bocsátott ki, amellyel pápai intézménnyé nyilvánította a Hitterjesztés Művét, nemzetközi központi főtanáccsal. Roncalli egyszeriben nemzetközi személyiséggé lett. Be kellett utaznia Európát a Mű hatékonyabb munkája érdekében, amely az ő szeme előtt egyre szebben terebélyesedett. A szerény, de állandóan áramló filléradományok tekintélyes folyóvá dagadtak. Roncalli úgy érezte, hogy megtalálta végleges hivatását. De nem így lett.

A jó modorú, tárgyalóképes és szeretetre méltó Roncalli számára a pápa új megbízatást szánt, mégpedig a túlnyomórészt ortodox keresztény, csekélyebb részben mohamedán

Bulgáriában. Működött ott a városokban számos igen jó színvonalú katolikus iskola nyugati szerzetesnők vagy férfi szerzetesek vezetésével; élt továbbá főleg Plovdiv és Ruszcsuk környékén mintegy ötvenezer latin szertartású katolikus két püspök kormányzata alatt. Színbolgár származásúak, a középkori bogumil eretnekek leszármazottai, akiket a 17. században ferencesek térítették a pápa hűségére. Bizánci-szláv szertartású katolikus eleinte úgyszólván senki sem volt. A múlt század közepe óta azonban növekedett a számuk, és az őket érő hátrányos megkülönböztetések, elhurcolások és gyilkosságok ellenére az első világháború után már körülbelül hétezeren voltak. A pápa Roncallit küldte Bulgáriába, hogy a helyszínen tanulmányozza mind a latin-, mind a szláv-szertartású katolikusok helyzetét. Areopoliszi címzetes érsekké nevezte ki, és az 1925-ös „szentévben” március 19-én Rómában püspökké szenteltette. Roncalli azonnal tanulni kezdett franciául és bolgárul, bár az utóbbiban később sem vitte sokra. „Apostoli látogató” címmel vonaton utazott új állomáshelyére, Szófiába, egy bencés, Don Constantin kíséretével. A bolgár fővárosnak egy kis katolikus temploma mellett talált szállást magának. Az épület inkább emlékeztetett egy tágas, magas és tiszta baromfióllra, mint egy lakóházra.

Roncalli nem volt tagja a Szófiában állomásozó diplomaták testületének, III. Borisz cár azonban másfél óras kihallgatáson fogadta. A rendkívül művelt, fiatal, a Szász-Coburg-Koháry hercegek családjából származó uralkodó mint trónörökös még egy ideig katolikus volt, csak atyja, Ferdinánd cár tette ortodoxszá, hogy az orosz nagyhatalom rokonszenvét megnyerje. Borisz cár barátságos és őszinte párbeszédet folytatott Roncallival, külön kifejezve örömét afölött, hogy a pápa egy érseket küldött Bulgáriába. Egyébként a bolgár sajtó is tisztelettel fogadta a látogatót.

Roncalli néhány hét múlva útnak indult, hogy felkeresse a katolikusok gócpontjait Bulgáriában. Hol gépkocsin, hol lóháton utazott, időnkint zuhogó esőben és rablóktól veszélyeztetett erdőségeken át. A hívek részéről mindenhol rajongó szeretetet tapasztalt. Fokozni igyekezett lelki gondozásukat. A szláv szertartású papok közül kiemelte Kirill Kurtevet, és püspökké szenteltette számukra. A papságot évenként egybegyűjtötte lelkigyakorlatra, amelyen ő maga is részt vett. A papképzés színvonalát is emelni szeretne volna. Előzőleg az ott működő férfi szerzetes-társulatok, az asszumpcionista és a resurrekcionista látták el ezt a feladatot. Roncalli azonban püspöki papnevelő intézeteket kívánt volna mind a latin, mind a szláv szertartásúaknak. Sajnos, az Apostoli Szentszék akkor még nem tudott rendelkezésre bocsátani kellően szakképzett és a keleti ügyekben jártas tanárokat, így a terv, Roncalli nem csekély bánatára, nem válhatott valóra.

Nagyobb, bár kétes értékű sikert ért el a Borisz cár házasságát előkészítő tárgyalásaival. A menyasszony, Giovanna olasz királyi hercegnő természetesen katolikus volt, és az akkori egyházi törvénykönyv szerint az ortodox vallású uralkodónak nyilatkozat aláírásával kellett vállalnia, hogy házasságát a katolikus egyház színe előtt köti meg, továbbá minden gyermekét a katolikus vallásban keresztelteti és nevelteti. A cár hosszas húzódozás után vállalta mindezt. A házasságot olasz földön, Assisiban kötötték 1930. október 25-én, de a cár Szófiában nagy ortodox pompával megismételte, sőt utóbb első gyermekét, egy leánykát is a bolgár pátriárkával kereszteltette meg. Anyja sírva panaszkodott Roncallinál. Tenni persze semmit sem lehetett. A diplomaták azt tanácsolták Roncallinak, hogy egy ilyen kudarc után mondjon le megbízatásáról. A pápa azonban nem így gondolkodott, hiszen az „apostoli látogató” megtette, amit tehetett. Rangemelését kapott: „apostoli delegátus” lett, ami már majdnem diplomata-megbízatás, csak hogy nem a bolgár kormánynál, hanem a bolgár katolikus egyház mellett. Szüksös kis addigi lakásából új méltóságához illő palotába kellett költöznie. De már nem hosszú időre.

1934 szeptemberében még elnökkölt Szófiában a bizantinológiai tanulmányok kongresszusán, de november végén áthelyezte a Szentszék apostoli delegátusnak Törökországba és Görögországba, ezúttal már mint mesembriai címzetes érseket. Tíz évet

töltött Bulgáriában, további tíz év várt rá újabb állomáshelyén Isztambulban, ahol egyúttal a „konstantinápolyi missziós egyházmegye” híveinek főpásztora is lett. Ide 1935. január 5-én vonult be. Tavasszal beutazta Görögországot és szigetvilágát. György görög királlyal ugyanoly barátságos kapcsolatot épített ki, mint előzőleg Borisz bolgár cárral. El tudta érni, hogy mérsékeltek a katolikus vallás szabadságát korlátozó görög törvényt, és ki tudta eszközölni egy új görög katolikus székesegyház építését Athénben. A hivatalosan vallástalanná lett Török Köztársaságban törvény tiltotta az egyházi ruha viselését nemcsak a keresztény lelkészeknek, hanem a mozlímoknak is, kivéve minden egyes vallás legfőbb méltóságát. Roncalli tehát viselhetett volna reverendát, de nem tette. A török hatóságok igen jó néven vették tőle. Még inkább azt, hogy bevezette a törökül való imádkozást a latin szertartású templomok délutáni istentiszteletein. Jóindulatuknak utóbb jelentős hasznát látta.

1939-ben kitört a második világháború. Törökország tartózkodott a beavatkozástól, barátságos viszonyt tartva Nagy-Britanniával és a Szovjetunióval. Így békében vészelte át a nehéz éveket. 1941-ben a német hadsereg lerohanta Jugoszláviát és a semleges szándékú Görögországot is. Egy alkalommal egy egész hajórakomány érkezett Isztambulba: a Német Birodalomból kimenekített zsidó gyermekek. Törökország – semlegességére hivatkozva – nem engedte partra szállni őket, és visszautalta Németországba. Roncalli borzadva hallott az esetről, hiszen a gyermekek visszatérése pusztulásukkal lett volna egyértelmű. Közbelépett a török kormánynál, és el tudta érni, hogy a gyermekeket tovább szállítsák egy másik semleges országba. Így a zsidó fiatalok százainak életét mentette meg.

Nehezebb feladat volt a görög ortodoxok bizalmának megnyerése, akik történelmi okokból utálták a katolikusokat. Hivatalos utazásai alkalmával, ha ortodox monostorok közelében járt, beköszöntött, és engedélyt kért a szerzetesektől, hogy láthassa szent ikonjaikat és könyvtáruk régi kéziratait. Felkereste az áthoszi Szent Hegy szerzetes államát is, a keleti keresztény szerzetes-élet egyik legszentebb helyét.

A görög nép megpróbált hőiesen ellenállni az aránytalanul nagy német túlerőnek, de az eredmény csak az ország összeomlása lett. Napról napra ezrek haltak éhen a magát ellátni képtelen népből. A görög ortodox államegyház feje, Damaszkínosz athéni érsek a megszálló német haderő parancsnokságához fordult, hogy engedélyezzék a szükséges búzasegély behozatalát. Az engedélyt megkapta ugyan, de a behozatal mégsem volt lehetséges, mert a nyugati szövetséges hatalmak elzárták a szállító hajók útját a németek kezén lévő görög kikötőkbe. A katolikus egyházzal ellenséges érzelmű ortodox egyházfő magát megalázva Roncallinak, a pápa képviselőjének közbenjárását kérte. Nem kellett csalódnia. Az apostoli delegátus a Vatikán közbejöttével elérte, hogy a szövetséges haderők átengedték a zárlaton a szükséges háromszázezer tonna búzát, és a görög nép megmenekült az éhhaláltól. Amikor Roncalli Athénből visszaindult Isztambulba, Damaszkínosz érsek békecsókkal búcsúzott tőle.

A békés török földön lomhán múltak Roncalli napjai. Úgy vélte, hogy Rómában elfeledkeztek a további sorsáról. Már nem vár rá egyéb, mint a nyugdíjba vonulás. Hatvanhárom éves múlt akkor. Ám 1944. december 6-án, egy szerdai napon rejtjeles távirat érkezett címére a Vatikánból. Titkárának éppen szabadnapja volt. Roncalli maga kereste elő a jelkulcsot, és elkezdte kibetűzni a szöveget. Alig akart hinni a szemének. Első gondolata volt, hogy „azoknak ott Rómában elment az eszük”. A táviratban bizalmas közlés állt arról, hogy a Szentzsék őt nevezi ki elsőosztályú pápai diplomatának, párizsi nunciusnak, az akkor legkényesebb, határtalan tapintatot kívánó egyházi állomáshelyre. Haladéktalanul indulnia kell Törökországból.

Az addig teljesen ismeretlen nevű új pápai nagykövet helyzete éppen nem volt könnyű a háborúvégi Franciaországban. December 30-án szállt le az orlyi repülőtérre, és már másnap át kellett adnia megbízólevelét a győztes hatalmaktól elismert ideiglenes francia kormány elnökének, Charles De Gaulle tábornoknak. Az Elysée-palotában hideg fogadtatásban volt része. De Gaulle kormánya harmincöt püspök leváltását kívánta, a német megszállókat

kiszolgáló vichyi kormánnyal való együttműködés vádját emelve ellenük. Az „ellenállás” dicsfényében sütkérező szélsőbaloldaliak meg a gyökeres tisztogatást sürgető degaulle-isták sajtója egyenesen hetvennyolc püspök eltávolítását követelte. Roncalli állhatatosan védte a püspökök ártatlanságát, akik elismerték ugyan a megszállás idején törvényes kormányt, de nem támogatták a megszállóktól kikényszerített intézkedéseit. Ne tévesszék össze az egyház pástorainak magatartását azokéval, akik együttműködtek a zsidók üldözésében, vagy éppen a Gestapo besúgói voltak! A francia közvélemény ugyanekkor magasztalta azokat a főpapokat, akik – mint a toulouse-i, a rennes-i és a roueni érsek – nyíltan elítélték az akkori embertelenségeket. A nuncius kieszközölte a pápánál mindhármuk számára a bíborosi kinevezést. Következő teendője volt a közvélemény megnyugtatása, az egyház elleni szenvedélyes megnyilatkozások elcsendesítése. Erre Roncalli sajátosan egyéni módszert választott. Népszerűvé tette és megkedveltette magát.

Megszépítette párizsi székházának termeit. Felfogadta egy nagyszálló szakácsát. Híressé vált vacsoráin vendégül látta a francia közélet mértékadó kiválóságait, hölgyeket és urakat egyaránt. Amihez a franciák kifinomult érzékkel bírnak, az megtette a maga hatását: a szellemesen társalgó házigazda, a kitűnő borok és a választékos étrend, amelyben minden egyes alkalommal egy-egy bergamói népi ételkülönlegesség is szerepelt. A kormányzat végül beérte három püspök leváltásával; Roncalliból pedig 1953-ban bíboros lett és velencei pátriárka. A francia hagyománynak megfelelően a bíborszínű papi sapkát az államfő, a szocialista Vincent Auriol köztársasági elnök tette az elébe térdelő nuncius fejére a Nemzeti Palotában. Az immár közszeretben álló Roncalli búcsúvacsoráján ott ültek asztalánál mindazok a miniszterelnökök, akik De Gaulle lemondása után sorjában kormányozták Franciaországot. Mindnyájuk nevében a Nemzetgyűlés elnöke, a megrögzött antiklerikális Édouard Herriot mondott köszöntőt, hangoztatva, hogy a francia nép nem felejtí a nuncius tapintatos magatartását és őszinte barátságának megnyilatkozásait.

A velenceiek buzgó lelkipásztort ismertek meg új pátriárkájukban. Harminc plébániát alapított egyházmegyéje számára és „kisszemináriumot” középiskolás papjelölteknek. Nagyképűség nélküli főpásztorukat olykor-olykor egy pohár fehér bor mellett láthatták ülni a Szent Márk téren valamelyik kávéház előtt. Tudták róla azt is, hogy a jószívűség embere. Olvasta az újságban, hogy a velencei Katolikus Akció világi elnöke meghalt. Néhány hét múlva távbeszélőn felhívta az özvegyet: „Holnap van karácsony. Első alkalom, hogy a családapa nélkül ülnének az ünnepi asztalnál. Jöjjön hozzám ebédre, és hozza a gyerekeket!”

1958. október 12-én meghalt XII. Pius pápa. Roncalli bíborosnak Rómába kellett utaznia a temetésre és a pápaválasztásra. A vonatra menettérti jegyet váltott, számítva a visszautazásra. A bíboros-testület létszáma XII. Pius utolsó éveiben meglehetősen lepadt. Hetven helyett ötvenhárman lettek volna a választók, de az egyik amerikai bíboros néhány órával a konklávéba vonulás előtt szívroham áldozata lett. Széke tehát üresen maradt csakúgy, mint a hazájában bebörtönzött Mindszenty József esztergomi bíboros érseké. Tehát mindössze ötvenegyen szavaztak; napjában kétszer délelőtt és kétszer délutánonként. Jól tudták, hogy a lángelméjű elhunyt pápa helyébe hasonlót találni maguk között nem tudnak. Átmeneti pápát készültek választani, öreget, aki ha nem is él sokáig, legalább betölti kinevezettjeivel a testület megritkult sorait. Október 28-án a harmadik nap délutánján kapta meg Roncalli a szükséges szótöbbséget. Elfogadta a választást, és XXIII. Jánosnak nevezte magát. A név némi megütközést keltett, mert a 15. században már viselte a XXIII. János nevet egy nem éppen jó emlékű ellenpápa. Roncalli a név választásának magyarázatául arra utalt, hogy az édesapját is Jánosnak hívták. Be nem vallva azonban alighanem egyébire is gondolt. Tapasztalatból ismerte a keleti kereszténység gondolatvilágát, és tudta, hogy mily nagy tiszteletben áll náluk Jézus szeretett tanítványa, az „Öreg János”, a szelíd szeretet apostola; és hogy ezer éve él ott az emléke a „jó Jánosnak”, azaz VIII. János római pápának, aki nagylelkűen elsimított egy 9. századi egyházszakadást Konstantinápoly és Róma között.

Az új pápa valóban „átmeneti” lett, csakhogy éppen nem úgy, ahogyan választói elképzelték. Történetének új korszakába vezette át az egyházat, megnyitva számára az „aggiornamento”, a korszerűsödés útját. A régi szokások megrögzött híveit meglepetés meglepetés után érte. Például mindjárt az, hogy a pápa mint Vatikán Városállam királya nem nevezte ki hercegekké három, még élő öccsét. Igaz, nem is illett volna a főúri rang a jámbor bergamó-vidéki parasztgazdákhöz. Vagy az, hogy a pápa együtt reggelizett a lakosztályát felújító mesteremberekkel. Elődje, XII. Pius sohasem evett másokkal együtt. Utóbb az is, hogy XXIII. János 1963 márciusában kitüntető udvariassággal fogadta Alekszej Adzsubejt, a moszkvai „Izvesztyija” napilap főszerkesztőjét feleségével, Hruscsovna, a Szovjetunió miniszterelnökének leányával együtt. XXIII. János elfogadta a nemzetközi Balzan-békedíjat, noha annak előtte a pápák soha díjat vagy kitüntetést el nem fogadtak. De mindennél meglepőbb az volt, hogy a hetvenhétéves pápa mindjárt kezdettől kész munkatervvel foglalta el Szent Péter székét.

Reformtervei a mellőztetésének hosszú évei folyamán érlelődtek meg. Az érlelődés folyamatába – gyarapodó élettapasztalatai mellett – még két szerencsés tényező is belejátszott. Az egyik az az őszinte barátság volt, amelyet Roncalli Párizs öreg érsekével, a szintén falusi származású Emmanuel Suhard bíborossal kötött. Az érsek mintaszerű és igen korszerű lelkipásztor volt. Ő hozta létre a maradiaktól kezdet óta sokat támadott és a Vatikánál feljelentgetett gyárimunkás-papok intézményét. Emellett remekül időszerű körleveleivel alakította a katolikus gondolkodást egyházmegyéjének, sőt hazájának határain túl is. Ezek sorában szinte a halál révpartjáról küldött utolsó üzenete volt „A pap a nagyvárosban” című (1949). Roncallira, aki ott ült a halálos ágyánál, rábízta XII. Piusnak szóló óhaját, hogy több megértésre vágyik. – A másik befolyás, amely nélkül aligha értenők meg a Roncalli-pápát, egy jeles világi író, a férfikorában megtért Giovanni Papini könyve, az 1946-ban megjelent „VI. Celesztin pápa levelei az emberekhez”. A levélíró vértanú-pápa valójában sohasem élt. Papini tizenhét költött levélben mondatja el vele, hogy mit is kellene üzennie egy pápának a mai világban a papokhoz, a szerzetesekhez, a gazdagokhoz, a szegényekhez, az államférfiakhoz, a tudósokhoz, a nem-katolikusokhoz és az istentelenekhez stb. Ez lett Roncalli kedvelt lelki olvasmánya.

Legmerészebb tette a katolikus püspökök világkongresszusának, a 21. egyetemes zsinatnak összehívása volt. Ennek terve már XII. Pius foglalkoztatta a második világháború vége után. Hamarosan felhagyott vele, mert visszaretent annak gondolatától, hogy a zsinaton bíráló hangok szólalhatnak meg a pápa terveivel kapcsolatban. János pápa viszont alig néhány hónappal a megválasztása után máris bejelentette elhatározását, hogy egyetemes zsinatot hív össze. Azt várta, hogy a jelenlévő bíborosok tapssal fogadják az elhatározást. Ehelyett azonban döbrent csend volt a válasz. Csak másnap jelentkezett egy bíboros, hogy felajánlja szolgálatait az előkészítő munkához. A pápa javaslatokat kért a tárgyalandókhöz az összes püspököktől és minden jelentős egyházi intézménytől. Tizenhat kötetnyi anyag gyűlt így össze. Zsinatára meghívta a különvált keleti egyházakat és a protestáns egyházakat is. Számosan elfogadták a meghívást, és mint megfigyelők vettek részt.

XXIII. János két és fél ezer teljes jogú résztvevővel személyesen nyitotta meg a zsinatot a vatikáni Szent Péter-bazilikában, de a befejezést már nem érte meg. A rákbetegség utolsó szakaszában, 1963. június 3-án hunyt el, egy tiszta lelkű nagy szenvedő keresztényi halálának emlékét hagyva a gyászoló világra.

Giovanni-Battista Montini – VI. Pál: 1963–1978

A 20. század folyamán az észak-olaszországi hegyvidék, nevezetesen az Alpok déli nyúlványainak vidéke kitűnő pápák szülőföldjének bizonyult. Ha a 16. század nagy reformzsinatának városát, Trentót választjuk viszonyítási kiindulópontnak, tőle délnyugati irányban található Brescia, Bergamo és Desio: VI. Pál, XXIII. János és XI. Pius szűkebb hazája; északkelet felé pedig a közelben van a Dolomitok vadregényes vidéke, ahol I. János-Pál született, a „mosolygó pápa”, akit a legnagyobb reményekkel fogadott a világegyház, de akinek nem adatott több harminchárom napnál Szent Péter székén. Az egész tájék népe mindmáig sokat őriz a régi olasz vallásosságból. Jól el van látva alaposan képzett lelkipásztorkodó papsággal. A vasárnaponként rendszeresen misére járó sokgyermekes családok adják a papi hivatásokat. Az értelmiségi pályákon működő városi lakosság is jó részben hitvalló katolikus, és már a múlt század utolsó évtizedei óta harciasan kész a keresztény érdekek védelmére akár politikai szervezkedéssel, akár gazdasági szövetkezetek alapításával.

Évszázadunk észak-olasz pápái közül bátran mondhatjuk a legkorszakalkotóbbnak a bresciai VI. Pált, a második vatikáni egyetemes zsinat pápáját. A katolikus püspököknek ezt a törvényalkotó világkongresszusát még XXIII. János hívta ugyan össze, de a megalkotott tizenhat rendelkezés, határozat és nyilatkozat már a zsinatot folytató és befejező VI. Pál pápasága idején született, és végrehajtásuk is az ő feladata lett.

VI. Pál pápa

A pápa atyja, Giorgio Montini tekintélyes és jómódú bresciai ügyvéd volt, mint korábban is számosan a családjukból. Politikailag erősen érdekelt harcos világi katolikus. Szerkesztette és kiadta a városban az *Il Cittadino di Brescia* (a bresciai polgár) című délutánonként megjelenő napilapot, amely csak négy oldalon és csekély példányszámban forgott közkezen, de olykor heves harcokat robbantott ki, és egy volt miniszterelnököt tudott kibuktatni a bresciai képviselőségből. A lapszerkesztő alapított két könyvkiadó vállalatot is, az egyiket *Morcelliana* néven, amelyet később épp a pappá lett fiú fejlesztett jelentőssé; a másik – név szerint *La Scuola* – tankönyvkiadó volt katolikus iskolák számára. Mindezeknél is jelentősebb azonban Montini úr részvétele a viharos idők országos közéletében.

Amikor 1870-ben elfoglalták Rómát az Olasz Királyság akkori fővárosában, Firenzében székelő kormány csapatai, az „olasz egység” teljessé lett. A római Quirinális-hegyen álló pápai palotába II. Victor Emmanuel király költözött, IX. Pius pápa pedig „a Vatikán foglyának” nyilvánította magát egy tőle el nem ismert állam területén. Kárpótlást vagy évjáradékot a „bitorló” parlamenttől és kormánytól nem fogadott el, sőt szigorúan megtiltotta a katolikus olaszoknak, hogy képviselő-jelöltként lépjenek fel vagy akár csak szavazzanak az országgyűlési választásokon. A törvényhozás így a vallásilag közömbösek, a szabadkőművesek és más titkos társaságok tagjai, lelkiismeretlen törtetők és haszonlesők, szélsőséges elemek vagy meg sem kereszteltek kezére jutott. Az állam elvette az egyház birtokait, és megszüntette az iskolai hitoktatást. A pápának engedelmeskedő katolikusok utóbb is csak a tartományi és a községi tanácsok tagjainak választásakor érvényesíthették akaratukat.

Az országgyűlési pártok nem kívántak megegyezést a Szentszékkal, mert a hívő katolikusok tömegeinek beszabadulása a parlamenti választásokba végét vethette volna a „szabadelvű” kormányzatnak. IX. Pius sem volt hajlandó egyezkedésre. Lelkiismerete nem engedte, hogy elalkudja „Szent Péter örökségét”. Azt képzelte, hogy a jogtipró rendszer hamarosan úgy is össze fog omlani. Ebben a reményében csalódnia kellett. Második utódja azonban, a szegényparashti származású X. Pius már nem volt ennyire merev. Kivételesen megengedte, először a kitűnően szervezett bergamói katolikusoknak, hogy részt vegyenek az országos választásokban. Így került be az első katolikus jelölt a parlamentbe. De magát katolikusnak nevező képviselő még 1913-ban is csak harmincöt volt az országgyűlésben.

Az első világháború vége felé előretörték a szocialisták (marxisták és szindikalisták) a forrongó Olaszországban. XV. Benedek pápa 1919. november 11-én végérvényesen is felfüggesztette az addigi tilalmakat. Ismerve a bresciai Montini szervezői rátermettségét, már előzőleg kinevezte az Olasz Katolikusok Választási Uniójának elnökévé. Giorgio Montini 1917-től 1918-ig viselte is ezt a tisztséget, de aztán lemondott róla, mert sajnálta az idejét az ide-oda utazgatástól Brescia és Róma között. 1919-ben vele együtt alapította meg Don Luigi Sturzo, egy szicíliai pap a Néppártot (Partito Popolare), amely a legközelebbi választáson máris száz helyet szerzett a 414 tagú képviselőházban, 160 szocialista, 93 szabadelvű és 58 radikális mellett. Montinit egymás után három ízben választották be a parlamentbe a katolikusjelöltek listáján. Jelentős részben neki köszönhető, hogy az olasz katolikusok szervezettsége olyan, amilyenek a világ ma ismeri.

1926-ban Benito Mussolini miniszterelnök fasiszta egypártrendszere elsöpörte a Néppártot a demokrácia többi pártjával együtt. Don Sturzo külföldre menekült, Montini pedig visszavonult Bresciába. Minthogy Mussolini pártjának parlamenti ellenzéke már nem létezhetett, a miniszterelnök 1929-ben meg tudott egyezni a szintén észak-olasz XI. Pius pápával az úgynevezett „lateráni egyezmények” keretében. Megalkották Vatikán Városállamot, az elvesztett területek fejében pedig kártérítést fizetett az Olasz Királyság. A Szentszéknek lehetősége nyílt és pénze lett a Vatikán zsúfoltságának megszüntetésére. Róma területén bérlakóházakat épített. Palotákat emelt az egyházkormányzat főhivatalainak, továbbá a Pápai Gergely-Egyetem és a Keresztény Régészet Pápai Intézete számára. Az

állam – egy egész városnegyed elbontásával – széles és nyílegyenes új útvonalat nyitott a Tiberis-folyótól a Szent Péter-bazilikáig. Az összes iskolákba bevezették a kötelező vallásoktatást. Örök sűrűlódási terület maradt azonban a katolikus egyesületek léte és működése, kiváltképp az ifjúság körében, minthogy az állam csak fasiszta szervezeteket kívánt engedni.

Giorgio Montininak birtoka és emeletes falusi háza volt Concesióban, egy Bresciától jó hét kilométerre fekvő kisközségben, az 1077 méter magas Monte Pedrosa alján. Oda járt ki a család üdülni vagy az egészséges hegyi levegőn felépülni az esetleges betegségekből. A családjában, Giuditta Alghisi egy grófi család oldalágából származott. Személyesen vezette a háztartást, de kivette részét a társadalmi életből is. Elnöknője volt a bresciai Katolikus Akció női csoportjának. Amikor éppen gyermeket várt, kivonult az utolsó hetekre a család falusi házába. Így született Concesióban 1897. szeptember 26-án a második fia is, akit a keresztelekor bőkezűen elláttak védőszentek neveivel: Keresztelő János (Giovanni Battista), Enrico, Antonio és Maria lett. Anyjától örökölte szép, észak-olaszosan finom arcvonásait, atyjától pedig jellegzetes két elálló fülét. Ezeket később nem átalították denevérszárnyakhoz hasonlóan ábrázolni a Montini-pápa öregkori kormányzásával elégedetlen torzképzajzolók.

A kis Giovanni-Battista vékonypénzű, gyenge egészségű fiúcska lett. Könnyen hajlott a meghűléses betegségekre. Hatéves koráig falun nevelkedett; járnai paraszttasszony dajkájának négy évvel idősebb kislánya tanította meg. Iskolai tanulmányait Bresciában végezte, de egészségi állapota miatt lépten-nyomon magántanulásra kellett térnie. Még papnövendék korában is hazulról járt be a püspöki főiskolára. Az egyház elnéző volt a jeles katolikus közéleti férfiú gyermeke iránt, akinek a gyors növekedés megviselte a szívét. Emiatt nem lett alkalmas katonai szogálatra sem.

Először valamikor diákkorában közölte bizalmasan egy papnak készülő parasztfiúval, hogy ő is pap szeretne lenni. Felnöttekkel csak akkor beszélt róla, amikor már tizenhét éves volt. Két év múlva lett a szeminárium beírt növendéke, és ismét két év múlva tagja a tágabb értelemben vett papságnak a hajkorona felvételével 1919 őszén. Öthónapos intézeti bennlakás után máris áldozópappá szentelte a bresciai megyéspüspök, ami ismét nagy kivételezést jelentett: fölmentést az egyházi törvénykönyvben előírt legalább másfél évi időköz alól a szentelés egyes fokozati között. Sőt a felmentés megadásán túlmenően szükség volt a megyéspüspök bátorságára is. A szeminárium előjárósága tudniillik nem javasolta a felszentelést, mert véleményük szerint a jelölt olyan gyenge, hogy már nem él sokáig. „Akkor a mennyország számára szenteljük föl!” – volt a püspök döntése.

A fiatal pap azonban nem készült meghalni, hanem lázas sietséggel tovább tanult. Milánóban elvégzett egy gyors egyházi jogi tanfolyamot; aztán Rómába települt át, hogy püspöke kívánságára jól kipihenje magát. A Lombard Szemináriumban lakott, és pihenés címén bölcseletet hallgatott a pápai Gergely-Egyetemen, továbbá beiratkozott irodalom szakra az állami egyetemre is. A neve azonban – apja miatt – igen jól hangzott a Vatikánban, és a pápai al-államtitkár, Monsignore Giuseppe Pizzardo kinézte belőle a leendő diplomatát. „Ugyan minek magának az irodalmi diploma? Hagyja abba az egészet!” – mondta neki, és beajánlotta a külügyi szolgálatra szánt nemes származású egyháziak Akadémiájára. Egyházi szaktárgyak mellett angolul, franciául és németül tanult, de Pizzardo tanácsa ellenére folytatta az egyetemen irodalmi tanulmányait is. Erre a Szentszék 1923-ban váratlanul „bedobta a mély vízbe”. Minden tanulmányát abba kellett hagynia, mert attasénak nevezték ki a varsói szentszéki követségre, Lorenzo Lauri nuncius mellé. Ott az újonnan szerveződő Lengyel Köztársaság bonyolult egyházi ügyei közt találta magát, egy konkordátum tárgyalásai közepette. Mindössze hat hónapig dolgozott Varsóban, májustól novemberig. Visszakíváncozott, arra hivatkozva, hogy nem fogja bírni a zord északi éghajlatot. Apja latba vetette összeköttetéseit fiának érdekében. Gasparri bíboros államtitkár táviratilag rendelte

vissza Rómába. De most már nem engedték ki a vatikáni szolgálatból. Fogalmazó lett a vatikáni államtitkárságon. Tanulmányait sohasem tudta befejezni.

Ott működött harminc szakadatlan éven át. Pontosan és megbízhatóan dolgozott. Felettesei meg voltak vele elégedve, és emelkedett a hivatali ranglétra fokozatain. Ám egy olyannyira tevékeny politikus fia nem azért lett pappá, hogy ügyiratok közé temetkezzék. Szabad idejében emberekkel kívánt foglalkozni, és munkaterületet kért hozzá főnökétől. Így került a FUCI-hoz (Federazione Universitaria Cattolica Italiana), mégpedig mint az 1907-ben létrehívott mozgalom, az Olasz Katolikus Egyetemisták Szövetsége római csoportjának egyházi tanácsadója. A fiatalok klubhelyisége elhanyagolt raktárszobákból állott az egykori Pius-szeminárium épületében. Amikor a fiatal pap 1924 egy októberi estjén huszonhét éves fejjel először betoppant a lármás, szertelenségre hajló, nem éppen tekintélytisztelő társaságba, egy pillanatra úgy érezte, hogy ő a bibliai Dániel, és becsöppent az oroszánok vermébe. Am a dolga éppen nem alakult veszedelmesen. Törékeny, lányos arcú lelkészüket harsány örömrivalgással fogadták, és maguk közé valónak tekintették. Barátjukként bántak vele, sőt csakhamar igen értelmesnek találták, és hallgatni kezdtek szavára. Az ifjúság körében Don *Dzsi-Bi-Emme* lett a neve, olaszosan betűzve a Giovanni-Battista Montini név G. B. M. rövidítését.

Don G. B. M. kopott, szakadozó, gombhíjas reverendája ellenére, vagy talán épp emiatt, tanácsadóból tényleges vezetővé lett az ifjak között. A Szentszék pedig nemcsak a római, hanem az országos FUCI mellé is kinevezte hasonló megbízatással. Ez 1925 őszén történt. Megbeszéléseket és vitákat vezetett. Részt vett a fiúk-lányok vasárnaponkénti kirándulásain, az olasz papi gyakorlat szerint szigorúan reverendában. Abban az időben csak a római angol kollégium papnövendékei rúgták a labdát sportszerű mezben. Don G. B. M. akkor is reverendában futott, amikor az ostiai tengerpart homokjában rögtönzött versenyen az egész római FUCI-t maga mögött hagyta. Kiderült, hogy szívósabb is, mint amilyennek látszik. Olyan egészséges lett, mint addig soha életében.

A főiskolásokkal való foglalkozás természetesen nem merült ki összejövetelekben, játékokban és kirándulásokban. A hétféteken kiszálltak Róma nyomornegyedébe, élelmet, ruhaneműt, gyógyszert vittek; szolgálták az öregeket és a betegeket. Az ottaniak összetákolat viskókban laktak, villanyáram és csatornázás nélkül. Vallásos élet sem volt; hiába fáradozott az illetékes plébános. Misére nem jártak, mert a ruházatuk nem volt megfelelő. Gyerekeik jelentős számban meg sem voltak keresztelve, mert a szülőknek nem telt a keresztelői vendéglátásra, amit pedig a viskólakók illemszabálya is elvárt volna. Évégelt időnkint pénzsegélyt is kellett juttatni. Tél idején egy-egy kiszállás alkalmával olykor sárban kellett botorkálni a viskók között. Tavasszal vagy ősszel megtörtént, hogy a hirtelen támadt záporosóban Montini bőrig ázott, de kibírta. A nyomornegyedek egy jó félszázad óta még mindig állnak, ha nem is egészen olyanok, mint akkor. Ma már TV-antennák emelkednek a viskók fölött. Montini is, amikor pápa lett, kiment néha egyik-másik ilyen városrészbe. Misét mondott az oda megépült plébánia-templomban, beszédet intézett a szegényekhez, és megígérte, hogy olcsó bérlakásokat épít számukra. Az emeletes házak megépültek, az ínségesek be is költöztek, de a városkép nem változott. Előbb tudniillik eladták viskóikat a főváros peremére tóduló újabb szegény vidékieknek.

Don G. B. M. külföldi társasutazásokat is szervezett a FUCI tagjainak zarándoklat vagy tanulmányút címén. A külföldi nemzetek között való barátságos tájékozódás persze nem nagyon tetszett a fasiszta kormányzatnak. Számos hazatérő fiattól visszavonták az útlevelet. Montini természetesen kedvére utazgathatott nyaranta – nélkülük. Felkereste a nagy belga bencés apátságokat, továbbá a német Beuront és a francia Solesmest. Az úti élményeiről beszámoló írásai megjelentek a FUCI folyóiratában, a *Studiumban*. Don G. B. M. Rómában hajlandó volt részt venni egy műkedvelő színielőadás rendezésében is. Rögtönzött vígoperát játszottak Nero császár színpadra állításával, aki a darabban meghökkentően emlékeztetett

Mussolini diktátorra. A FUCI tehát belekeveredett a politikai ellenállásba, akkor persze a rajtavesztők oldalán. Erőszakhoz sohasem folyamodott, de nem úgy az ellenfél, a GUF, a fasiszta egyetemi hallgatóság országos szervezete. Feldúlták a klubhelyiséget. Botokkal támadtak a FUCI felvonuló tagjaira, és agyba-főbe verték őket. A szégyenletesen pártoskodó rendőrség tétlenül szemlélte az ilyen eseteket. Megtörtént, hogy az egyik fiatalembernek három helyen is felszakadt a feje bőre, és össze kellett varrni. A reverendás Montinit összevissza lökdösték az ifjú fasiszták, de komoly bántódása sohasem esett. Végül 1931 májusában Mussolini betiltotta a FUCI-klubok működését. XI. Pius nem türtőztette magát tovább. A jogsérelmeket körlevélben tárta ország-világ elé, mégpedig olasz nyelven, hogy otthon is mindenki jól megérthesse („Non abbiamo bisogno ...”, 1931. június 29-én). Mussolini nem csekély huzavona után kijelentette, hogy a Katolikus Akció korlátlanul működhet, minthogy politikai tevékenységet nem folytat. A FUCI tehát ily címen életben maradt, csakhogy például sporttal nem foglalkozhatott, még atlétikával sem. A tagok egyre növekvő számban kezdtek átszivárogni a GUF-ba. Iginò Righetti tehát, az országos elnök, Montininek közvetlen munkatársa jónak látta önként megszüntetni a mozgalmat, és a hűségesnek maradókkal még inkább behúzódni a Katolikus Akció védőszárnya alá. Működési lehetőségnek megmaradt számukra az egyetemi vasárnapi diákmiséje és a diák-hetilap.

XI. Pius pápa

A múlt században államosított régi egyetem épületének udvarán állt a középkori jogtudós Szent Ivórról elnevezett kis templom. Ezt a barokk épületcsodát, Borromini remekművét ötvenhét éven át raktárnak használták, de 1926-ban újra megnyílhatott az istentisztelet számára. A szomszédos plébániáról kinevezett káplán, Amleto Cicognani mondta a diákmiséket, és ez lett Don G. B. M. liturgiái lelkipásztorkodásának színhelye. A misék előtt mintegy félórán át magyarázta a napi miseszöveget és általában az egyházi évet. Vezérfonálul

Ildefons Schuster bencés, milánói bíboros érsek könyvsorozata szolgált, a *Liber sacramentorum*, amelynek egymás után megjelenő köteteit oly érdeklődéssel várták, mint egy folytatásos kalandregényt. A fiatalok csoportjának egyik tagja, Mario Bediseioli – Montinitól bízattva – német eredetiből olaszra fordította Romano Guardini könyvecskéjét a liturgia szent jeleiről (Von heiligen Zeichen. Mainz 1923). A bresciai könyvkiadót, a Morcellianát felhasználta Montini arra, hogy egy sereg külföldi katolikus író olaszul megjelentessen. Megmutatta általuk a fiataloknak, hogy mily sokat tanulhat hazájuk katolikus olvasóközönsége az Alpokon túli keresztény gondolkodóktól, amilyenek az angol Newman, Belloc és Chesterton, a francia Maritain és Daniel-Rops, a német Muckermann és Lippert. Személyesen fordította le franciából Grandmaison és Maritain egy-egy művét; sőt ő maga is írt három kis könyvet *Krisztus útja*, *Egyetemi felelősségtudat* és *Bevezetés a Krisztus-értelmezésbe* címmel.

Az ifjúsági csoport folytatni próbálta a szegénynegyed gondozását is. Itt azonban nehézség merült föl, csak hogy ezúttal nem állami, hanem éppen katolikus mozgalmi oldalról. A Katolikus Akció keretében a Mária Kongregáció is foglalkoztatta az ifjúságot az ilyen segítő munkával, és a vezetője féltékenykedni kezdett. A pápa róma-városi bíboros helynöke a pártjára állt, és a Szentszék neki adott igazat. Montininak kénytelen-kelletlen meg kellett válnia tanácsadói tisztségétől. Ez 1933-ban történt. A katolikus egyetemisták hetilapja hivatalos vatikáni nyilatkozatot közölt, amely szerint az államtitkárságon megnövekedett elfoglaltsága miatt kellett felhagynia lelképítési tevékenységével. Ettől kezdve naponta reggel hatkor misézett a Vatikán falain belül a Szent Anna plébániatemplomban. Utána találkozhattak vele továbbra is ragaszkodó hívei.

Már 1932. május 17-én vatikáni állampolgárságot kapott, amivel ott szolgálati lakás járt. Eddigélé kint lakott az aventinusi negyedben. A pápa bíboros államtitkára ekkor már Eugenio Pacelli volt, majd amikor belőle XII. Pius néven pápa lett, a helyébe Maglione bíboros lépett 1944-ben bekövetkezett haláláig. Ekkor – a második világháború utolsó szakaszában – XII. Pius a saját kezébe vette az egyház politikáját, azaz mintegy államtitkára lett önnön magának. Montini al-államtitkárból egyre inkább közvetlen munkatárssá lett mellette. Mint al-államtitkárhoz addig is őhozzá futottak be a pápai diplomaták jelentései.

A háború idején Montinira további fontos feladat hárult: üzenetközvetítés – a lehetőség határain belül – az ellenséges arcvonalak két oldalára szakadt családtagok, valamint a hadifoglyok és otthoni hozzátartozók között. Ezt a szolgálatot Montini vezette, kezdetben két tisztviselővel, a háborús események tetőzésekor csaknem kilencszáz beosztottal, egyre több gépi segédeszközt is igénybe véve, és együttműködve a Nemzetközi Vöröskereszttel. Ez a vatikáni szolgálat csak 1947-ben fejeződött be.

XII. Pius kétszer is nevezett ki bíborosokat, de Montini sohasem volt közöttük. Rangemelését azonban kapott: al-államtitkárból 1953. január 1-én helyettes államtitkár lett, nagyhatalmú összekötő a pápa és az egész szentszéki hivatalrendszer között, noha még püspökké sem volt szentelve. Ezt már nem nézték jó szemmel a nála idősebb, bíborosi vagy legalábbis érseki rangban lévő vatikáni személyiségek. Éreztették is vele. A helyettes államtitkár nem egy megbízatásának ellátása után könnyes szemmel roskadt le íróasztalához. Végül az egyre többet betegeskedő pápa bizalma sem maradt töretlen elsővonalbeli munkatársa iránt. Valami nézeteltérés merült fel köztük, a jelek szerint az olasz pártpolitika kérdésében. A fasizmus bukása után az Olasz Köztársaság legerősebb pártja – Don Sturzo Néppártjának újjáéledt változata – a *Democrazia Cristiana* lett. Vezetői a FUCI egykori diáktagjai, Don G. B. M. neveltjei voltak, köztük Aldo Moro, Amintore Fanfani, Mario Scelba és Giulio Andreotti, akik idővel mind miniszterelnökké is lettek. Montini akkoriban helyeselte az olasz keresztény demokrata pártnak a baloldal, a szociáldemokraták felé tájékozódását, a pápa viszont rosszalotta. Ráadásul olyasmit is hallhatott az idősebb bíborosoktól, hogy Montini nem mindenben hűséges hozzá, külön politikai elképzelései vannak. Talán olyan

sejtése támadt, hogy helyettes államtitkára, ha valaha netán pápa lesz, tárgyalékonyabbnak mutatkozik majd a kommunista jellegű államok irányában.

Rangemelése után másfél évvel Montininak távoznia kellett a Vatikánból. A pápa 1954. november 3-án Milánó érsekévé nevezte ki, és püspökké szenteltette. A Szent Péter-bazilikában Tisserant bíboros végezte a szertartást, de a cselekmény végén XII. Pius is megszólalt betegágyából hangszórón keresztül. Köszönését nyilvánítva búcsúzott el egykori kedvelt munkatársától. Montini egészen elárvultnak érezte magát. Szülei akkor már nem éltek.

Még al-államtitkár korában ő ajánlotta a pápának, hogy nevezze ki párizsi nunciussá Angelo Roncallit, a Török- és Görögországba küldött és magát mellőzöttnek érző apostoli delegátust, így voltaképp ő indította el pályájának utolsó, a pápai szék felé ívelő végső életszakaszán Roncallit. Párizsi nunciusként szerzett érdemeiért Roncalliból velencei bíboros pátriárka lett; Montiniból bíbortalan milánói érsek. A két észak-olasz, az öreg bergamói és az ifjabb bresciai, jól egymásra talált. Montini fiúi odaadással ragaszkodott Roncallihoz, ő pedig atyai jóbarátja lett egykori főnökének. Amikor aztán Roncalli XXIII. János néven pápa lett és huszonhárom új bíborost kreált, a kinevezettek névsorát Montinival kezdte.

A magas központi állásban működő Montininak semmi tapasztalata sem volt egy helyi egyház vezetésére. Milánói székén azonban igen serény lelkipásztori tevékenységbe kezdett. Két héten át tartó nagy népmissziós beszédorozatok szervezésével iparkodott felrázni elközbősödő, sőt elhitetlenedő nyáját. Elhatározta, hogy a másfél millió lakosú Milánó lelkipásztorilag rosszul ellátott új városrészeiben száz templomot épít. Nagy ügyességgel hozzá is látott a pénzgyűjtéshez. Az ipari nagyvállalatoktól segílyt kért és kapott, a nagybankokhoz hitelért fordult, felébresztette egyes vagyonos csoportok becsúgyát. János pápa ötmillió lírát küldött. Montini érseksége idején hetvenhét új templom el is készült, további húsz már épülőfélben volt a nagyvárosban.

Az érsek főleg a munkásosztály felé fordult. „Munkásosztályt” mondott, nem pedig „szegényeket” vagy „egyszerű embereket” az akkori olasz főpapi szóhasználat szerint. Fel is kereste a munkahelyeket és a munkások lakónegyedeit. A családi otthonuktól elszakítva dolgozó márványfejtők telepének tangóharmonikát ajándékozott, hogy megvidámítsa örömtelen estéiket. Amikor egy acélipari nagyvállalat Pigionében, Firenze közelében egy régi üzemet megszüntetni és kilencszáz munkást elbocsátani készült, a dolgozók elsáncolták magukat a gyárban. A rendőrség tehetetlen volt, vért ontani nem volt szándéka. A keresztényszocialista Giorgio La Pira, Firenze főpolgármestere és Montini barátja a munkások oldalára állt. Élelmet és gyapjútakarókat küldött nekik. Montini levélben bátorította barátját. Egy másik alkalommal híre jött, hogy halálbüntetés vár egy szoborrobbantó spanyol diákra és vele együtt az asturiai bányászstrájk hangadóira. Montini a maga és a milánói egyetemi ifjúság nevében táviratban emelt szót Franco tábornok-államfőnél a vádlottak életéért. Az érsek „baloldali” hajlandósága persze nem akárhány tetszett, főként nem a fastiszta érzelműeknek. Már egy évi érseksége után bombamerénylet is volt székháza ellen, bár csak a dolgozószobájának falát rongálta meg.

Montini tartalmas és modernül hangzó pásztorleveleket intézett híveihez, például 1957 nagybőjtjére „Az ember vallásos érzékéről”, ami már a címében szokatlanul hangzott. Pártfogolta továbbá a francia munkáspapmozgalmat, még azután is, hogy néhány munkáspap marxistává lett, és a kísérlet emiatt kiesett XII. Pius kegyéből. A pápa valóban helyesen gyanította, hogy a volt helyettes államtitkár másként gondolkodik, mint ő.

Montini 1960-ban, élete folyamán immár másodízben, az Amerikai Egyesült Államokba utazott, ahol az Indiana állambeli Notre Dame-Egyetem díszdoktorává avatták – az Egyesült Államok akkori elnökével, Dwight David Eisenhowerrel együtt. Aztán Latin-Amerikába látogatott; majd 1962-ben felkereste Afrikát, hogy beszámolhasson János pápának az egyház ottani helyzetéről.

A bíboros jól tudta, hogy miért nem hívott össze XII. Pius egyetemes zsinatot. Amikor értesült XXIII. János zsinatösszehívó eltökélt szándékáról, első szava volt, hogy az öreg pápa darázs-fészekbe nyúl. Minthogy azonban a zsinat szívügye volt János pápának, készségesen támogatta az előkészület szervezési és műszaki teendőiben, sőt előkészítette a remek pápai megnyitóbeszéd szövegét is. A zsinat első ülészakájának folyamán a pápa kívánságára a Vatikánban lakott, noha nem volt kúriai bíboros; és csupán ő járt a külső bíborosok közül a pápa halálos ágyánál, ahová ő vitte el repülőgépen a pápa még élő testvéreit.

A két főpap egyénisége nagyon különbözött. A bátor, határozott, aggályt nem ismerő öreg pápa „az én Hamletom” megnevezéssel emlegette időnkint a töprengésre hajló Montinit. XXIII. János, magánfeljegyzéseinek tanúsága szerint, mégis őt kívánta utódjának, de óhaját – bölcsen – mindhalálíg titokban tartotta.

Az utódot megválasztó konkláve 1963. június 19-én este nyílt meg. A többségében már nem olasz bíboros testület Montiniban találta meg a félbemaradt második vatikáni egyetemes zsinat hivatott folytatóját és befejezőjét. A választás meglepő gyorsasággal lezajlott. Már 20-án, az első nap délutánján megkapta Montini a választás érvényéhez előírt számú szavazatokat. Ő azonban még egy újabb szavazást kívánt. A közös estebédnél nem is ült az asztalfőre, hanem az addigi helyére, bíborostársai közé. A következő délelőtti szavazatok már mind reá estek, természetesen az övé kivételével. A VI. Pál nevet választotta magának.

Koronázása – úgy látszik – utolsó volt a történelemben. Az olasz nemzeti színeknek megfelelően piros, fehér és zöld drágakövekkel ékes hármaskoronáját, milánói híveinek ajándékát továbbajándékozta a szegényeknek. Francis Spellman New York-i bíboros érseket bízta meg, hogy árvereztesse el erre a célra. Aztán egyszerűbb Fiat-kocsikra cseréltette ki a vatikáni főtisztviselők fényűző gépkocsijait. Amikor 1968-ban Kolumbiába utazott a 39. eucharisztikus világkongresszusra, és egyúttal megnyitotta a Latin-Amerikai Püspökök Tanácsának értekezletét, minden résztvevő püspöknek ezüst mellkeresztet és nyakláncot ajándékozott, hogy ne viseljenek aranyat ott, ahol a nép túlnyomó többsége égbekiáltó szegénységben sínylődik. Sőt az egykori kopott reverendás Don G. B. M. haláláig hűséges maradt az egyszerűséghez. 1978-ban halt meg. Végrendeletében úgy intézkedett, hogy holttestét ne balzsamozzák be, és fakoporsóban, földbe ásott sírba temessék el a Szent Péter-bazilika alagsorában. Így is történt.

Karol József Wojtyła – II. János Pál: 1978–2005¹

Az ezer éve katolikus nagy lengyel nemzetnek régi óhajta, hogy fiai közül egyet Szent Péter székében tisztelhesen. Legjelentősebb költőinek egyike, az 1849-ben elhunyt Juljus Slowacki egyik ódájában jósolta is:

*A szláv pápának trónja immár készen áll,
tisztára söpri majd a templomok sorát,
és kristálytisztá Istent tár a Föld elé.*

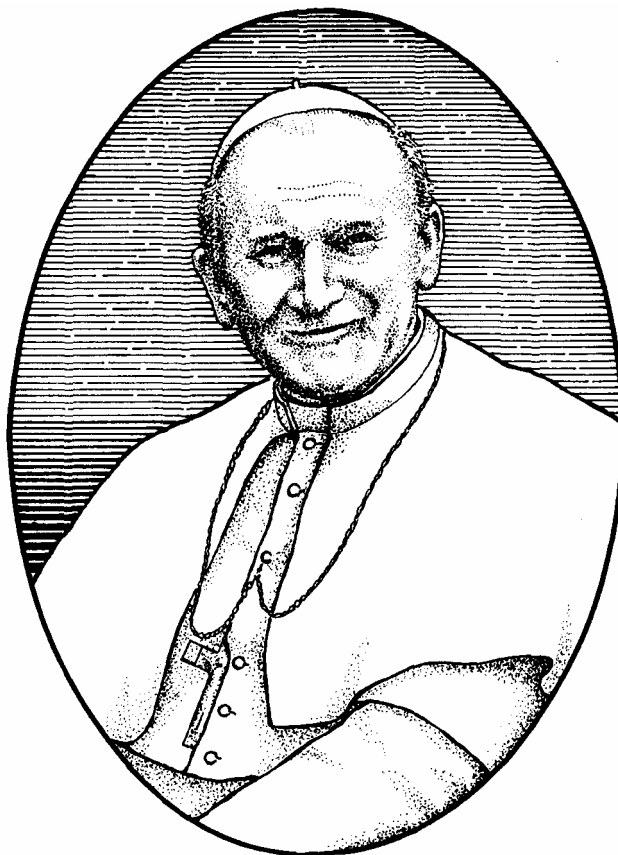
A költő természetesen lengyel pápára gondolt. Álmodozása merész volt, majdhogynem vakmerő, hiszen 1523 óta kivétel nélkül olaszok viselték a pápai méltóságot, szlávok pedig egyáltalán soha sem. Sőt a 18. század végére Lengyelország el is tűnt Európa térképéről. Báthory István és Sobieski János királyok erős országa főleg alkotmányjogi válságok miatt olyannyira elgyengült, hogy mohó szomszédainak martaléka lett. Nyugati oldalára a Porosz Királyság tette rá kezét, a keletre a cárok Oroszországa, déli harmada Galíciával együtt Mária Terézia magyar királynőé lett azon a címen, hogy ő az egyszemélyben magyar és lengyel királynak, a hajdani Nagy Lajosnak (1342–1382) jogutódja. A királyné azonban mégsem Magyarországhoz csatolta a területeket, hanem Ausztria igazgatása alá sorolta.

1918-ban egyrészt a Német Császárság és Ausztria-Magyarország is, másrészt Oroszország is elvesztette az első világháborút. Lengyelország újjászülethetett. Josef Pilsudski tábornagy hazatért német fogságából, és a lengyel fegyveres erők élére állt. Államcsínyje után mint a köztársaság elismert ideiglenes elnöke kinevezte miniszterelnökké Ignacy Paderewskit, a világhírű lengyel zongoraművészt. Az ország függetlenségének megőrzése azonban még véráldozatot kívánt. Az orosz Vörös Hadsereg csapataival Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij ezredes 1920. augusztus 11-én már Varsó közvetlen közelségéig nyomult előre, ámde háromnapos harc után, augusztus 15-én vissza kellett vonulnia. A történelem kutatói a győzelmet Maxime Weygand francia tábornok, a lengyel hadsereg „tanácsadója” ellentámadásával és az orosz katonai vezetők, Tuhacsevszkij és Szemjon Mihajlovics Bugyonnij meghasonlásával magyarázták. A lengyel nemzet azonban a czerstochowai kegyhelyen Lengyelország királynéjaként tisztelt Szűz Máriának tulajdonította, akinek főünnepé épp azon a napon van.

Ez a viharos 1920 volt a lengyel pápa születésének éve. Május 18-án jött világra Wadowicében. Ez a kisváros Krakkótól délnyugatra, mintegy ötven kilométerre fekszik a Visztula felé siető Skawa-folyócska partján. A városka épp harminc kilométerre van Oswiecimtől, a német néven hírhedt Auschwitztól. Wadowicének akkor mindössze kilencezer lakosa volt, ma 15 000 van. Az újszülött édesapja Karol Wojtyła egy szabómester fia, az osztrák-magyar hadsereg gazdasági tiszthelyettese az első világháború végével nyugalmába vonult. Felesége, Emilia Kaczorowska, gyakori betegeskedése miatt már visszahúzódott a családi életbe, bár újra meg újra varrást kellett vállalnia, hogy kiegészítse férjének csekély nyugdíját. Három gyermekük közül az idősebb fiú, Edward 1920-ban már tizenötödik évét töltötte; a kisebbik volt Karol, becéző néven Lolek; a harmadik gyermek, egy leányka csupán négy napot élt, és világrajötte a vesebeteg édesanya életébe került. Csupán Karol élte túl testvéreit. Edward mint fiatal kórházi orvos harminchárom évesen

¹ A könyv írásakor II. János-Pál pápa még élt (PPEK).

hivatása áldozata lett 1939-ben a vörhenyjárvány idején. Az ápoltaktól szerzett betegség következtében halt meg.

II. János Pál pápa

Karol kilencéves volt, amikor édesanyját elveszítette. Ettől kezdve negyven évvel idősebb apja nevelte, mégpedig katonás szigorúsággal. A fiúcska fűtetlen szobában aludt, hajnalban kelt, és hideg vízben mosakodott. Házvezetőnőre nem telt nekik. Az özvegyen maradt gazdaszati tiszthelyettes azonban jól főzött. Étkezésükhöz világos vagy barna lengyel sört ittak, őszi időben a fekete ribizke levét.

A serdülő fiú a helyi gimnázium diákja lett. Jól tanult, bár nem teljesen kitűnő eredménnyel. Délutánonkint hamar elkészült iskolai feladataival, és bőven maradt szabad ideje. Versekert írt, és a gimnáziumban kötelező latin, német és görög mellé további nyelveket tanult: alapfokon elsajátította a hébert, az angolt, a franciát, az olaszt, az oroszot és a spanyolt, sőt némileg a hollandit is. Utolsó gimnáziumi bizonyítványa szerint jelest kapott magaviseletből és hittanból (ez ott és akkor kötelező tantárgy volt), továbbá lengyelből, latinból, görögből, németből, irodalomból, mennyiségtanból, bölcséletből és tornából; jó érdemjegyet pedig kémiából, fizikából és történelemből. Elsősorban irodalmi érdeklődésű fiú volt. Sportolni is szeretett: úszott, kajakozott osztálytársaival, járta velük az erdőket, és rúgta a labdát a helyi csapatban. Kedvenc sportja azonban a síelés volt, és maradt még pápakorában is. Megkedveltette magát a viszonylag közeli lengyel Tátrában a lomnici csúcs környékén lakó gorálokkal, egy igen szabadságszerető nemzetiséggel, akik soha szolgasorban nem éltek.

A tehetséges diák igen népszerű volt társai előtt is. Bizalmasabb barátja lett Jurek (Gyurka), azaz Jerzy Kugler, a wadowicei zsidó hitközség jómódú elnökének fia, aki a szomszédos házak egyikében lakott. Mint osztálytársak gyakran voltak együtt, és beszélgettek jövőjükéről.

– Lolek, tudod mit csinálj? – szólt egyszer Jurek. – Ki kellene vándorolnod Amerikába. Ott egy félév múlva a General Motors elnöke lenne belőled.

– Belőlem? – vetette ellene Karol. – Hiszen ki sem ismerem magamat az autók között.

– De szervezőnek születél. Vagy lehetnél operaénekes is.

– Csakhogy én nem akarok elmenni Lengyelországból.

Évek múltán Jurek Kuglernak édesapjával együtt sikerült szerencsésen elkerülnie a német kényszermunkatábor és Nyugatra jutnia. Anyja és leánytestvérei azonban sohasem tértek vissza az elhurcolásból.

Amikor Sapieha Ádám herceg, a krakkói érsek meglátogatta Wadowicét, Karolnak kellett üdvözlő beszédet mondani az ifjúság nevében. A főpásztor megdicsérte, és megkérdezte tőle:

– Szeretnél-e pap lenni?

– Nem, kegyelmes uram – válaszolta. – Bölcsészhallgató akarok lenni.

Karol persze egyébként mélyen vallásos volt, ugyanúgy, mint a szülei. Szívesen szolgált a szentmisénél, és nagyon tisztelte Szűz Máriát, mint általában a lengyelek. Milliónyi honfitársához hasonlóan gyalog tette meg a csaknem kétszáz kilométeres zarándokutat Częstochowába, a magyar alapítású pálosok kolostorának kegytemplomába, ahol az Anjou-korbéli „Fekete Mária” képét őrzik és tisztelik. Ugyanakkor azonban ellenállhatatlanul vonzotta valami a színház felé. A diáklányokból és diákfiúkból álló színjátszó csoportban neki jutottak a leghálásabb szerepek. Sőt 1937-ben segédrendezőként vett részt egy színinövendék-társulat előadás-sorozatában. A lengyel Stanislaw Wyspiansk „Zsigmond Ágost” című történelmi drámáját vitték színre, és bejárták vele a környékbeli városokat.

Érettségi után beiratkozott a krakkói Jagello Tudományegyetem bölcsészeti karára. Apjával együtt Krakóba települt át. Szegény emberek módjára egy alagsori lakásba költöztek be. Karol a nagyvárosban is folytatta derűs diákéletét. Mint leendő hivatásos színész és rendező irodalmat és dramaturgiát hallgatott az egyetemen, vizsgázott, sportolt, kirándult, barátkozott és ismeretségeket kötött. Ám ez az ígéretes életszakasz nem tarthatott tovább egy esztendőnél.

1939. augusztus 22-én Vjacseszláv Mihajlovics Molotov, a Szovjetunió külügyi népbiztosa és Joachim von Ribbentrop, a Német Birodalom külügyminisztere megállapodást írtak alá, amely egyebek közt Lengyelország újbóli felosztásával volt egyértelmű. A terület keleti részét az oroszok, a nyugatit a németek szállták meg. A nemzet nem tudott tartósan ellenállni a túlerőnek. Krakó szeptember 6-án a németeké lett. Azonnal megkezdődött a zsidók elhurcolása. Az egyetemeket bezárták, mindenekelőtt a krakkóit; tanárainak jó részét ítélet nélkül letartóztatták, és Berlin közelébe, a sachsenhauseni gyűjtőtáborba szállították.

A lengyel nemzet nem egykönnyen hagy fel a reménnyel, és a titkos intézményeknek náluk nagy hagyománya van. A következő tanévet Karol már a kis csoportokban, sejtrendszerben szervezett „földalatti” egyetemen kezdte meg mintegy nyolcszáz hallgatótársával. Az előadások rendszeresen hol itt, hol ott folytak, többnyire magánhelyeken; a tanárok vizsgáztattak és oklevelet adtak. A hallgatóknak azonban valahol nyilvános munkahelyet is kellett szerezniük, nehogy kényszermunkatáborba vigyék el őket. Karol a Solvay-vegyigyárhoz tartozó kőfejtőben vállalt kezét durvító, tenyérszaggató, tüdőpusztító és megerőltető testi munkát. Idővel megnyerte a tulajdonos rokonszenvét, aki „lőmesterként” alkalmazta a kőfejtést előkészítő robbantásokhoz. Végül egy még kevésbé megterhelő feladatot adott neki a gyár ipari víztisztító üzemrészében. Ez béremelést is jelentett, sőt az éjszakai műszakok csendjében bölcséleti tankönyvek tanulmányozására is módot nyújtott.

A titkos egyetemhez hasonlóan titkos színház is működött, amelyet éppen Karolnak gyermekkori barátja, Mieczyslaw Kotlarczyk alapított. Ez volt a Rapszódia Színház, amely Szophoklész és Shakespeare mellett kortárs lengyel szerzők darabjait játszotta, mégpedig expresszionista módon, a verslábakat éreztetve, illetőleg prózai műveknél szónoki módon emelkedett hangvétellel. Karol maga is nagy tetszést aratva játszott, például egy történelmi

tárgyú drámában Szaniszló középkori vértanú-püspök szerepét, aki egy zsarnok király áldozata lesz.

Karol egyidejűleg tevékeny tagja a titkos keresztény demokrata pártnak (UNIA). Belépett abba a vallásos társulatba is, amely Élő Szentolvasó néven fogta össze az ifjúságot. Ennek keretében egy lelki gyakorlat alkalmával talált magának atyai barátot a húsz évvel idősebb Jan Tyranowski személyében. Ez az egyetemi végzettségű nőtlen ember egy ideig vállalati könyvelőként működött, majd visszavonult apjának szabóműhelyébe, ahol az öccsével együtt háborítatlanul dolgozott. A német megszállók a saját érdekükben kímélték ezt a közhasznú iparágat.

Tyranowski érdekes ember volt. Buzgón apostolkodott, bár mosolyt keltően ódon hangzású „könyvnyelven” beszélt. Az öreg szabómester halála után reá és öccsére maradt a műhely és a lakás, ahol csecsebecsék és könyvek halmazai közt gyakran összejöttek fiatal barátai. Tyranowski vezette be Karolt az igényesebb lelki életbe, a nagy spanyol karmeliták, Szent Terézia és Keresztes Szent János írásainak gondolatvilágába, a keresztény misztikába. Karolt foglalkoztatni kezdte az a gondolat, hogy belép a karmelita rendbe; majd mégis a színészi pálya mellett döntött. Már pápakorában bukkant fel a sajtóban egy olyan közlés, hogy a krakkói években Karol meg is házasodott. Ezt mint pápa valótlannak jelentette ki. Lehetett azonban menyasszony-jelöltje, aki hamarosan meghalt vagy elsodródott a viharos időkben. Karol már mint pápa a nagy tömegkihallgatások alkalmával mindenestre oktatássorozatot mondott a házastársi szerelemről, „a test nyelvén kifejezett szeretetről”; de már jóval előbb, 1960-ban mint krakkói segédpüspök színdarabot írt házassági problémákról „Az aranyműves boltja” címmel, szokott írói álnevével, mint Andrej Jawien. Egy folyóirat közölte is, de színre akkor nem került. A misztériumjáték egy boldog, egy meghíúsult és egy reménykeltő szerelemre épül. A szereplők a jegygyűrűk készítőjével, a rejtélyes aranyművessel beszélgetnek. Az Olasz Rádióban el is hangzott 1979. március 1-jén. Szerzői díját a pápa a „harmadik világ” javára fordította.

A misztikái istenélmények irodalmában elmélyedve Karolnak módja nyílt az elmélkedésre. Az idő tájt kétszer is kórházba került. Először egy villamosvasúti szerencsétlenség alkalmával sérült meg, másodszorra pedig elgázolta az utcán egy katonai tehergépkocsi, és segítség nélkül hagyta. A járókelők nem merték megközelíteni, mert hátha nem véletlen balesetről volt szó, hanem szándékolt merényletről a megszállók részéről. Végül egy idősebb hölgy próbálta feltámoogatni, majd a mentők vitték kórházba –koponyatoréssal. Lassan gyógyult. Tudatműködései nem károsodtak, sőt emlékezőtehetsége még javult is; de egészségét a kettős baleset után állandóan gondoznia kellett. Ezért van például úszómedence a castel-gandolfói pápai nyaralóban.

A megszállók elleni kihívó vagy erőszakos magatartástól Karol elvszerűen tartózkodott. Igyekezett is lebeszélni ifjú társait arról, hogy a Krakkó körüli erdőségekben meghúzódó fegyveres csoportokhoz csatlakozzanak. Tény azonban, hogy már gyanakodott Wojtylára a Gestapo, Hitler titkosrendőrsége. Karol bátran bejárt a krakkói gettóba, zsidó családokat hozott ki onnét és látott el hamis személyi iratokkal, hogy szabad országba juthassanak. Embermentő tevékenységét a háború után el is ismerte a „Bené Berith” (Szövetség Fiai) zsidó szervezet. A Gestapo egy este átkutatta a házat, ahol Karol lakott. Csodával határos módon épp hozzá nem nyitottak be, noha otthon volt, és arccal a padlóra borulva imádkozott.

Az 1942-es év döntő fordulatot hozott Karol életében. Hirtelen meghalt az édesapja, és ettől fogva a fiatalember már csak magáért volt felelős. Felhagyott színészi terveivel, és elhatározta, hogy pappá lesz. Beiratkozott a Jagello-egyetem titkos hittudományi karára, bár egyúttal továbbra is gyári munkás maradt. Személyes szabadsága azonban egyre nagyobb veszélyben forgott. 1944-ben a krakkói érsek, a már említett Sapięha Ádám herceg eltüntette a világ szemé elöl. Palotájában rejtette el, ahol az érsek személyes felügyelete alatt már hét fiatalember tanult magánúton, és készült a papságra. Ott élt attól fogva Karol is 1945

januárjáig, amikor a szovjet hadsereg felszabadította a várost a német megszállás alól. Az érsek – akkor már bíboros – 1946 Mindenszentek ünnepén házi kápolnájában áldozópappá szentelte.

A fiatal papban újraéledt a vágy, hogy karmelitává legyen, de a bíboros érsek azonnal Rómába küldte kétévi továbbtanulásra. A domonkosrend híres főiskoláján, az Angelicumon fogadta el „A hit Keresztes Szent János tanításában” című doktori értekezését a nagynevű Reginald Garrigou-Lagrange, a dogmatika tanszékvezető tanára. A római tartózkodás természetesen azt is lehetővé tette, hogy Karol a középiskolás korában szerzett olasz nyelvi tudását magas szintre emelje. Mellesleg megtanult spanyolul is, hogy Keresztes Szent Jánost az eredeti nyelven olvashassa.

Hazájába visszatérte után 1948-ban főpásztora segédlelkésszé nevezte ki Niégowicba, egy Isten háta mögötti falucskába, ahol csak egy nedves falú, rozszant kápolna volt. Wojtyła templomépítésre bírta a falu népét, és ő maga is kivette részét a kétkezi munkából. Egy év múlva áthelyezték a fontos krakkói Szent Flórián-plébániára, ahol aztán tág tere nyílt az evezős és sítalpas sportolással egybekapcsolt ifjúsági lelkipásztorkodásra.

1951-ben meghalt Sapieha herceg, akiben Wojtyła második atyját veszítette el. Az érseki széket a pápa egyelőre nem töltötte be, és a krakkói egyházmegye kormányzását Eugen Baziakra, Lemberg (Lwow) volt püspökére bízta. A nagylelkű új főpásztor Wojtylának két teljes évre tanulmányi szabadságot adott avégett, hogy a Jagello-egyetemen bölcsész-doktorátust szerezzen. Ehhez komoly német nyelvi előtanulmányra volt szükség, mert tételül Max Scheler (†1928) német bölcselet életművének bírálatát választotta. Értekezése csak 1958-ban jelent meg: „Keresztény erkölcsbölcselet lehetősége Max Scheler rendszerének elvei alapján”. A késelem nem volt akadály, hogy Wojtyła 1953 őszétől az erkölcsbölcselet tanára legyen a lublini katolikus egyetemen. Tanszékét 1978-ig, pápaságáig megtartotta. Közben 1958-ban püspökké szentelték harmincnyolc éves korában, mint legfiatalabbat a lengyel püspökök között. 1964 januárjában VI. Pál pápa krakkói érsekké nevezte ki, 1967-ben pedig bíborossá.

Az új főpap az időközben tartott második vatikáni egyetemes zsinat munkájából tevékenyen kivette a részét, és a házaselet erkölcstanának szakértője számba ment, hiszen még segédpüspök korában könyvet írt „Szerelem és felelősség” címmel, saját neve alatt. Jelentős része volt az 1968-ban kibocsátott „Humanae vitae” kezdetű pápai körlevél megfogalmazásában is. Ez az okmány fontos egyházi tanítást ad elő a születésszabályozás erkölcsi kérdéseiről. Tanítása kötelez, bár nem lép fel a tévedésmentes döntés igényével. A körlevél aláírása mégis bátor lépés volt VI. Pál részéről, hiszen jól tudta, hogy általa népszerűségét veszíti a világsajtó előtt.

A pápa még egy évtizedig élt. Utóda, I. János-Pál 1978. szeptember 28-án este 11 óra tájban harminchárom napi pápaság után megdöbbenő hirtelenséggel meghalt. Egy reggel holtan találták ágyában. Wojtyła bíborosnak immár másodízben kellett részt vennie pápaválasztó konklávéban. A választásra utazó nem olasz bíborosok természetesen olasz főpap megválasztására készültek. Hiszen a pápa az olasz főváros püspöke, közvetlen híveivel olaszul kell szót értenie, és már több mint négyszáz éve kivétel nélkül mindig olaszok kerültek Szent Péter székébe. Wojtyła azt mondta környezetének, hogy ő Benelli bíborosra, a firenzei érsekre szándékszik szavazni. Az olasz bíborosok kisebbségben voltak ugyan a száztíz tagú választó testületben, de ha szavazatukkal kiemelnének egyet maguk közül, a külföldiek csatlakozása biztosíthatná számára a szavazatok kétharmadát meghaladó szükségesség többséget.

Csak hogy az olasz szavazók nem értettek egyet egymás közt a konklávéban. A részvevőknek bele kellett törődniük abba a megoldásba, hogy külföldi legyen az új pápa. Erre a fordulatra már a választás előtti napokban számítottak egyesek. Franz König bécsi bíboros érsek vetette fel Wojtyła nevét, és az észak-európai bíborosok – ki-ki a maga szempontjai

alapján – támogatták ajánlatát. Sőt a katalán Ana Narciso Jubany bíboros, Barcelona érseke már eleve ilyen elhatározással érkezett Rómába. Egyike volt ama kevés bíborosnak, akik már olvasták Wojtyła műveit, alighanem angol fordításban.

Az eredmény azonban nem egykönnyen született meg. Sokkal nehezebben, mint az előző konklávében. Akkor, 1978. augusztus 26-án már az első napon sikerült megválasztani I. János-Pált. Most viszont, ugyanazon év október 16-án este, a konklávé második napján, a választás nyolcadik menetében kapta meg Wojtyła a szükséges többséget; jóval többet, mint a szavazatok kétharmada.

Az új pápa ötvennyolc éves volt. A János-Pál nevet vette föl, mint elődje, és őhöz hasonlóan nem kívánt koronázásban részesülni. Székfoglalásakor, a Szent Péter-téren a szabadtéri oltárnál csak az érseki gyapjúszalagot, a palliumot helyezte a pápa vállára a bíboros szerep.

Több okkal magyarázhatjuk, hogy a választók éppen Wojtyła személyében tudtak egymással megegyezni:

1. Wojtyła tudott olaszul, hiszen egykori kétéves római tanulmányai idején magas szintre tudta emelni addigi alapfokú nyelvtudását. Széles körű egyéb nyelvismerete pedig képesítette, hogy valóban nemzetközi személyiséggé váljék.

2. Wojtylát már jól ismerték a Vatikánban. Az egyetemes zsinat második ülészakán, 1963-ban kezdett az érdeklődés homlokterébe kerülni. 1971-ben a zsinat utáni püspöki szinódusok állandó titkárságának tagja lett, sőt az 1974-re összehívott szinóduson ő kapott megbízást, hogy beszámolót készítsen a jelenkori világ evangéliumivá nevelésének hittani kérdéseiről. VI. Pál meghívására lelkigyakorlatot vezetett a vatikáni hivatalok tisztviselői kara és a pápa számára. Lelkigyakorlatos elmélkedés-sorozata 1977-ben meg is jelent a milánói katolikus egyetem folyóiratának, a *Vita e pensiero*-nak kiadásában. A címe „Jel, amelynek ellene mondanak”.

3. A haladó irányú egyháziak tudták, hogy Wojtyła lelkes híve a második vatikáni egyetemes zsinat korszerűsítő törvényeinek, és fáradozik az életbe léptetésükön. Ennek támogatására otthon egy kötetet jelentetett meg „A megújulás alapjai” címmel. Emberi nyitottságára jellemző, hogy 1971-ben beszédet mondott a krakkói zsinagógában egy szombati istentisztelet keretében. – A hagyományoshoz ragaszkodók viszont tudták, hogy Wojtyła hozzájuk hasonlóan szemben áll az ateista kormányzatok valláspolitikájával. Nem az összezapás híve ugyan, hanem a párbeszédé. Egyike volt ama püspököknek, akik a zsinat határozott állásfoglalását sürgették az ateizmus ellen. A gyakorlatban pedig mint Krakko érseke részt vállalt a húsz évre terjedő küzdelemben azért, hogy templom épüljön Nowa Hutában, székhelyének nagyipari jellegű elővárosában. Az ateista kormányzat viszont vallási befolyástól mentes „szocialista területnek” akarta megtartani az új munkástelepülést. Az engedély nélkül épülni kezdő templomot le is rombolták. A hatósági erőszak azonban megtört; ma már nem is egy templom áll és működik Nowa Hutában.

Wojtyláról továbbá tudni lehetett, hogy hagyományos álláspontú erkölcssteológus. 1978-ban Milánóban nemzetközi katolikus összejövétel volt a születésszabályozásról tárgyaló „Humanae vitae” pápai körlevél megjelenésének tízedik évfordulója alkalmából. Wojtyła meghívást kapott, hogy ő mondja a megnyitó beszédet. Benne támogatta a körlevél tanítását, de gondosan számba vette a felmerülő nehézségeket, és inkább a helyes magatartást hangsúlyozta, mint a tilalmakat.

A lengyel katolikusok prímását, Stefan Wyszyński varsói érseket Wojtyła tisztelte és szerette, mint atyai barátját, de sokkal szabadabb lelkű és haladóbb volt nála. Wyszyński megtiltotta a lengyel katolikusoknak, hogy terjesszék az egykori zsinati szakértők folyóiratát, a *Concilium*-ot és annak eszmevilágát. Ez a nemzetközi kiadvány a hittudományos szabad kutatást és a keresztény egyházak fokozódó közeledését szorgalmazta. Wyszyński féltette tőle a lengyel katolikusok lelki egységét. Wojtyła a maga tapintatos módján megnyugtatta a

haladó szellemeket, akik nála menedékre találhattak. Így lett ő azzá, akinek megválasztásában megegyezhettek a szemben álló egyházi csoportok. Személyében a katolikus világ talán leghagyományőrzőbb püspöki karának kétségtelenül a leghaladóbb tagját választották meg Szent Péter székére.

Irodalom

1. Általános művek

Chobot Ferenc: A pápák története. Rákospalota, 1909

Bihlmeyer, Karl – Tüchle, Hermann: Kirchengeschichte I–III. Paderborn, 1951 – 1948 – 1956.

Hergenröther, Joseph – Kirsch, Johann Peter: Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, I–III. Freiburg im Breisgau 1911 – 1904 – 1909.

Seppelt, Franz Xaver – Löffler, Klemens: Papstgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. München 1933.

2. Nagy Szent Gergelyhez:

Sancti Gregorii Magni Vita auctore *Paulo Diacono* monacho Cassinensi. Migne PL tom. 75. Paris 1862. – 41–59. oszl.

Sancti Gregorii Vita a *Ioanne Diacono* scripta libris quattuor. Migne PL tom. 75. Paris 1862. – 59–242. oszl.

Mabillon, Jean: Sancti Gregorii Papae I. Vita ex eius potissimum scriptis recens adornata 1698. Migne PL 75. Paris 1862. – 241–262. oszl.

Campanelli, Adele – Paroli, Lidia – Roffia, Elisabetta: I longobardi e la Lombardia. Roma 1979–1980.

Barna Leander: Nagy Szent I. Gergely pápa 590–604. Budapest, 1926.

Funk, Joseph: Des heiligen Papstes und Kirchenlehrers Gregor des Grossen Buch der Pastoralregel. Allgemeine Einleitung. München, 1933. – 11–50. old.

3. Hildebrand – VII. Gergelyhez:

Barna Leander: VII. Gergely egyházpolitikai viszonyai és reformtörekvései. Budapest, 1903.

Borino, Giovanni Battista: „Invitus ultra montes cum domino Papa Gregorio abii”. Studi Gregoriani I. köt. Róma, 1947. – 3–46. old.

Marchetti-Longhi, Giuseppe: Ricerche sulla famiglia di Gregorio VII. Studi Gregoriani II. köt. Róma, 1947. – 287 sköv. old.

Borino, Giovanni Battista: L’arcidiaconato di Ildebrando. Studi Gregoriani III. köt. Róma, 1948. – 463–516. old.

Borino, Giovanni Battista: Ildebrando non si fece monaco a Roma. Studi Gregoriani IV. köt. Róma, 1952. – 441–457. old.

Borino, Giovanni Battista: Perché Gregorio VII. non annunziò la sua elezione ad Enrico IV. e non ne richiese il consenso. Studi Gregoriani V. köt. Róma, 1956. – 313–343. old.

Southern, R. W.: The Making of the Middle Ages. New Haven & London, 1964.

4. III. Incéhez:

Brischar, I. N.: Papst Innocenz und seine Zeit. Freiburg im Breisgau, 1883.

Hurter, Friedrich: Geschichte Papst Innocenz des Dritten und seiner Zeitgenossen. I–IV. Hamburg, 1841–1844.

Loserth, Johann: Geschichte des späteren Mittelalters. München und Berlin, 1903.

Schneider, Reinhold: Innozenz der Dritte. München, 1963.

Rabikauskas, Paulus: Diplomatica Pontificia. Róma, 1972.

Sevestre, A.: Dictionnaire de Patrologie, tome troisième. Párizs, 1854. – 544–564. old.

Vargha Dezső: III. Ince és kora. Budapest, 1893.

5. II. Piushoz:

Pór Antal: Aeneas Sylvius, II. Pius pápa. Budapest, 1880.

Boronkai Iván: Aeneas Sylvius Piccolomini – Pápa vagy zsinat? (Válogatott levelek). Budapest, 1980.

6. Medici X. Leóhoz:

Pastor, Ludwig von: Leo X. – Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. Vierter Band, erste Abteilung. 12. kiadás. Freiburg im Breisgau, 1928.

Funk-Brentano, F.: A renaissance. Fordította Gáspár Endre. Budapest é. n.

Vayer Lajos: Raffaello freskói a Vatikánban. Budapest, 1987.

7. Peretti – V. Sixtushoz:

Hübner, Alexander Freiherr von: Rom. Ein Kulturgemälde der ewigen Stadt unter Papst Sixtus V. Berlin 1933.

Kelényi György: A barokk művészete. Budapest 1985.

Pastor, Ludwig von: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation und Restauration. Sixtus V. ... Freiburg im Breisgau 1925. (Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. 10. kötet)

8. Lambertini – XIV. Benedekhez:

Pastor, Ludwig Freiherr von: Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus. Benedikt XIV. ... Erste Abteilung. Freiburg im Breisgau 1931.

(Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. 16. kötet)

Müller Lajos: A Jézus Szíve-tisztelet története. Budapest 1944.

9. Mastai-Ferretti – IX. Piushoz:

Füssy Tamás: IX. Pius. I–III. köt. Budapest 1878–1880.

Vécsey J. Aurél báró: A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban 1800–1930. Budapest 1930. – 19–34. old.

10. Pecci – XIII. Leóhoz:

Füssy Tamás: XIII. Leó pápa élete. Budapest, 1887.

Vécsey J. Aurél báró: A legújabb kor egyháztörténete dióhéjban 1800–1930.

Budapest, 1930. – 34–52. old.

Seppelt, Franz Xaver – Löffler, Klemens: Papstgeschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart. München, 1933. – 448–475. old.

Sousberghe, Léon de: Propriété „de droit naturel”. Thèse néoscholastique et tradition scolastique. Nouvelle Revue Théologique, tome 72. (1950) 580–607. old. – Ebben a „tomista összeesküvésről”.

11. Roncalli – XXIII. Jánoshoz:

Giornale dell'anima. – Németül: *Johannes XXIII*. Geistliches Tagebuch und andere geistliche Schriften. Leipzig 1965.

Algesi, Leonce: Giovanni XXIII. Torino. – Franciául: Jean XXIII. Traduction de J. Thomas-D'Hoste. Nouvelle édition. Paris, 1964.

Nevins, Albert J.: The Story of Pope John XXIII. New York, 1966.

12. Montini – VI. Pálhoz:

Lazzirini, Andrea: Paolo VI. – profilo di Montini. – Németül: Papst Paul VI. Sein Leben und seine Gestalt. Übertragen und bearbeitet von Franz Johna. Vierte und erweiterte Auflage. Freiburg im Breisgau, 1964.

Pallenberg, Corrado: Paul VI. The Making of a Pope. – Németül: Paul VI. Schlüsselgestalt eines neuen Papsttums. München, 1965.

Elson, John T.: Paul VI. A Man of Force Mixed with Caution. E kiadványban: The Pope's Visit. New York 1965. – 59–77. old.

Dorn, Luitpold A.: Anekdoten um Papst Paul VI. München und Esslingen, 1968.

Németh József: Giovanni Battista Montini, VI. Pál pápa. Szolgálat 84. szám. Wien, 1989. – 44–60. old.

13. Wojtyła – II. János-Pálhoz:

Charpentier, Marie-Vic: Jean Paul II. Miracle Polonais. Paris, 1981.

Watts, Michael: Pope John Paul II. His Life & Travels. London, 1979.

La Visite Mémorable. Le pape Jean-Paul II: Une vie d'homme d'action. Paris, 1980.

Greeley, Andrew: The Making of the Popes 1978. – Németül: Der weisse Rausch. Die Hintergründe der Papstwahlen 1978. Ins deutsche übertragen von Uta Szyszkowitz und Anton Grabner-Haider, Graz, Wien, Köln, 1979.